

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KONGELIG FÆSTEBONDE I GANLØSE 1670-1800

INGER MARGRETHE RASTAD

**KONGELIG
FÆSTEBONDE I GANLØSE
1670-1800**

Forside: Jens Rasmussens stuehus fra 1795 på Rastad set gennem den østre port.

Foto: Sven Thohy 1973.

Bagside: Dørfylding på fruedøren på Rastad til minde om kgl. fæstebonde Peder Mogensen.

Skåret i træ, malet og forgyldt af forf.

Foto H. C. R. 72.

FORORD.....	8
GANLØSE	10
BONDENS BÆSTER, RIGETS FORSVAR	12
FORNEDRELSENS TID.....	17
UNDER NY HÆRORDNING.....	25
MAGTEN OG DEN GODE VILJE.....	31
DEN GAMLE BY.....	40
ARME BONDE.....	43
SELVEJET	45
DAGLIGDAGEN.....	47
UDSKIFTNING	48
SAMMENHOLDET ØDELAGT	52
VENNELØS OG ENE	57
FORVISNINGEN	59
BYGGERI	64
DE FORVISTE 3 BØNDER.....	68
OGSÅ DU	75
AGERDYRKNINGEN ER.....	78
KONGELIG FÆSTEBONDE.....	87
EMIGRANTEN	89
BETROEDE TALENTER	93
MED PENGESÆK OM HALSEN	97
FRA FÆSTEBONDE TIL SELVEJERBONDE	106
MÅLET NÅET!	110
FORKORTELSER	117
KILDER	117
EFTERSKRIFT	120

KONGELIG FÆSTEBONDE I GANLØSE 1670-1800

INGER MARGRETHE RASTAD

GANLØSE 1973

Kongelig Fæstebonde i Ganløse 1670—1806
Skrevet og tilrettelagt af Inger Margrethe Rastad
Udgivet 1973
Bogen er sat med 12 pkt. Garamond
Trykt af Thøttrup Bogtryk 8c Offset, Farum

*Bogen kunne i 70'erne købes hos forfatteren: Rastad, Ganlose, 2760 Maaløv,
samt hos bageren i Ganløse.*

*Denne digitale udgave er tilrettelagt 2017 af Leif Petersen for Stenløse lokalarkiv.
Opsætningen (kapiteloverskrifter, tekst og illustrationer) er identisk
med bogudgaven fra 1973, men sidetallene er ikke sammenlignelige.*

*Gårdejer Peter Svendsen, / . 3. okt. 1881.
Foto Lise Rastad.*

FORORD

Hele mit liv har jeg levet som bonde blandt bønder i Nordsjælland, kun afbrudt af studieår ved Københavns universitet og Landbohøjskolen.

Jeg har hele tiden ønsket at fortælle den danske bondes historie set fra bondens side og med bondens øjne. Derfor er jeg gået direkte til de kilder, jeg har kunnet finde på Rigsarkiv, Landsarkiv for Sjælland og Matrikelsarkiv.

Jeg har valgt Ganløse som den del af Nordsjælland jeg kender bedst, her har jeg tilbragt de sidste 36 år.

Tak for god hjælp skylder jeg først og fremmest min mand Hans Cornelius Rastad. Han har hjulpet mig med at oplede kilderne, med tydning af de svære gotiske håndskrifter, med renskrivning, og sammen har vi gennemdiskuteret stoffet og vurderet betydningen af hvert ord. Dette arbejde er ligesåvel hans som mit, jeg er bare den, der til slut har ført pennen.

Dernæst må jeg takke den nu 92-årige gårdejer Peter Svendsen på Møllesletten, Ganløse Mørke, han er gift ind i min gårds historie, han har en enestående hukommelse og fortælle talent og satte mig først på sporet af min egen gårds sælsomme skæbne.

Min gamle skolekammerat Lektor Georg Larsen, Espergærde, skylder jeg megen tak for gennemlæsning af manuskript og megen varmhjertet tilskyndelse til at gå videre. For velvillig imødekommenhed og hjælpsomhed ved røntgenfotografering af panel takker jeg Nationalmuseet i Brede.

Tallene i teksten foroven i halvpåretnes er uden betydning for læsning af bogen, de henviser til kildefortegnelsen bag i bogen og kan have betydning for den, der selv ønsker at gå videre f. eks. med sin egen by.

Denne bog blev i maj 1972 antaget til udgivelse af Frederiksborg amts historiske samfund, men på grund af visse uoverensstemmelser har jeg foretrukket at udgive den for egen regning.

Inger Margrethe Rastad.

*Stenalderredskaber fundet på Rastad.
Foto Th. Andresen.*

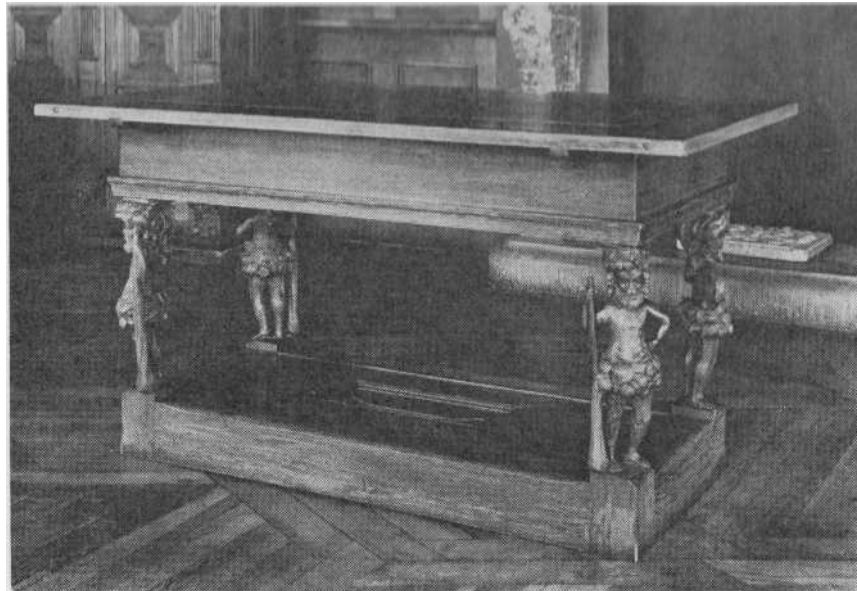
GANLØSE

Ganløse er en meget gammel sjællandsk landsby. Den ligger på en højslette ca. 50 m over havet, på alle sider omgivet af dybe tunneldale, næsten lige langt fra Øresund og Roskilde fjord, henholdsvis 20 km og 15 km i luftlinie. Den ligger i dette områdes vandskel, idet dens jord afvandes både til Øresund gennem Bastrup sø og Mølleåen og til Roskilde fjord gennem Bundså, Damvad å og Værebro å. Den har på Sjælland et relativt fastlandsklima, således har den rent lokalt et koldt vinterklima med megen sne og et relativt varmt og tørt sommerklima. Forår og efterår har flere dage med nattefrost end egnene mod Øresund og Roskilde fjord.

Ganløse har meget tidligt i landets historie været opdyrket. Her er fundet store mængder af stenalderredskaber, og egnen er rigt besat med bronzealderhøje. Grundet jordens lette beskaffenhed har den været let at bearbejde med primitive redskaber, og de mægtige »løser«, engstrækninger med fugtige græsgange, har kunnet give foder til store besætninger. Men jordens lette beskaffenhed har også gjort, at så snart man opgav at dyrke et stykke jord, spirede der straks skov op overalt, særlig eg og birk.

Dele af de to store skove Ganløse Ore og Ganløse Eged har en gang eller flere været opdyrket af Ganløses 20 bønder. I gode tider med fremgang blev de opdyrket, eller de bedste stykker af dem, og i år med folkedød eller sygdom blandt heste og kvæg blev de igen opgivet og blev snart til skov. Her græssede man kvæg om vinteren og sendte svin på olden, her hentede man tømmer til gårdenes opbygning og staver til gårders vedligeholdelse.

Da Ganløse ligger i den ene side, den vestlige, af sit meget store område, har byen meget langt til sin nordlige grænse ved Bastrup sø og sin østlige mod Farum, nemlig ca. 3 og 4½ km i luftlinie. I virkeligheden ligheden er der meget længere, da vejene går op og ned ad de store bakker og er meget snoede i det vildsomme landskab. Derfor er jorden fra gl. tid altid blevet bedst dyrket nærmest byen, og længere borte blev den efterhånden til overdrev med vedvarende græs og længst borte til skov.

*Gl. bord fra Jagtgården i Ganløse fra Fr. IVs tid. Nu på Frederiksborgmuseet.
Foto Frb. museet.*

ligheden er der meget længere, da vejene går op og ned ad de store bakker og er meget snoede i det vildsomme landskab. Derfor er jorden fra gl. tid altid blevet bedst dyrket nærmest byen, og længere borte blev den efterhånden til overdrev med vedvarende græs og længst borte til skov.

*

Da denne beretning begynder, havde Danmark mistet de skånske provinser, og Ganløses overdrev var meget stort og agrene i skovene delvis opgivet.

BONDENS BÆSTER, RIGETS FORSVAR

Ved Chr. V's hærreform i 1670 for at vinde de skånske provinser tilbage blev en del af det hidtidige krongods udlagt til Ryttergods.

Hver gård herunder a 13 tdr. hartkorn havde pligt til at stille en fuldt udrustet rytter. Enten kan bonden (fæsteren) selv ride for gården, eller han kan holde en rytter for sig. Herfor blev gården fritaget for landgilde, ægt og arbejde samt skatter.

Af protokollen: »*Ruller og Jordebøger over det sjællandske Regiment til Hest 1671*«.¹⁾

kan vi se hvormange gårde der er udtaget til at huse ryttere og hest, og hvor mange ryttere der ligger fast i Ganløse. Vi har her navnene på gårdfæsterne og navnene på rytterne. Vi kan se hvad fæsterens landgilde beløb sig til f. eks. for en alm. bonde med et hartkorn på 13 tdr. 4 skp.:

1½ pund Rug (omregnet til 5 Tdr.)

1½ pund Biug (omregnet til 6 Tdr.)

4½ Mark Penge (kontant)

1 Lamb

1 Gaas

4 Høns

Hans udsæd beløber sig til: 8 tdr. rug, 12 tdr. byg og 5 tdr. havre. Han regner med at kunne høste 12 læs hør.

Der er en rubrik for »Gaardfeld«; d.v.s. et udtryk for hvad der mangler for at gården kan være i orden. I anledning af indkvarteringen bliver gårdene bragt i orden. Af Byens ca. 20 gårde er 7 udlagt til ryttergods. Her huses 5 menige soldater og en Quartermester. Quartermesteren er officer og skal forestå forplejningstjeneste, d.v.s. sørge for beklædning, udrustning og regnskabsvæsen. Han ligger på den største gård i byen, den eneste med et hartkorn på 18 tdr. og 4 skp. Her tog allerede kong Frederik II ind, når han var på jagt i det uhyre store område ved Ganløse, og op igennem gårdens rytterhistorie ser vi, at her var det også altid at officererne boede.

Modtagers Navn	Modtagers Besiddelse	Hart Korn	Paar og Skifter	Paardfeld: R. A. Sk.
Mortens Jønsens Kjæder N ^o 14:	1 1/2 p. 2. Skj.	12-5-2-1	5 R. Skj. - 10 Mindere - 2-2-0	2-4-11
	1 1/2 p. 2. Skj.		9 R. Skj. - 8 Paare Skj. - 2-1-12	
	1 Land		2 R. Skj. - 5 Laidere - 3-4-10	
	1 gaas		6 Lf. Skj. - 9 Lf. Langfald - 13-2-8	
Jensens Kjæder 15	1 1/2 p. 2. Skj.	12-5-2-1	11 Mindere - 10 - 1-1-1	1-1-1
	1 1/2 p. 2. Skj.		5 1/2 gaas Skj. - 20 - 1-1-1	
	1 Land		2 Bielcher - 1 - 1-1-1	
	1 gaas		1 1/2 tyel. volder - 2 - 1-4	
Jensens Kjæder 16	1 1/2 p. 2. Skj.	12-5-2-1	10 Mindere - 7 - 1-1-8	1-1-1
	1 1/2 p. 2. Skj.		2 R. Skj. - 2 Mindere - 1 - 1-1-1	
	1 Land		12 R. Skj. - 10 - 1-2-1	
	1 gaas		4 R. Skj. - 10 Lf. Langfald - 15 - 1-1-1	
Jensens Kjæder 17	1 1/2 p. 2. Skj.	13-4-1-1	10 Lf. Skj. - 10 Mindere - 4 - 1-1-1	1-1-1
	1 1/2 p. 2. Skj.		2 R. Skj. - 2 Bielcher - 1 - 1-1-1	
	1 Land		5 R. Skj. - 3 1/2 tyel. volder - 7 - 1-1-10	
	1 gaas		12 Lf. Skj. - 10 Mindere - 1 - 1-2-1	
Jensens Kjæder 18	1 1/2 p. 2. Skj.	13-4-1-1	10 Mindere - 6 - 1-1-1	1-1-1
	1 1/2 p. 2. Skj.		4 R. Skj. - 4 Lf. Skj. - 6 - 1-1-1	
	1 Land		5 R. Skj. - 3 1/2 tyel. volder - 7 - 1-1-10	
	1 gaas		12 Lf. Skj. - 10 Mindere - 1 - 1-2-1	
Jensens Kjæder 19	1 1/2 p. 2. Skj.	13-4-1-1	10 Mindere - 3 - 1-1-1	1-1-1
	1 1/2 p. 2. Skj.		4 R. Skj. - 3 Mindere - 1 - 1-1-1	
	1 Land		5 R. Skj. - 4 Mindere - 1 - 1-1-1	
	1 gaas		12 Lf. Skj. - 10 Mindere - 1 - 1-1-1	

Ruller og jordebøger over det sjællandske Regiment til Hest 1671. Rtk. 214.41. R. A. Navn på rytteren, der rider for gården. Navn på gårdens fæster og hans landgilde. Gårdens hartkorn. Hvad gården sår og høster i rug, byg, havre og hør. Gårdfelden i materialer og i Rigsdaler, Mark og Skilling

Navnene på soldaterne er pæne danske navne, man kan se at det er hjemligt folk, der skal ride, måske bondens forkarl eller et familiemedlem. Gaardfelden er stor. Det er en fattig egn, og det er kun 10 år siden svensken gik ud af landet. På Morten Jensens gård skal der bruges: »2 Bielcher 1 Rd, 4 Stolper 2 Mk. 8 Skill., 2 laider*) 3 Mk, 4 Læs Langhalm 6 Rd. og 3 1/2 Tylt**) Deller***) 7 Rd. 1 Mk. 10 Skill., 1 Vindue 2 Mk., Brønden 6 Rd., Arbejds Lønn 3 Rd. 3 Mk. Ialt 26 Rd. og 2 Sk.« Det ser ud til, at Morten Jensen med 2 bjælker og 4 stolper ligefrem har fået bygget 2 fag til sin gård, her er indsat et vindue og lagt loft over, måske et virkeligt ægte herberg til

hans rytter. Brønden må naturligvis også være i orden med Karm om.

Hans Hansens gård er betegnet som »forarmett«. Her kan det nok være der er ofret noget for at få den i orden: »12 Tylt Deller, 4 Vinduer, 7 Bielcher, 1 Brønd, 2 Skorsteene at flye, 1 Skur ofer Bagofnen, 1 Dør och hengsle til en Port, 6 Spærer, 7 Leider, 32 Læs Langhalm, dertil Arbeids Lønn 27 Rigsd. og 11 Stolper, 2 Læs Helle****), ialt 120 Rdl. 2 Mark og 8 Skili.« Så må man håbe, den har været værdig til at huse en kgl. rytter.

Alle gårdene har gennemgået en stor reparation eller ombygning. Beløbene er henholdsvis: 31 Rd. - 26 Rd. - 8 Rd. - 120 Rd. - 62 Rd. -15 Rd. og 33 Rd. Da de 7 gårde, som kongen har udtaget til ryttergårde, ser således ud, kan man måske gøre sig en forestilling om hvordan byens øvrige 13 gårde har set ud.

Året efter i 1672 er der påny ryttersession i Ganløse (*Ruller og Jor- debøger over det sjællandske Regiment til Hest 1672.*²) Her er stadig udlagt 7 gårde til at huse ryttere og af ryttere er her nu 11.

*) Laid, leid, læd, del af bindingsværkskonstruktion, vandret stykke tømmer i muren under tagskæg, forbinder stolperne foroven og styrer derved bjælker og spær.

**) Tylt, tylvt 12 stk.

***) Deller, brædder.

****) Helle, flad sten til at understøtte stolperne forneden. Her på egnen bruges ikke fodrem.

Sydvestlige hjørne af gårdspladsen på Vesterager i Ganløse by.

Foto Hans Cornelius Rastad 12.

Da nogle af fæsterne stadig er de samme, kan vi se, hvad der i dette år er ofret på en bestemt gård sammenlignet med året før. For Fæster *Peder Christensen* var der i året 1671 brugt 31 Rdl. I 1672 bliver opgørelsen mere specificeret, idet vi nu kan se, hvilken længe der er bleven istandsat: »*Stuelængen*: (der efter egnens skik altid ligger

mod nord) 3 Læs Langhalm, 2 Vindskeer ved Bagoffnen, 1 Tylt Lægter, 1 Vindskede på Stuelængen, 2 Deller ofuer Herberget. - *Østerlængen*: 3 Læs Langhalm. *Sønderlængen* ved Magt. *Vesterlængen*: 4 Læs Langhalm offuer Porten, Porten at forbædre, Brønd 4 Stolper, ½ Tylt Deller til Karmen, 4 Tuærtræer. Ialt 25 Rdl.«
 For fæster *Morten Jensen* var der i året 1671 brugt 26 Rdl. I dette år 1672 bliver den forbedret med: »*Stuelængen*: Bagoffnskuret 1 Laid, 2 Deller i Stuen, 2 Tylt Deller, 1 Læs Langhalm. *Østerlængen*: 4 Vindskeer, Læs Langhalm, 1 Leidestøch. *Sønderlængen*: 1½ Læs Langhalm, 1 Bielche. *Vesterlængen*: 1 Leid, 1 Læs Langhalm, Brønden 4 stolper, noch 4 stackede Stolper, Steen til Brønden, ialt 16 Rdl.«

*Indkørsel til Vesterager i Ganløse by fra Bygaden.
 Foto H. C. R. 72.*

På fæster *Mads Hansens* gård var der i 1671 bekostet for 33 Rdl. I 1672 fordeler bekostningerne sig således: »*Stuelængen*: 1 Skorsteen, ½ Læs Langhalm, ½ Læs Langhalm til Bagoffnskuret, 2 Vindskeer, 3 Tylt Deller ofuer Stegerset. *Østerlængen*: 1 Læs Langhalm, 1 Leid, 1 Spære, 1 Læs Leer. *Sønderlængen*: 1 Bielche, 1 Spære, 1 Læs Langhalm, 2 Vindskeer. 1 *Ladehuus* midt i Gaarden: 1 Stolpe, 1 Laid, 2 Vindskeer. *Vesterlængen*: 4 Vindskeer, ½ Læs Langhalm, 4 Brøndstolper, 1 Tylt Deller, ialt for denne Gaard: 30 Rdl.«

Hans Hansens fæstegård blev i 1671 betegnet som forarmet og fik respit til Mikkelsdag. Der blev ofret hele 120 Rdl. på den for at få den i orden. Nu i 1672 skal der igen noget til: »*Stuelængen*: 4 Vindskeer, 2 Læs Langhalm, til bagoffnskur 4 stolper, 2 Leid, 1 Tylt Lægter, 1 Læs Langhalm, 4 Spærer, Bielche i Stegerset, 3 Tylt Deller, 2 Bielcher i Stuen, 1 Bielche i Kammerit, 1 Tylt Deller i Lofft, 1 Spære, 3 Læs Leer, 4 Læs Langhalm, 1 Gaul brøstfældig. *Sønderlængen*: 1 Bielche, 2 Spærer, 4 Læs Langhalm, 4 Vindskeer, 6 Læs Leer. *Vesterlængen*: at driffue til rette ot forbedre, 6 Laes I lustorf i overalt. Ialt 47 Rdl.«

Man ser altså, at det var ganske betydelige bekostninger for kongens kasse bare for at holde disse ryttergårde i nogenledes værdig stand til at huse en rytter eller 2. I året 1671 har det ialt for 7 gårde beløbet sig til 296 Rigsd. og i året 1672 for de samme 7 gårde 160 Rigsd. Samtidig mistede kongens kasse alle indtægter fra disse 7 gårde, det beløb sig til årlig 35 tdr. rug, 42 tdr. byg, 5 Rd 1½ Mark penge, 7 lam, 7 gæs, 28 høns ialt for de 7 gårde.

Gårdene er firlængede, bindingsværk med lerklining, stråtag (halm) og porte. Der er udbyggede bageovne i stuehuset med halvtag over, der er ordentlige brønde, rigtige vinduer med ruder. Der bliver lagt tørv på rygningen, leret og sten (heller) købes. Der er specificerede priser på alting. Man kan se hvad 1 stolpe koster, og hvad et læs langhalm eller et læs ler koster.

Der er en stor udskiftning både i fæstere og soldater (ryttere). Der er nu 11 ryttere på 7 gårde. Men alle navne er stadig gode danske navne.

Hvorledes har nu alt dette set ud fra bondens side?

Han fik sin fæstegård gjort i stand, men det var for så vidt ikke noget nyt. Ved hver ny indfæstning skulle gården være i forordningsmæssig stand, d.v.s. den blev synet og bragt i stand, eller bonden skulle bringe den i stand mod visse lempelser i afgifter og hoveri.

Det var værre at han skulle holde en fuldt udrustet rytter til rådighed, med kost og logi, samt hans hest ligeledes på stald og foder. Kunde han holde sin forkarl, som alligevel var der, som rytter, sparede han jo noget, eller ligefrem selv være rytter, men alt dette rideri og øvelser tog tid fra gården, og en dårlig soldat var og blev bonden (Skaanske krig). Det skulle snart vise sig at være en for landet dårlig ordning, da landbruget ikke blev passet og gården forarmet. Den opfindelse var endnu ikke gjort: at bonden samtidig kunne ride på hesten udenlands og gå bag ploven hjemme.

FORNEDRELSENS TID

Da skånske krig var afsluttet, den krig hvor så mange danske rytterbønder havde mistet livet og ødegårdene bredte sig, indså man, at der igen måtte en ny hærordning til.

I 1680 blev det derfor således, at det ikke mere var bonden selv eller hans karl, der skulde ride for gården, nu blev det *hvervede soldater*, der blev udlagte hos bønderne. I Matriklen 1682, Markbog 16 kan vi se, at der nu ved gårdene i Ganløse, på gårdenes egen grund af fæsteren er bygget ganske små huse til at huse de hvervede soldater. Husene er på 3-6 fag. Heri boede rytterne, korporalen i det største hus. Bonden skulle yde dette logis og al forplejning til soldaten, staldrum og fourage til hesten og et beløb til soldatens mundering. Hvis vi ser på Ganløse kan vi helt konkret sige, hvordan tingene var ordnet. »*Jordebog over Ryttergods paa Sjælland 1680*«³) indeholder: 1) Navn paa hver officer, som lå her, 2) Navne på hver rytter. Her kommer første gang fremmede navne ind, lejesoldater, og 3) Navne på hver bonde (fæster) og 4) hver gårds hartkorn er angivet, således at hver rytter ligger på 8 tdr. hartkorn; hvad enhver gård har herudover lægges sammen og tildeles, når det når op på 8 tdr., en ny rytter. Tiloversblevet hartkorn fra Ganløse henlægges til navngivne fæstebønder i Måløv og Thorslundemagle.

Der er 7 normale gårde og en dobbeltgård udlagt til ryttergods. Disse gårde har ialt 9 menige ryttere og en Lieutenant, Landorf, som sammen med sin oppasser Tille Hybert ligger på den dobbelte gård (Jagtgården). Alle disse ryttere hører til »Ritmester Christopher Bielckis Compagnie, Kiøbenhavn's Ampt, Ølstøcke Herrit, Gandløse Sogn oc Bye«.

med Oppasser Tille Hybert på den store gård, dertil Korporal Gotfried Schwartz og Trompeter Giert Swensson Sass, desuden 5 ryttere.

Det har nok været et stolt og farverigt syn, når Ritmesteren fulgt af sin oppasser, sin Korporal og sine 5 menige soldater med trompeter i spidsen og vajende standart om morgenen red ud af byen. Men hvordan har dette set ud for bonden? Først er hestene blevet fyldt med bondens gode havre og sparsomme høfoder. Madmoder har været oppe og kogt grød eller øllebrød og sat salt sild, brød, smør og øl og brændevin frem, og så har disse unge, vilde fyre bare skovlet i sig, for siden velfodrede at svinge sig i sadlen og forsvinde ud i overdrevet til øvelser sammen med andre ryttere. Bonden har nok betragtet dette rideri som en slags lediggang, og når rytterne trætte og svedige kom hjem om aftenen, og de igen skulle have mad, har han følt det som noget ganske forkert, da der altid har stået skrevet i enhver bondes hjerte: »Den, der ikke vil arbejde, skal heller ikke have føden.« Og så deres lediggang om aftenen, mens bonden og hans karle og piger har siddet med deres snitværk og spinden og væven og kartning. De unge piger har nok heller ikke været lette at holde fra disse fremmede soldater i spraglede uniformer, så der kan have været grunde nok til gnidninger og sammenstød. Ordningen duede simpelthen ikke, lige så lidt som den tidligere.

Hvad bondens afgiftsfrihed i Ganløse beløb sig til kan vi helt konkret se i »*Jordebog over Kongelig Majestæts beholdne Jordegods paa Kiøbenhavns Amt 1687*«^{3b)} Den indeholder for Ganløse en liste over alle kongens fæstebønder, samt hvad hver og en skal betale eller levere i landgilde til kongens kasse eller husholdning. Gårdene er næsten alle lige i afgiften. En enkelt gård skal f. Eks. betale:

5 tdr, 1 skp. 1 fk. rug
6 tdr. 1 skp. 2 fk. Byg
1 lam
1 gås
4 høns
6 Mark og 12 Skilling penge.

Kongen ejede på den tid 14 gårde i Ganløse. De gårde, kongen ikke ejede, betalte samme afgift til deres ejer; det er altså at betragte som en fæsteafgift.

De fremmede hvervede soldater, udlagte på kongens ryttergårde, blev en større og større plage og belastning for bønderne. De passede ikke ind i bondens dagligdag, og de ligefrem spiste ham ud af huset. Kom der så hertil tørkeår og år med kvægpest, som i århundredets sidste tiår hærgede landet og greb stærkt om sig, ja ramte alle i de tæt sammenliggende gårde, blev nøden stor, og gårdene forfaldt mere og mere. I året 1692 kan vi se, hvor slemt det nu så ud i Ganløse. *Jordebogs Afslag for Kongens Bønder paa Københavns Amt 1692*^{3c)} viser os tydeligt tilstanden. Gårdene, som i 1671-72 blev sat så kostbart i stand, er nu igen i en sørgelig forfatning. Lad os nævne dem som det står skrevet: »46 vægge huus meget brøstfældig - Mest øde, antog den med frihed fra Mai 1692 til ditto 1695, 37 vægge huus snart øde i Bygninger - 53 vægge huus brøstf ældig - 49 vægge huus meget ringe bygn. og mest staar for fald - 44

vægger huus meget brøstfældig - 46 vægger huus meget ringe biugninger slet
Tilstand - 45 vægge huus dette Aar holdis ved lige - 37 vægger huus meget
brøstfældig - 49 vægger huus anført som øde - 35 vægger huus meest brøstfældig - 23
vægger huus brøstfældig - 48 væggerum nogenledis i Biugningen. - 59 vægger huus
ved Magt.

Kun de to sidste gårde synes at være nogenlunde i orden.

Besætningen er også talt op. På de 13 gårde er der nu kun 64 heste og 20 køer, det er
gennemsnitligt på hver gård 5 heste og 1 ko. Alle bønderne får afslag på deres
landgilde undtagen den ene, det er den sidstnævnte, den med det store hartkorn.
Landgilden pr. alm. gård beløber sig nu til:

Chr. V Matrikel, Markbog 16. R.A. Den 4. juli 1682 består Ganløse af 19 hele gårde, 1 halvgård og 7 holdshuse (fæstehuse), heraf ejer kongen 14 gårde, de 8 er udlagt til ryttergårde.

5Tdr. 1 Skp . 1 Fdk. rug
 6 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. Biug
 1 Lam
 1 Gaas
 4 Høns
 1 Rdl. 12 Skil.

men byen får ikke afslag på den del af landgilden, som falder på byens fælles jord, nemlig 1 Tdr. smør og 11 Snese Æg. Man har vel set på højere sted, at med ialt 20 køer vil det nok være muligt for byen at samle en Td. smør sammen i løbet af et helt år.

Af samme jordebog kan også ses, at tilstanden i Ganløse har været særlig slem, her har man fået fuldt afslag, mens andre byer kun har fået delvis afslag.

Tæller vi fagene på gårdene op, kan vi se, at en gård gennemsnitlig har bestået af 44 fag bygninger.

Et par af vore gamle kendte fæstere fra 1671-72 er endnu ved deres gårde, nemlig Peder Christensen og Hans Hansen. Peder Christensens gård blev i 1671 istandsat for 31 Rd. og i 1672 for 25 Rdl., nu er den 20 år efter betegnet som »44 vægge huus meget brøstfældig«, og Hans Hansens gård blev i 1671 betegnet som »forarmett«, blev istandsat for 120 Rd. og igen i 1672 for 47 Rd. Nu hedder det »46 vægge huus meget ringe biugninger slet Tilstand«.

Det var ikke underligt at fattigdommen var så stor, for i årene 1682-92 var der uafbrudt blevet udskrevet nye skatter: kopskatter (personskatter), kvægskatter, ildstedsskatter, krigshjælpsskatter, forsvars- og fæstningsskatter, som bønderne alle måtte udrede i penge.

Bondens fornedrelse var nu næsten fuldkommen, Han havde fremmede soldater indkvarteret i sit hus og ved sit bord, tørkeår og kvægpest væltede samtidig ind over ham, han måtte se sit hus og hjem forfalde, ja ligefrem falde ned over hovedet på sig, og dog krævede man stadig, at han skulle yde. Det var jo kun et enkelt år, hvor der simpelthen ikke var noget at hente, han blev fri for sin fæsteafgift.

Nr.	Bønder Landge	Bedøtters afslag	gaardernes Dyr- ning og de som
<h1 style="font-size: 2em;">Sandløbe Dogn</h1> <p>or Bøje</p>			
2	Lars Højenssen 5 1/2 1/2 1/2 1/2 1/2 6 1/2 1/2 1/2 1/2 1/2 1 Lam 1 gaar 2 fjæs 1 hest 1/2	5 1/2 1/2 1/2 1/2 1/2 6 1/2 1/2 1/2 1/2 1/2 1 Lam 1 gaar 2 fjæs 1 hest 1/2	46. gaar. fjæs 90. fæt. hest 1/2 1 hest 1/2 hest
3	Anders Højenssen 5 1/2 1/2 1/2 1/2 1/2 6 1/2 1/2 1/2 1/2 1/2 1 Lam 1 gaar 2 fjæs 1 hest 1/2	5 1/2 1/2 1/2 1/2 1/2 6 1/2 1/2 1/2 1/2 1/2 1 Lam 1 gaar 2 fjæs 1 hest 1/2	37. gaar. fjæs 1 hest 1/2 5 hest
6	Peder Højenssen 5 1/2 1/2 1/2 1/2 1/2 6 1/2 1/2 1/2 1/2 1/2 1 Lam 1 gaar 2 fjæs 1 hest 1/2	5 1/2 1/2 1/2 1/2 1/2 6 1/2 1/2 1/2 1/2 1/2 1 Lam 1 gaar 2 fjæs 1 hest 1/2	53. gaar. fjæs 1 hest 1/2 2 hest 4 hest
1 hest 1/2 1 hest 1/2 1 hest 1/2 1 hest 1/2 1 hest 1/2			

Jordebogsafslag for Kongens Bønder på Københavns amt 1692. Rtk. 2215.11. R.A. Gårdenes nr. i byen. Bondens navn og landgilde. Det afslag ban får i landgilden. Antal fag og gårdens tilstand samt hvormange dyr hver gård har.

*Jagtgården i Ganløse set fra syd henover forten, byens gamle fælles åbne græsareal.
Foto H. C. R. 72.*

Thomas Kingo, der var søn af en fattig væver i Slangstrup, har udtrykt tidens tone således i salmen »Far Verden farvel«:

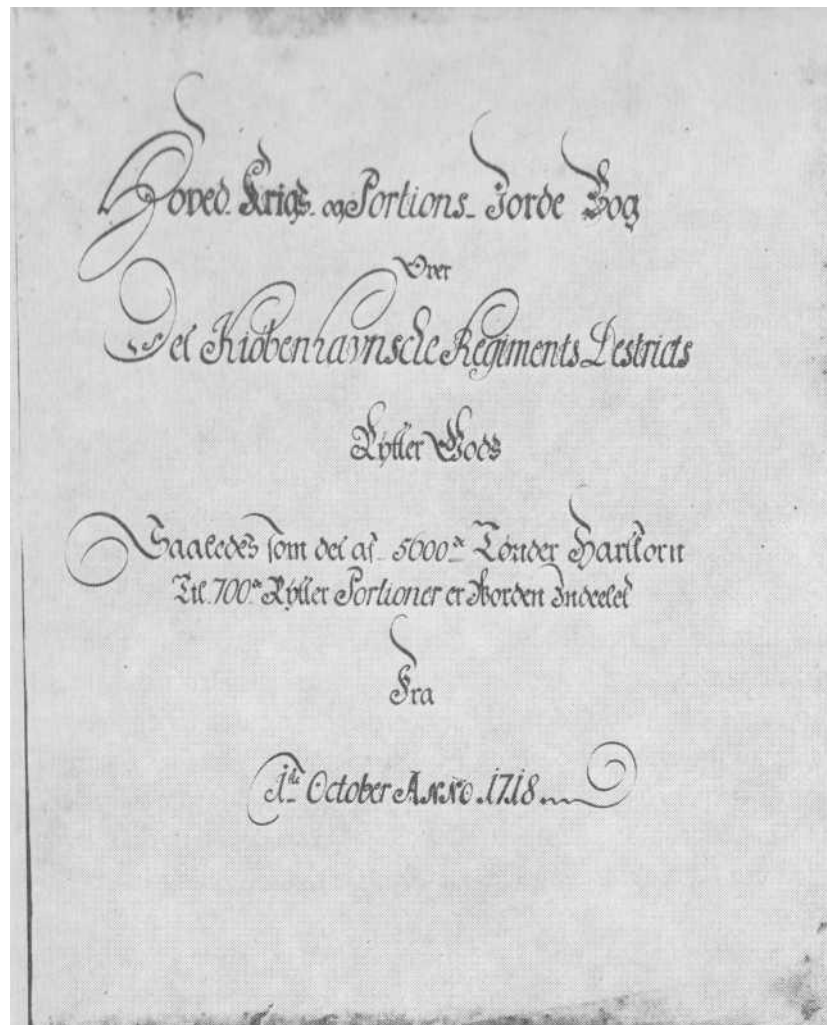
»Hvad er mine Aar,
som listende svinder og snigende gaar
Hvad er min Bekymring, mit grublende Sind?
Min Sorrow, min Glæde, mit Hovedes Spind?
Hvad er dog mit Arbejd, min Møje, min Sved?
Forfængelighed!«

UNDER NY HÆRORDNING.

I årene 1718-20 blev dette med indkvartering hos bønderne så endelig helt ophævet. I *Hovedkrigsportionsjordebog for 1718*,^{3d}) skrevet i anledning af *omlægning* af rytterdistrikterne, kan vi for Ganløses vedkommende se, at kongen nu har købt næsten alle gårde, idet han ejer 18½ gårde og Edelgave ejer 1½. Alle gårdene er udlagt til ryttergods, d.v.s. at deres *palagte skatter* skal gå til underhold for rytteriet, som nu er forlagt til ladegårde, huse eller barakker (kaserner). I denne jordebog er der hartkornstal for hver gård, beskrivelse af gårdenes tilstand og ejerforholdet. Der er her yderligere oplysninger om, hvor mange fag bygninger der var til hver enkelt gård og dennes tilstand, dens besætning, dens udsæds størrelse og art, kvæggræsningsarealer, tilhørende græsning og høslet, tørveskær samt en fortegnelse over, hvad i penge og naturalier hver gård årlig skal levere til rytterkassen. For Ganløse er yderligere noteret: »Denne Byes Jorders Beskaffenhed ere lette og sandagtige, foruden fællits Græsning haves Overdrif«.

Til sammenligning med 1692, hvor der på 13 gårde i Ganløse kun var 64 heste og 20 køer, kan vi se, at der har været stor fremgang i de forløbne 27 år. Gårdenes størrelse er den samme, nemlig gennemsnitlig 45 fag til hver gård, men besætningerne er blevet meget større. Foruden heste og køer er der nu også optalt stude og får. Der er nu ialt i Ganløse 124 heste, 104 køer, 41 stude og 105 får. Det må have været et rigt og forjættende syn når vinterstalden blev åbnet og alle dyrene sluppet ud på overdrevet. I gennemsnit har hver gård nu 6 heste, 5 køer, 2 stude og 5 får.

I dette år, 1719, består Ganløse af 20 gårde og 13 huse og et skolehus »af Byemændene selv opbyggt og derfor fri for Afgivt.«

Titelblad til Hoved Krigs- og Portions- Jordebog 1718. Rtk. 2215. 156 R.A.

Rytterskolen i Ganløse, sydside. Tilhøjre bager og købmand.
Foto H. C. R. 72.

I året 1721 byggede kongen sin egen *rytterskole* i Ganløse.

På dette tidspunkt var ingen af bønderne selvejere, alt tilhørte kgl. majestæt og Edelgave. F. eks. har gård nr. 5: 6 Bæster (heste), 2 stude, 2 køer, 2 ungkvæg og 6 får. Den har 52 fag bygninger, brøstfæld 8 Rdlr., (den sum penge, som var anslået nødvendig til reparationer). Udsæden er på 7 tdr. rug, 8 tdr. byg og 4 tdr. havre. Der er græsning til 6 heste, 16 køer og stude, der avles 3 læs godt og 6 læs slet hø. Der haves overskov til hartkorn 6 skp. 3 fdk. og underskov, god tørveskær, og tilstanden ved inquisitionen 1719 er mådelig, efter skalaen: god, temmelig, mådelig, slet. Gården skal levere til *rytterkassen* efter hartkorn 38 Rdlr. plus 2 Rdlr. for extra Indtægter, og af halm 3 læs a 24 lispund plus 13 lispund. - Alt nøje og *retfærdigt* udregnet i forhold til de andre gårde.

Ved at se på alle gårdene kan man danne sig et ganske godt billede af, hvordan Ganløse By så ud i året 1719. Af de 21 gårde er den almindelige tilstand af gårdene betegnet som 3 stk. gode, 7 temmelig, 7 mådelig og 4 slet. Bygningerne til de 11 af gårdene har betegnelsen: »brøstfæld«, og bemærkninger er gjort om, hvad det vil koste at gøre dem i stand, fra 4 til 12 Rdlr. pr. stk. Gårdenes størrelse er angivet i antal fag, fra gård nr. 1 regnet opad 37 - 56 - 40 - 30 - 52 - 30 - 30 - 45 - 52 - 46 - 50 - 51 - 29 - 22 - 19 - 18 - 21 - 50 - 26 - 53 - 94 fag (et fag bindingsværk er i alm. her på egnen ca, 170 cm eller 2 3/4 alen).

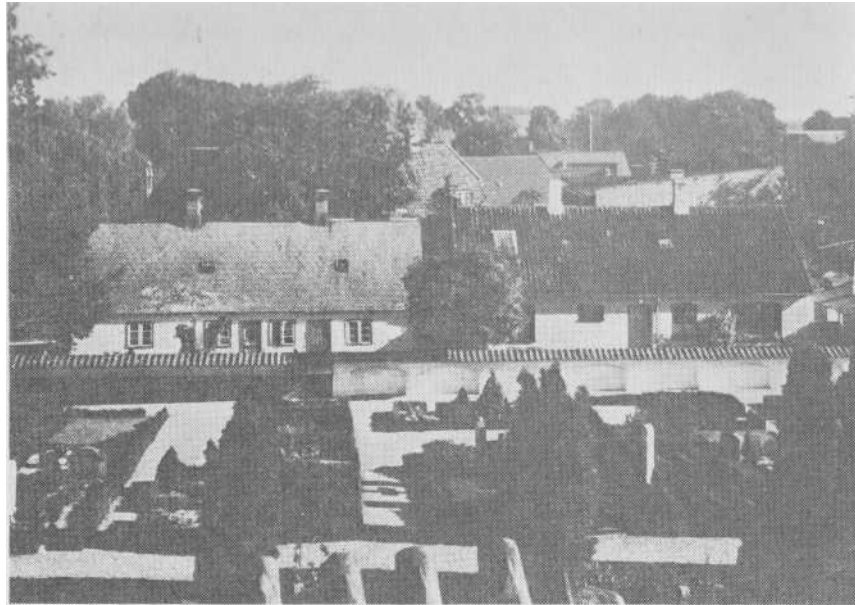

*Gamle gadehuse nord for kirkegårdsmuren i Ganløse over for rytterskolen.
Foto C. R.*

Desuden var der i Ganløse af jordløse huse 13. Skolen bestod af 10 fag, altså en ganske pæn størrelse på en skole, selv om velsagtens skolelæreren også har haft bopæl her. De andre huse tilhørte alle kgl. majestæt og bestod af 3 huse på 4 fag, 4 huse med tilsammen 20 fag, 2 huse på 6 fag, 1 hus på 7 fag, 2 på 8 fag, 1 på 10 fag, et på 12 fag, et på 14 og et på 16 fag. Nogle af disse huse var dobbelthuse, så vi i virkeligheden får 13 huse. Beboerne betaler alle en afgift til rytterkassen på 2-5 Rdlr.

*

I året 1722 udkom L. Holbergs »Jeppe på Bjerget«. Det stykke morede man sig meget over i København.

*Udsigt fra kirketårnet i Ganløse mod nord, bag træerne forten. Gl. dobbelthuse nord for kirkegårdsmuren.
Foto H. C. R. 72.*

I 1732 blev *portionspengene*, kontanterne til rytterkassen, som bøndernes gamle afgifter i 1719 var omregnet til, igen regnet tilbage til de gamle ydelser, nemlig 4 Rdlr. pr. td. hartkorn eller 32 Rdlr. pr. portion, således at bøndernes ydelser nu igen blev sædvanlig landgilde og skat.

Stavnsbåndet indføres i 1733. Nu måtte mandlige medlemmer af bondestanden ikke forlade deres hjemstavn fra det 14. til det 36. år. Det var forbi med at løbe af landet uden pas. Bønderkarle skulle være til rådighed som fæstere på Gårdene og som soldater. Kongen og herremændene skulle altid vide, hvor de kunne hente det fornødne mandskab.

Da bønderne i Ganløse i 1767 får selvejerskøder, er ryttersessionerne for Ganløses vedkommende hermed helt ophørt.

*

Danmark havde for evigt mistet de skånske provinser.

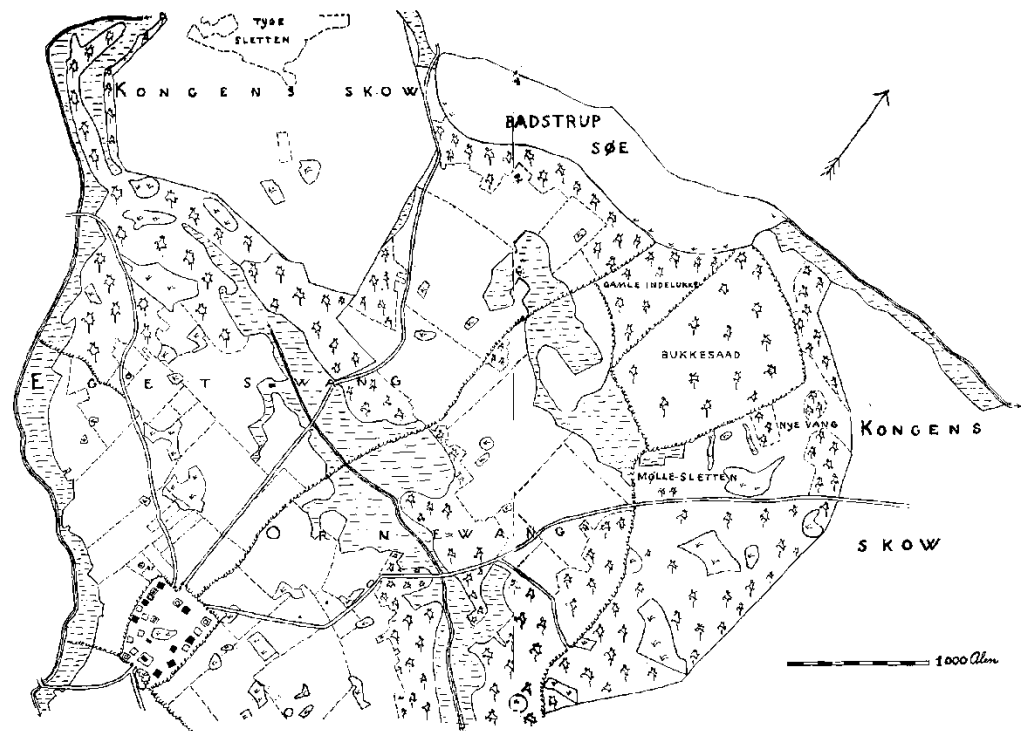

*Vesteraar i Ganløse by fra N.Ø.
Foto H. C. R. 72.*

MAGTEN OG DEN GODE VILJE.

Da kong Christian VII som kun 17-årig kom på tronen i 1766, havde han fået en god og moderne opdragelse af Reverdil. Noget af det, Reverdil stærkt havde lagt den unge konge på sinde var, at han skulle give et godt eksempel på sine egne godser, og et af de første regeringsskridt, der kom under overvejelse, var da også spørgsmålet om en betydelig bedring af bøndernes kår på Københavns, Frederiksborg og Kronborg amter. Bønderne her skulle have ejendomsret til deres gårde imod at yde en fast kendelse årlig i stedet for fæsteafgift, og det var meningen, at de tillige helt skulle fritages for hoveri mod en billig afgift, eller at i det mindste hoveriet skulle fastsættes og indskrænkes.

*Nordlige del af kort over Ganløses dyrkede marker (åse), kun de flade højsletter blev dyrket. Man ser overdrev med skov og de store løser med åløb, samt vejene.
Omtegnet af forf. efter ældre kort på Matrikelsdirektoratet.*

Rentekammeret brevvekslede om denne sag med amtmanden over Kbh. amt, Juni Wind, og da denne ivrigt støttede sagen, indgav rentekammeret med A. P. Bernstorff i spidsen forslag til straks at gøre begyndelsen på Københavns amt. Forordningen kom i maj 1766, og skøderne udstedtes på kongens og dronningens salvelsesdag d. 1. maj 1767.

På Bernstorff gods havde bønderne allerede i 1757 fået arvefæsteskoeder på deres gårde, gårdene var blevet udskiftede og bønderne blevet fri for hoveri og tiende.

På Hørsholm gods havde dronning Sofie Magdalene givet bønderne arvefæste og befriet dem for hoveri i 1761.

*

På den tid lå Ganløse by til Kbh. amt med undtagelse af 3 gårde (2½), som hørte under det frederiksborgske rytterdistrikt, nemlig 2½ gård, som kongen 1761 havde fået ved mageskifte*) med Edalgave gods, dengang hørende til Smørum herred, Frederiksborg amt.

*) Skødet udstedt af Kongen, Frederik V, Fredensborg 20. Juli 1761. Vedrørende mageskiftet se: Frederiksborg Amtstue afd. C. nr. 854 Extract Jordebog for det frederiksborgske Rytterdistrict 1775. L.A.

Det vil sige, at mens bønderne i 17 af Ganløses gårde betalte landgilde og gjorde

hoveri i København, skulle de 3 betale deres tilsvarende til Frederiksborg og yde hoveri der. Denne fordeling af gårdene skulle siden komme til at volde vanskelighed ved udskiftningen og udflytningen.

Ganløse by bestod af 3 vange, Orensvang, Egetsvang og Bondsvang, og i hver vang havde hver gård, som så mange andre steder i landet, sin jord fordelt i små strimler i alle de mange forskellige åse (marker), som hver vang bestod af ^{3e}). Denne indviklede fordeling af jorden går meget langt tilbage i tiden og er vel opstået ved, at bønderne lidt efter lidt har opdyrket nye stykker af den byen tilhørende jord. For hvert nyt opdyrket stykke blev det naturligt at tildele hver gård sin andel efter retfærdighedsprincip. Man kan måske tænke sig, at der har fundet en lodtrækning sted for at gøre det hele så retfærdigt som muligt, da der tilsyneladende ikke er nogensomhelst regelmæssighed i fordelingen af hver gårds agre i den samlede ås. Hver gang drejede det sig jo om at gøre alle 20 bønder tilfredse, at de kunne leve fredeligt sammen, da de var bundet sammen af dette fællesskab. Skønt hver enkelt bonde ejede (drev) sine ganske bestemte mange smalle strimler, var der jo ikke tale om, at de ejede jorden i fællesskab, som man kender det fra senere kollektiver; men på grund af *jordfordelingen* var de tvunget til at arbejde i fællesskab således at forstå, at når en bestemt ås bestående af 20 smalle strimler liggende tæt sammen op til hinanden skulle pløjes, harves og såes og høstes, var man tvunget til at gøre det samtidig for ikke at ødelægge noget for hinanden.

Ganløse bestod oprindeligt af 10 bol. Disse er i årenes løb blevet delt en eller flere gange, således at Ganløse efterhånden kom til at bestå af ca. 20 gårde hver betegnet med et nummer.

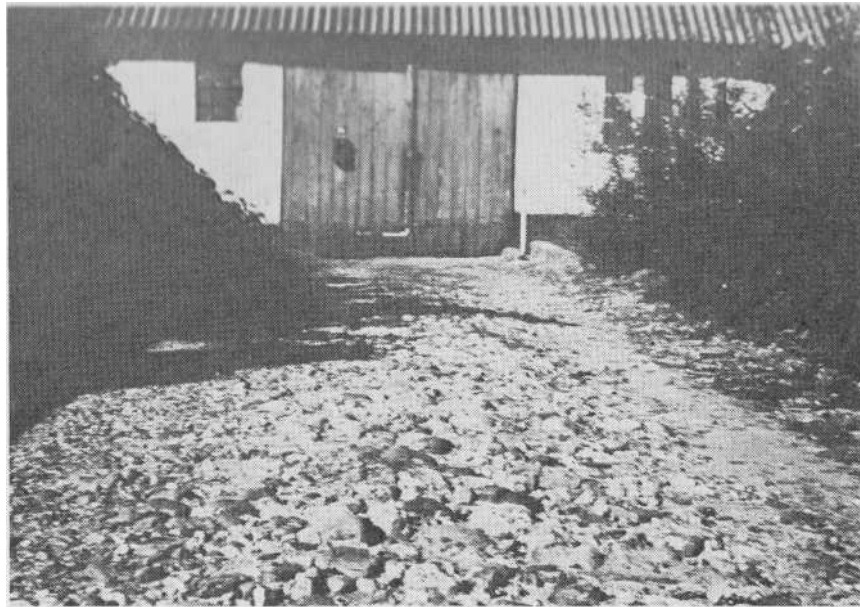
Den tilsyneladende uregelmæssighed i agrenes fordeling i åsene viser sig ved nærmere eftersyn i Matriklen 1682 for Ganløses vedkommende dog at have en vis regelmæssighed, idet bestemte gårdsnumre synes at være koblet (bundet) sammen på en ganske bestemt fast måde i agrene, således grupperne 1-19, 18-2, 17-3, 16-12, 6-15, 14-8, 9-13, 10-7-4, 11-5-20, og i hver ås vil disse 2 eller 3 numre altid følges ad, mens gruppernes indbyrdes rækkefølge er højst uregelmæssig. Den samlede størrelse af de sammenkoblede gårde (2 eller 3) udgør et gammelt bol, men nu med 2 eller 3 ejere og fæstere**).

**) Et blik på nabobyerne viser os en helt anden jordfordeling i hver ås nemlig: *Værløsemagle* (Kirkeværløse) 1 - 4 - 5 - 3 - 1 1 - 1 0 - 2 - 7 - 8 - 6 - 9 - 1 2 og der efter begyndes forfra i samme rækkefølge. *Bringe*: 1 - 6 - 4 - 5 - 3 - 2 og derefter begyndes forfra igen. *Knardrup*: 6 - 5 - 7 - 8 - 4 - 3 - 9 - 2 o g derefter begyndes forfra her dog med enkelte undtagelser.

---

*Opkørsel til Ganehøj fra bygaden, vejbelægning af båndstore flintesten.
Foto H. C. R. 72.*

Ejerforholdene kunne også være ganske indviklede. Oprindeligt har den danske bonde været selvejer, men ugunstige tider, krigsår og nødsår kunne have udmarvet en gård så meget, at den så sin fordel ved at blive fæster under en eller anden rig mand, der så kunne bringe kapital til huse til nødvendige reparationer og indkøb af heste og kvæg, så gården igen kunne komme på fode og betale de den pålagte ydelser i landgilde og hoveri.

For Ganløses vedkommende kan vi i *matrikelsekstrakt^{3f}* se hvem der ejede gårde i Ganløse. Det var Kgl. Majestæt, Edalgave, Laurs Christensen og Bøfcher. Nogle gårde er betegnet som »nogenledis ved Magt«, nogle som »gandske forarmed« og en enkelt som »øde andtaget og Frihed bevilged«. Der var dengang 20 gårde ialt.

Går vi til *Chr. V matrikel kbh. amt^{3g}*, vises for Ganløse, hvem der ejede gårdene, og hvem fæsterne var, samt en regulering af hartkornet (skatten) fra ca. 13 tdr. i gl. matrikel til ca. 9 tdr. i ny matrikel for en almindelig bondegård.

146

Proprietarius.	No.	Folio Hart Korn Extr:	Gammel Matricul Hart Korn.			Nye Matricul. Hart Korn.			
			Funder.	Skj.	Fier. Skj.	Funder.	Skj.	Fier. Skj.	
<i>Ganløse Byen</i>									
<i>høvedsmændene i Kirkefogeden</i>	1.	<i>Anders Gansbom</i>	548	13	4	9	2	3	1
	2.	<i>Larsen Gansbom</i>	549	13	4	9	1	3	2
<i>Rytters gæds.</i>		<i>Konduktør Rytters bøndernes anpart af al Byen i gl. Matricul.</i>			4	3			
<i>Ravnsl. Maj 75</i>	3.	<i>Niels Ravnslom</i>	550	13	4	9	3	3	2
		<i>Konduktør Ravnslom bøndernes anpart af al byen i gl. Matr.</i>			7	5			
<i>Lige Ravnsl. Bielike.</i>	4.	<i>Ravnslom</i>	551	6	5	5	1	2	2
<i>Larsen Gansbom</i>	5.	<i>Larsen Gansbom</i>	552	13	4	8	5	1	2
						41 7 3 0			

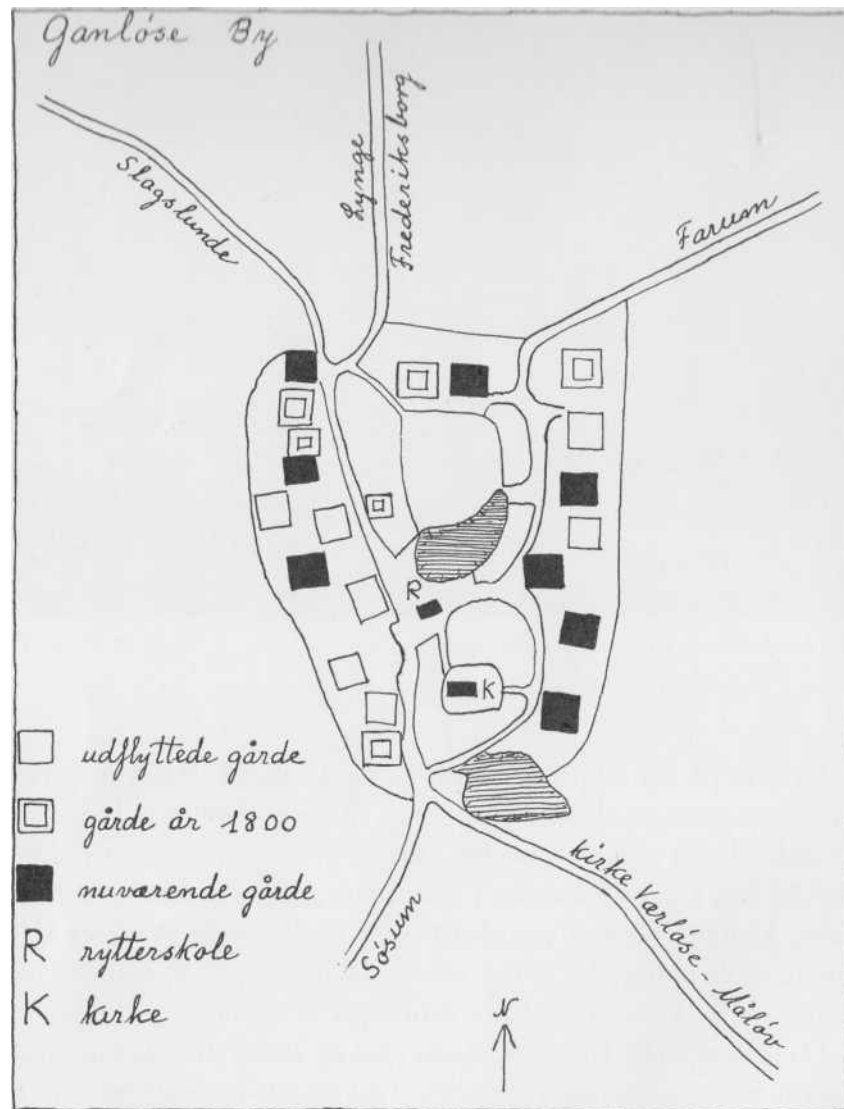
Chr. V Matrikel Nr. 1793 A nr. 1 Ganløse 1685. R.A. Man ser, hvem der ejer gårde i Ganløse, fæsternes navn, samt hartkorn efter gi. og ny matrikel, rytterbøndernes anpart af al byen i gl. matrikel foruden kgl. majestæts bøndernes anpart af al byen i gl. matrikel.

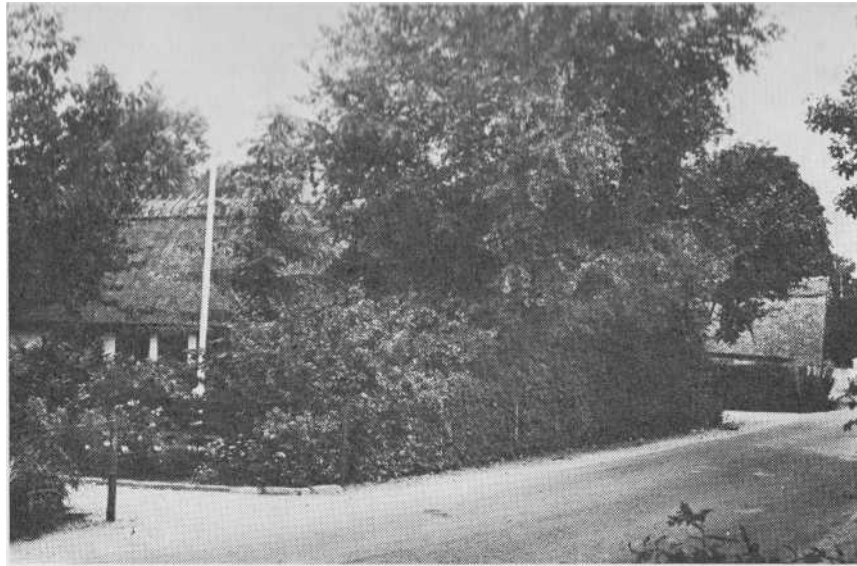
*Gi. håndværkerhus i Ganløse (Skomager)
Foto H. C. R. 72.*

Der var på det tidspunkt 20 gårde, og de ejedes således: 8 udlagt som ryttergårde og ejedes af kongen, 6 andre gårde ejes af kongen, 6 af andre, ingen ejedes af bønder. Disse andre var Hans Nansen d.y. i København, Laur. Christensen i Kbh. og Rigsadmiral Bielcke til Edalgave. Af Ryttergårdene var gård Nr. 20 med dobbelt så meget hartkorn som de øvrige, det er den senere såkaldte jagtgård, som den har været fra Fr. IIs tid. Der skulle være noget at tage af, når kongen tog ind i Ganløse under jagten. Man kan også se, at der allerede var noget, man kunne kalde Københavnergårde. Den enkelte fæstebondes navn er også noteret.

Der er 17 huse i byen. 3 af husene er ryttergods. De beboes af en korporal og 2 ryttere. Desuden bor der i 2 huse ejet af kongen en kromand og en »Svertemand« (farver), og »på byens gade Jord staar it Huus 3 Wægroom stort, som samtlig bye mendene haffuer op bygt, hvor udi boer deris hyrde, som tager ware paa deris Quæg, Hyrden wed Naffn, Hans Perssen.«

Forsøg på at anbringe de først udflyttede gårde på deres gamle pladser.

*Gl. huse mellem forten og Østergade.
Foto H. C. R. 72.*

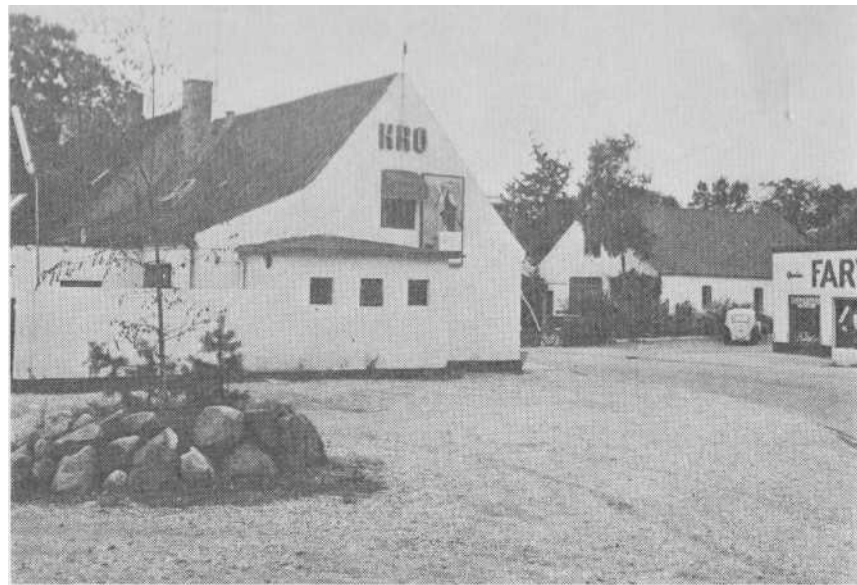

DEN GAMLE BY

Vil man nu prøve at forestille sig, hvordan Ganløse så ud dengang, kan man på et nutidigt kort prøve at placere disse 20 gårde på de tomme pladser, som er endnu mellem de få tilbageblevne gårde. De 13 huse har nok været placeret, hvor de også ligger i dag, nogle op mod kirkegårdsmuren, nogle i kanten af forten, på modsat vejside af gårdene.

Alle bol lå med næsten samme facadebredde, toftbredde, mod gaden, nemlig ca. 120 alen⁵). Gaden, eller snarere et par dybe hjulspor, løb rundt uden om det fælles græsareal (forten) med gadekæret, uden om kirken, og der var veje (spor) mod Friderichsborg (Lyngevejen), mod Slagslunde, mod Søsum, mod Måløv og mod Farum, hvor den gik igennem det umådelige overdrev med skove, krat og enge med Mølleåen og videre til Farum. Byen var omgivet af et toftegærde.

Alle gårde og huse var bygget af bindingsværk og lerklining og alle tækket med strå. Det har været en lun og lukket verden. Kirken ragede kun lidt op over gårdene. I den nordvestlige ende nedenfor Ganeshøj og Hundshøj lå bybrønden, hvor en kilde kom frem fra bakkerne.

Kroen. Tv. i forgrunden tildækket med sten den gl. bybrønd.

Foto H. C. R. 72.

Ved udgangen af hver vej var der lukket med et led, som man måtte passe på at lukke efter sig ved ind- og udgang, for inde i midten af forten, det som i dag kaldes Bleghaven, gik fuldt op af løsgående småkræ som høns, gæs og ænder, måske også et par nyfødte kalve. Dette midtareal »laae til ald Byen«, d.v.s. det var virkeligt fælleseje.

Gik man udenfor den lukkede by f. eks. mod Farum, kom man igennem de dyrkede marker, så langt de nu strakte sig, et broget kludetæppe, med højryggede agre på kryds og tværs, så vandet kunne løbe af dem efter terrænets fald.

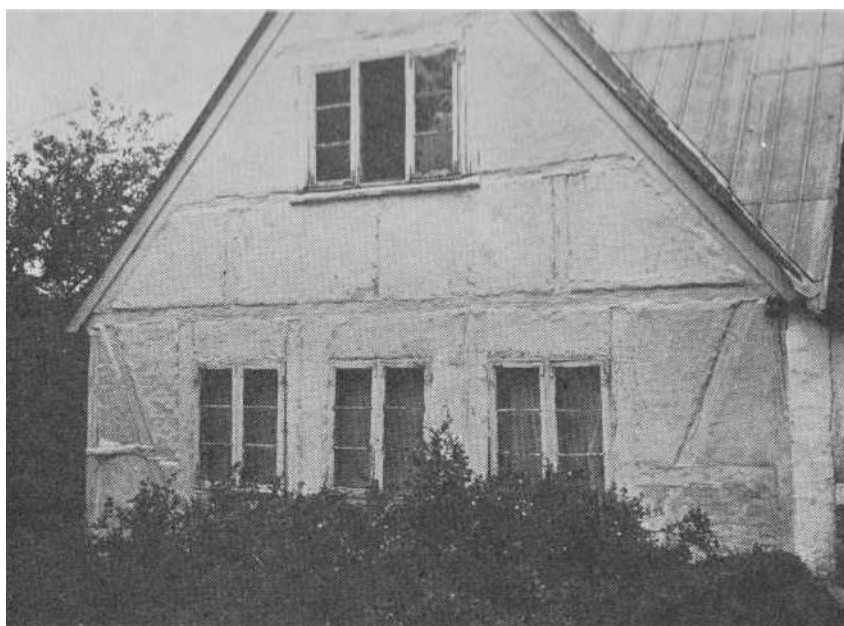
Markerne var ikke ensartede og jævne som i dag, overalt var der små søer og kær på den lerede jord omkring byen, dem pløjede man udenom og mange spredte sten, nogle så store at de havde navne, som Hvilesten og Axelbjergsten.

Ved overgangen til overdrevet på Farumvej var der endnu et hegn ved Bøllemosen, med et led i, Oreled kaldet, som også omhyggeligt måtte lukkes, for her udenfor gik overalt løsgående dyr, køer, kalve, heste, stude, får og geder. Dette var i virkelig forstand til fælles græsning men dog således at forstå, at hver gård kun måtte have et ganske bestemt antal hoveder græssende. Her ude i overdrevet lå et par indelukker med hegn om, Gl. Indelukke, Gl. Tofter, Bukkesåtens Indelukke og Nyevang, stykker, som på et eller andet tidspunkt har været opdyrket, men så siden er blevet opgivet igen, da det ikke lønnede sig, og overalt var spredte træer og forgnavede buske og gamle stubbe.

*Disse opgravede sten på byggeplads i Ganløse er resterne af det gl. stengærde mellem Egets og Orens vang lige nord for Ganløse by.
Foto H. C. R. 72.*

De lange hegn, som delte byens jord i de tre vange, strakte sig som små stensatte jordvolde med levende hegn så langt øjet kunne se fra byens hegn over de dyrkede marker ned over moser og enge og Bund- såen, op over højlandet igen, øster om Hekkebjerg, over de stenede marker til Bastrup sø, ligeledes mod Værløse og ned mod Damvad å til Søsnum Markskel. For den, som levede her, var alt så velkendt og let forståeligt, alting var, som det *altid* havde været, alt arbejde gik sin vante gang, enhver kendte sine jordstykker og vidste hvad han kunne vente sig, hvis vejret ellers artede sig. Han var sin egen håndværker.

*Den nordlige gavl af stuehuset på Ganehøj i Ganløse.
Foto H. C. R. 72.*

Han levede fra hånden og i munden, og var der noget tilovers, kørte man til København og solgte og handlede. Man passede sine hoveridage, som var en slags skat i form af arbejdsydelse, man betalte sine afgifter for at få lov at blive på stedet. Befolkningens antal kan vi prøve på at gætte os til. Ved folketællingen i 1787⁶⁾ bestod Ganløse af 22 gårde med et gennemsnitsbeboerantal på hver gård på 8, og husene havde i gennemsnit 3 beboere. Sætter vi nu, at forholdet har været det samme i 1719, kommer vi til, at her dengang har boet 200 beboere. Disse 200 beboere var ikke flere end at alle kendte hinanden, det var hvad byen kunne føde, og man må vel gå ud fra, at et stærkt indgifte har fundet sted, som det den dag i dag er tilfældet, så alle var mere eller mindre een stor familie.

ARME BONDE

Skatterne blev efterhånden meget tyngende. Hartkornsafgiften, som var en næsten uforanderlig afgift op gennem tiderne, enten i rede penge eller i form af korn, var en form for fæsteafgift. Men *hoveri* kunne ejeren stadig ændre på for at få mere i fæsteafgift. Fra 1/4 til 1/3 af en almindelig Bondegårds hoveri ydedes som spanddage, d.v.s. bonden skulle møde med en mand og et spand heste, resten af hoveriet var som gangdage af bonden og hans tjenestefolk. Op mod tiden for de store bondereformer var det ganske almindeligt, at hoveriet kunne beløbe sig til 250 arbejdsdage pr. år. I Ganløse var hoveriet dels til Københavns Amt og for de 3 gårdes vedkommende til Frederiksborg amt. Men da alle gårde ejedes af kongen skulle bonden møde med heste og vogne og mandskab til f. eks. vejarbejde på de mange nye veje. F. eks. blev de nye kongeveje omkring Birkerød opbygget ved hjælp af Ganløsebønder. Skulle der skaffes brændsel til Kbh.s slot eller til andre af de kongelige beboelser, var det også bønderne, som måtte igang med at køre. Skulle kongen på rejse, var det bønderne, som måtte stille med heste og vogne til at befordre alt det pik og pak, som skulle følge med. Københavns befæstningsværker blev gang på gang udbedret ved hjælp af omegnens bønder.

Man kan forstå, at alt dette udearbejde og rejseri måtte udarme bonden og forarme hans egen gård. Ingen hjemme til at passe jorden *i rette tid*, slid på heste og vogne og mandskab. Det var for den danske bonde en virkelig meget, meget tyngende byrde. Den danske regering søgte da også at få hoveripligten reguleret. Efter Struensees forordning af 1771 skulle hoveriet være bestemt til 8 spanddage og 16 gangdage pr. td. hartkorn af en middelstor bondegård. Det vil sige for Ganløses vedkommende, hvor alle gårde var næsten ens i hartkorn, nemlig ca. 8 tdr. htk., 64 spanddage og 128 gangdage, eller at en Ganløse-bonde så sent som 1771 kunne risikere at være borte fra sin egen gård små 200 dage om året i anden mands ærinde. - Det kunne så ikke hjælpe ganløsebonden, at han ved kgl. forordning 1766, i 1767 var blevet ejer af sin egen gård, hovedforpligtelsen havde han stadig.

Skøde
for

Bonden

udi

Sogn og **Bye**

under

Kjøbenhavns Amt,

Paa hans paaboende Gaard No. , som skylder
af Hartkorn

Ager og Eng, Lønder, Stiepper, Fierding-
kar, Album,

Stov Lønder, Stiepp. Fierdingk. Alb.

Udi allerunderdanigst Folge af Hans Kongel.
Majestæts Allernaadigste Resolution dat.
6te Maji indeværende Aar og mig derefter fra Høylovlig
Lammer-Collegio tillagde Ordre af Dato Gjør jeg

hermed bitterligt, at ved Høyshjemmelde

Kongelig Resolution er, uden nogen Betaling, afftaet og afhændet, ligesom
og hermed afbeles afftaes, og afhændes fra Meerhøyshjemmelde Hans Maje-
stæt og Kongel. Arve-Successorer udi Regjeringen til Bonden
og hans Arvinger den under Kjøbens-
havns Amt, og liggende og
hittil af hannem i Fæste havende Gaard i
Sogn og Bye
af Hartkorn, Ager og Eng og Stovskjold

hvilken Gaard med all dens Tilliggende af Ager og
Eng, Færegang, Lørbeskiær paa Overdrift, i Gene-Mærker, eller Fælleds-Mærker,
efter Stovs og des angaaende udgangne Forordninger og i sær angaaende Lørbeskiær
efter Placat af 20de Decembr. 1758, alt som han det hittil i Fæste haver havt
og nu til Stedet ligger, samt tilligget haver og dertil med rette bør ligge, intet der-
af i nogen Maade undtagen, bemeldte
og hans Arvinger eller hvem han og de dertil paa lovlig Maade gjør berettiget, skal
nyde, bruge og beholde til Evindeligh Eyendom, saa at de derefter paa lovlig Maade fric
maa

Formular til de trykte skøder på Kbh. Amt 1766. Rtk. 2422. 738 R.A.

Gl. skovløberhus, Lerbakkehus i Ganløse Eged. Foto H. C. R. 72.

SELVEJET

Formular til de trykte skøder, hvorved bønderne på Københavns amt blev selvejere d. 1. maj 1767, findes på Rigsarkivet⁷⁾. Det fremgår heraf:

- 1) Bonden fik fri dispositionsret og ret til at sælge og dele gården, dog således at han og hans børn af mandkøn, som til bondestanden henhører, skal forblive på gården og kun kan rejse med pas og efter tilladelse. (Stavnsbåndet indført 1733, her i sin værste tid).
- 2) Kongen forbeholder sig jagten, samt over- og underskov - dog kan bonden få udvist giærdsel.
- 3) Kongen fratager bonden hans ret til frit at græsse sit kvæg i skovene. Herfor skal dog ydes erstatning. (Von Langens tid).
- 4) Kongen tvinger ham til at bytte enkelte agerstykker mod uopdyrket skov.
- 5) Kongen forbeholder sig at måtte bygge skovløberhuse i skoven uden erstatning til bønderne.
- 6) Alle gamle skatter skal bestå, hartkornskatter, sædvanlig landgilde og tiende. De hæfter på gården som faste afgifter, og kongens rettigheder skal være 1. prioritet.
- 7) Hoveriet bliver som hidtil.
- 8) Der skal stadig gøres tjeneste med heste og vogne ved vejene, for kirkernes og skolernes reparation, ved klapjagter, at oprense og vedligeholde mølle- og andre åer, samt svare deliquent- douceur- og mestermandspenge med videre.
- 9) Kommende ejere af gården skal hver for sig, så snart de tiltræder gården, betale 1 Rigsdaler af hver td. hartkorn (d.v.s. for Ganløse 8 Rdlr. for hver gård kontant).

10) Ved salg skal bonden have Rentekammerets tilladelse.

Ja, det var det *selveje*. Vi er nu i Ganløse i året 1767.

Selvejet forandrede tilsyneladende ikke nogen ting i Ganløse, nu ejede bonden selv sine bygninger og måtte selv sørge for deres vedligeholdelse. Tidligere kunne han ved hver ny indfæstning få hjælp af den kgl. kasse til at afbøde den værste brøstfældighed. Gårdene forfaldt mere og mere, markarbejdet er vel blevet på den gamle dårlige vis.

Hoveriet var blevet en smule forbedret af Struensee, men efter hans fald i 1772 blev hoveriet igen ganske ubestemt ved forordning af 12. aug. 1773. Landmilitsen forøgedes, og tjenestetiden kunne forlænges fra 12 til 18 år. Igen var det bønderne, det var gået ud over.

*

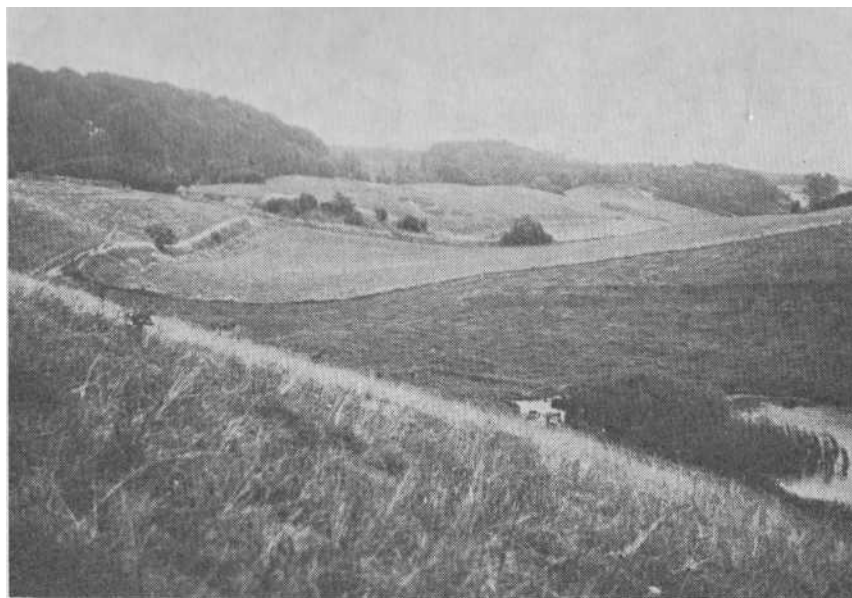
I 1772 skrev digteren Johan Herman Wessel: »Kærlighed uden strømper«. Også dette stykke morede man sig meget over i København.

Vesterager i Ganløse. Stuehuset fra syd.
Foto H. C. R. 72.

DAGLIGDAGEN

Hvor forarmet en Ganløsebonde kunne være i 1763 kan vi se af en »Dispute mellem Gaardmand Peder Mogensen og Indsidder Peder Nielsen af Ganløse«⁸). 20. juni 1780 indberetter regimentskriveren: »Den rette Sammenhæng imellem Gaardmand i Ganløse Peder Mogensen og hans Svoger Indsidder Peder Nielsen ibid: maae jeg efter naadig Ordre af 20. May sidstleden underdanigst melde er denne. For 17 Aare siden, udi Foraaret, var denne Peder Nielsen vel Fæster af Gaarden no. 5 udi Gandløse Bye, under Frbg. Amt, skyldende af Ager og Engs Hartkorn 4 Tdr. 7 Skp. og 3 Fdk., men og derhos så fattig, at hand eyedede ey uden 5 smaa og daarlige Bæster, som alle vare i den Tilstand at de icke kunde taale at gjøre Kiøbenhavnens Reysen, saafremt de icke skulde blive trøtte, og eyedede desforuden icke nogen Saasæd til at besaa Jorden med, da een Tønde Byg kostede 16 Mark og een Tønde Havre 11 Mk, og af Quæg f. Eks. eyedede han icke et eneste, da Gaarden blev Peder Mogensen overdraget. Gaarden befandttes ligeledes i een meget slet Tilstand og fordrede en Reparation, som Peder Nielsen icke dristede sig til at udføre. Ved Gaarden var han ey heller udi længere Tiid end i halvandet Aar .....<<

*Udsigt fra Ballelyng mod øst og Ganløse Eged. Gl. overdrev. Ved udskiftningen udlagt til agerjord, se dyrkningsgrænserne. Nu igen overdrev.
Foto H. C. R. 72.*

UDSKIFTNING

Til disse forarmede bønder, forslidte og mistroiske mod alt som blev dem paanødet, kom man nu i 1776 fra det højeste, Kongen og Rentekammeret, med nye forslag til deres stillings forbedring. At de havde fået selveje havde jo på ingen måde forbedret deres tilstand, de var blot kommet af med rede penge; de kunne ganske vist sælge deres gårde, hvis ellers nogen ville købe, med alle de byrder, som stadig hvilede på gården, og stavnsbåndet hindrede dem i at flytte uden tilladelse, og iøvrigt hvorhen? Det, man nu havde fundet på, var at jorderne skulle *udskiftes*. Det vil sige, at alle de små strimler, en enkelt gård ejede af al byens jord, skulle samles sammen og byttes til eet samlet stykke beliggende et eller andet sted på byens jord. Man skulle altså opgive alle sine små gammelkendte jordstrimler for at få al sin jord samlet på eet sted. Hvem garanterede nu for, at det man fik var ligeså godt som det man måtte give i bytte? Næh, det var for en almindelig bonde slet ikke til at overse. Alle vidste også nok, hvor den gode jord lå, hvor den var mindre god, og hvor den var hartad næsten umulig at vriste en afgrøde fra. Tænk, hvis man blev narret, måske skulle man trække lod, og man talte om, at nogen skulle flytte uden for byen, uden for gærdet, ud på de magre agre mod Bastrup sø, ja, endog i overdrevet ville man lægge gårde, som om ikke alle vidste, at det netop var forblevet overdrev, fordi det var umuligt at avle korn i den dårlige jord, det havde man jo prøvet så mangan gang. Måske blev man sat til først at rydde sten, buskskov og træer væk. Hvordan skulle man være i stand til samtidig at rejse sig en ny gård på 50 fag, når også hoveriet skulle passes. Det var nok bedst at lade alt blive ved det gamle kendte.

Mens disse overvejelser bundfælder sig i Ganløsebøndernes inderste, lader Det kongelige Rentekammer amtmanden over Københavns amt foranledige åstedforretning i Ganløse d. 29. juni 1776.⁹⁾ og ¹⁰⁾.

Hvad der kommer ud af den åstedforretning tilskriver dommer Sundbye i Ballerup kammerherre og amtmand Scheel-Piessen, Kbh.amt, således:

»1. Juli 1776. Underdanigst Pro Memoria.

Ved den, i Følge Deres Høy og Velbaarenheds respective Ordre af 10de passato, og efter senere føyet Foranstaltning, d. 29. dito udi Deres Høy og Velbaarenheds og vedkommende Amts Betientere fra Friederichsborg District, deris Overværelse i Gandløse holdte Forsamling om bemeldte Byes Bønders Udskiftelse af Fælledskabet med hinanden indbyrdes, erfares vel, at ingen mindelig Forening dertil hos Bønderne var at obtinere, saasom ingen iblandt dem ville erklære sig villig; Men i Betragtning af Byens Beliggenhed og dens Markers Situations Beskaffenhed, kan vi ey andet skjønne end at en saadan Udskiftelse vilde blive til Byens Opkomst i Tiden, da den største Deel af Beboerne derudi ere for nærværende Tiid meget forarmede, hvilket formenes at foraarsages af den vidtløftige Bedrift, som Jordernes langtfraaliggenhed forvolder, at samme desaarsag ikke tilbørligt kan blive giødsket og behandlet, og da Byen bestaar af 17 heele og 7 halve Gaarde, hvoraf 1 heel og 3 halve Gaarde er lagt under Friderichsborg District, og dens Marker strækker sig især paa den nordlige og østlige Side meget langt fra Byen, synes det høylig fornøden at i ringeste 6 a 7 Gaarde maatte paa bemeldte længst fraliggende Parter udflyttes; i

blandt hvilke udflyttende vi holde for rimeligst, at de 4re Friderichsborg District tilhørende Bønder kunde være beregnet, og henflyttes i den nordre Kant, hvor Byens Marker ellers grændser til Friderichsborg Amt, og synes det da billigt, at de Bønder, som beholdt de nært omkring Byen beliggende bedst opgiødskede Jorder, burde giødske nogle Tønder Land aarlig i de 2 a 3 første Aar for de udflyttende, som fik de slette Jorder. Hvad Bygningshielp af Tømmer Materialier de udflyttende kunde behøve, kan ej vel for nærværende Tiid determineres, førend det først blev udgiort hvilke Gaarde der skulle udflyttes, at man havde erfaret hvorledes Tømmeret udi samme befandtes, men foruden nogen Hielp af Tømmer Materialer kunde de udflyttende behøve hver imellem 50 til 100 Rdlr. efter Omstændighederne og nogle Aars Frihed.

*Den lille sø, »Skovsø« kaldet i Hekkebjerg. Denne tørre sandbakke faldt i Jens Willumsens Lod.
Foto H. C. R. 72.*

Naar nu efter foranførte Omstændigheder befandtes for godt at Byen skal separeres, saa førend noget med dens Deeling kan foretages, er det fornødent at Landmaaler bliver beskikket til at opmaale Byens Jorder og derover forfatte Beregning og Situations-Carte, samt opmaale nogle paa denne Byes Mark beliggende til Knardrup Bye henhørende Jorder, for igien samme at tildeele Knardrup Bye ved Byernes sammenstødende Markeskiæl; og da Gandløse Bye ellers tilhører et stort vidtløftigt Overdrev Gandløse Oeren kaldet, hvorpå mest overalt er Skov, holder vi for, at bemeldte Oeren ved Byens Deeling ogsaa burde opmaales og separeres til nogle mindre Deele, saa at 4 a 6 bønder kunde faae deres Deel sammen.

Saaledes indstiller vi denne vores underdanige Eragtende til Deres Høy og Velbaarenheds nærmere Overveyende og gunstbehageliggiørende Forestilling.

Ballerup og Friderichsborg d. 1. Julii 1776.

A. Sundbye.

Nørager.«

For en nutidig betragter lyder denne lange indberetning jo både velment og velundersøgt. Det, der for de Ganløse bønder er det væsentligste, er angsten for de meget lette og dårlige jorder. De vidste alle af mange års erfaring, at det var de steder, hvor man gang på gang havde haft misvækst, man kaldte sådanne steder »brandladne«, man vidste, at i tørre år ville solen brænde alt korn bort, så udsæden også var tabt.

Men en beslutning skulle jo træffes, og d. 27. juli 1776 tilskriver Rentekammeret amtmand Scheel Piessen, Kbh. amt, og Geheimeråd og amtmand Levetzow, Friederichsborg amt, hvem bønderne i Ganløse vedrørte, således: »Da man saavel af Hr. Kammerherre og Amtmand Scheel Piessens Indberetning d. d. 8de hujus som af Hr. Geheimeraad og Amtmand Levetzows Skrivelse af samme Dato erfarer, at Beboerne i Gandløse Bye, der dels henhøre under Kiøbenhavn, dels under Friederichsborg Amt, ved den holdte Aestæds Forretning ikke have været at formaae til at faae deres Jorder udskiftede af Fælledskab; saa bliver det med denne Byes Udskiftning, saalænge indtil Vedkomne selv saadant maatte forlange, mens da Byemændene, siden Fælledskabets Ophævelse vilde blive heele Byen til Nytte, ikke kan ansees at modsætte sig samme uden aleene af blot Gienstridighed, saa bør de i behøvende Tilfælde heller ikke gjøre sig mindste Haab om nogen extra Refusion eller Understøttelse, saa længe de selv modsætte sig deres egen Velfærd, da intet uden Fælledskabets Ophævelse at hver Mand kand faae sin Lod tildeelt er i Stand til at ophielpe denne forfaldene Bye, hvilket Hr. Kammerherren ville behage vedkommende Beboere paa Kiøbenhavn Amt til Efterretning at bekiendtgjøre.« Dette var en slags trussel, der dog ikke gjorde så stort indtryk på de Ganløse Bønder, alt fortsatte som hidtil i 2 år. Det viste sig, at man ikke kunne komme nogen vegne med en selvejer-bonde, ham kunne man ikke mere beordre til nogenting, hvis han ikke selv ville. Bønderne i Ganløse holdt sammen og stod på deres ret, selvejet.

Gl. Håndværkerhuse med haverne mod fortjen og gadekaret i Ganløse.

Foto H. C. R. 72.

SAMMENHOLDET ØDELAGT

Det skulle være en udefra kommende bonde, som gav anledning til, at der i 1778 igen kom gang i forhandlingerne om Ganløse bys udskiftning.

Den 21. maj 1778 indkommer til Rentekammeret en ansøgning: ¹¹⁾ »Søren Schytte i Gandløse paa Kiøbenhavn's Amt ansøger 1: da hand haver kjøbt en øde Gaard i Gandløse, som maae nødvendig opbygges: 1 at han maae faae bemel te Gaards Jord udskiftet af Fælledskabet, og faae sin Lod anviist imellem Ore Leed og Hestevangs Mølle ned ad Bastrup Søe, og udbeder sig den i Forordningerne belovede Bygnings Hielp og andre sædvanlige benaadninger. Han beder, at der i Sommer så snart mueligt maatte begyndes derpå, da han formoder, at naar hand faar begyndt, vil mange af de andre følge hans Exempel. Han ansøger tillige om han maatte forundes frie Udflytning.«

Amtmanden anbefaler hans ansøgning i sin erklæring, og indstiller, »om det ikke maae tillades Søren Schytte at udflytte sin Gaard paa det ansøgte eller et andet Sted, hvilket han med Land-Commissairerne nærmere vil undersøge, og ham forundes en vis Sum Penge med videre til Udfløtning. Han indstiller derfor om ikke Landinspecteur Edinger, naar han bliver færdig med Udfløtningen i Herluf, maae beordres til at forfærdige Opmaalings og Situations Carte over bemeldte Gandløse Byes Jorder, da han forventer og de øvrige vil findes villige til at deele og udflytte efter Omstændighederne, naar kun aleene 2½ Gaarde i bemeldte Bye, som henhøre under Friederichsborg Amt, skulle gjøre nogen Hindring deri.«

»*Collegii Resolution*: Landmaaler Edinger beordres at foretage forlangte Forretning. Geheimeraad Levezow communiceres saadant og tillige tilmeldes at ville beordre Regimentsskriver Rosenquist ved Forretningen at møde, for at overveje om og hvorledes paa bedste Maade de under Friderichsborg District henhørende 2½ Gaard bequemme- ligst kunde blive separeret fra de øvrige, og hvorom man derefter venter Amtmandens beretning.

Kammerherre Scheel Piessen communiceres alt foranførte med Meldende: At naar Søren Schytte er udskiftet Bønder tilkommende Jorder, og det befindes, at ved hans Gaards Udflytning opnaaes den ved Forordningen hiemlede Hensigt og Nøtte kan til ham udloddes Fløtnings- hielp efter Forordningen, der dog nærmere bliver at bestemme til en vis Summa efter befindende Omstændigheder. Exped. d. 6. Juni 1778, tilskrevet Hr. Kammerherre og Amtmand Scheel Piessen, Geheimeraad og Amtmand Levezow samt Landinspecteur Edinger.«

Beretningen om den afholdte åstedsforretning er indkommet til Rentekammeret den 29. juli 1778¹²⁾. Den lyder således: ». . . af samme sees, at Søren Schytte forlangte, at tildeelis for sine i Byen beliggende Jorder af Ager og Eng samt Overdrevsjorder Vederlag efter billig Maal og Taxation paa et Sted Mølle Sletten kaldet fra Skiællet ved Bastrup Mark og Hestetrangsmøllernes Vænge ud mod Byen, som det ham kan tilkomme, hvorimod ingen af Byemændene havde noget at indvende. Landcommissairerne tillige med de øvrige Vedkommende fandt, at naar S. Schiøttes Lod blev ham tillagt paa bemeldte Sted, ville Fælledskabets Ophævelse dermed lettes for de øvrige, og at hans Begiæring herom saa meget mindre kunde nægtes ham, som han tager udyrket Overdrevsjord for sine i Byen beliggende Agre, dog formener de at

nogle paa denne Lod staaende udgaaede Træer uden Top, der ey vare tienlige til andet end Brænde, maatte udviises og borttages for ey at være til Besvær i Pløye-Landet, hvilket ikke kunde være til Hindring for Skoven, da Betalende af Træerne beløb sig i det høyeste til 20 Mark.

*Gl. Frederiksborg landevej, hvor den går ned over Hekkebjerg mod Bundså. Gl. hoverivej mellem Ganløse og Frederiksborg ladegård.
Foto H. C. R. 12.*

Skulde det Stæd ikke blive S. Schiøtte bevilget, begiærede han sin Lod tildeelt paa Almagle i Oere Vang, straks mod Markskiællet til Kirke Værløse Mark, hvilket Landcommissairerne fandt ligeledes vil blive til Lættelse for Fælledskabets Ophævelse.

I Henseende til Flytnings Hielpen foreslaar de, at han maatte nyde lige Understøttelse af Bygningsmaterialier, Penge og Frieheder som Bønderne i Gladsaxe, som i Aaret 1772 bleve udflyttede, bleve tillagte, da Gaarden er saa brøstfældig, at naar samme skal udflyttes vil næppe noget af Materialierne blive brugbare til den nye opførende Bygning.

De 2½ Gaarde i Ganløse Bye, som tilhøre det Friderichsborgske District, formene de ligeledes kunde ud flyttes og tage Vederlag for deres Jorder paa de saa kaldte Mørkerne, Tye-Sletterne og Iver Jorderne, som ville grændse ud imod det Friderichsborgske Districts Bønders Markeskiæl i Mørdrup og Bastrup Byer, hvilke Steder ere de be- quemmeste, naar de gandske skal separeres fra Kiøbenhavn's Amt. Men Bønderne har ey villet bequemme sig hertil. Land Commissairerne formene dog, at da deres Indsigelser herimod ere ugrundede og de ey med denne Forandring kan fornærmes, kunde det dem som Fæstebønder *paalægges* at udflyttes. Naar Søren Schytte tilkommer en Lod paa Møllesletten, anseer Land Commissionen det for

nødvendigt, at foruden ovenanførte maae endnu 3 Gaarde udflyttes fra Byen, nemlig een paa Almagle og 2 paa Bunds Vang; hvorfor berettes at Gaard- manden unge Hans Jensen har tilbudt sig at modtage det første af berørte Steder, imod at tilstaaes den tilhørende Bygnings Hielp, hvilket efter Land Commissairenes Formeening i det ringeste maae være 100 Rdlr., da han nylig er kommen til Gaarden og derfor er fattig.«

»Collegii Resolution: Amtmanden anmodes ved Land Inspecteur Edinger at lade saavel Søren Schiøtte som Hans Pedersen tildeele Lodder,« og saa bliver der den 4. aug. 1778¹³⁾ meldt tilbage til Rentekammeret, at man har »udviist Søren Schytte Gandløse Bygge-Plads til hans Gaards Udflytning paa den først forlangte Lod i Overdrevet i Ganløse Oren paa Møllesletten, imellem Grøvten om den saa kaldte Nye-Wang, og Grøvten, som er om Bukkesaatens Indelukke, ved et Kiær, og 3de derved staaende tophalede og forfurnede Eege, hvilket Sted var Schytte mest bequemt, da han derfra kunde faa Adgang til sin af Overdrevet tilkommende Anpart Græsning og tillige Vand.

Bygningspladsen for den unge Hans Jensen blev saa udviist ved det saa kaldte Almagle kiær, paa Jens Christensens og Lars Pedersens Enkes nu tilhørende Agre . . . . «

Nu var skæbnetimen inde for de Ganløse bønder. Nu var der slået hul på det århundredgamle indbyrdes sammenhold, en *udefra* var kommet og havde ødelagt det hele.

Amtmanden på Friderichsborg kunne *beordre* sine 3 bønder, som i 1767 var forblevet fæstebønder, fordi de hørte til Frederiksborg Amt, til at udflytte. De gamle hårde tider skulle komme igen for disse 3 bønders vedkommende.

Den i 1778 udflyttede gård ved Almaglekær, Almager kaldet. I baggrunden Kirke Værløse.
Foto H. C. R. 72.

Men nu kommer der rigtig gang i de andre Ganløse bymænd. De kan nok se, at når Søren Schytte har taget noget af den dårligste jord på overdrevet, unge Hans Jensen vil flytte sin gård længst bort fra byen til Almagle, og de 3 frederiksborgske bønder *skal* forvises ud på byens allerdårligste jord ved Bastrup sø, så vil det blive den bedste jord, der bliver tilbage til de øvrige, og så kan man jo lige så godt dele den i passende lodder, så meget mere som man ikke behøver at flytte sin gård. Det har simpelthen set så strålende ud for dem, som blev tilbage, tænk at få lutter veloddyrket jord i bytte for dårlig overdrevs jord. Detteher kunne man simpelthen ikke lade gå fra sig.

Der var også alm. arbejdsmæssige problemer. Alle de små strimler, som hidtil havde hørt til Schyttes gård i Ganløse, skulle stadig dyrkes, ligeledes alle dem, som havde tilhørt de 3 Frederiksborgbønder. Der var pludselig kommet kludder i det hele. Hvem skulle dyrke disse strimler netop nu? Ilvor skulle man køre sin gødning ud for ikke at spilde den, hvor man ikke selv skulle høste, og hvem skulle tilså de fraflyttedes strimler, og hvem skulle høste dem? Det hele var kaos. Deres lille lukkede verden var sprængt.

Således dels tillokket og dels nødtvunget bliver de Ganløse bymænd, selvejere på kbh.amt, enige om at lade deres jorder udskifte, altså udbytte, hver for sig, alle små strimler jord bort mod een samlet lod, hvis de kan få fri opmåling og udskiftning så hurtigt som muligt, så de i efteråret kan nå at få deres rug sået i de nye jordstykker, og de indsender en ansøgning til amtmanden, hvori det hedder: ¹⁴⁾ » . . . de erklære sig villige til at lade sig udskifte, når de 3 til Frederiksborg Amt henhørende Gaardmænd faae deres Jorder tildelte i Udkanten ved sidst bemeldte Amt, og de samtlige nyde frie Opmaaling og Udskiftningen straks maatte foretages, saa de endnu i Efterhøsten kunde saa Rug i deres udskiftende Jorder . . . « Det var d. 4. aug. 1778.

Amtmanden anbefaler det ansøgte, men der skulle gå både vinter og vår og det hele år, førend der blev udmeldt mænd til at taxere Ganløse bys jorder. Først d. 23. aug. 1779¹⁵⁾ bliver der på Københavns rytterdistrikts birketing i Ballerup udmeldt 4 mænd alle af Måløv by til »at foretage og fuldføre den begierte Taxations Forretning over Gandløse byes jorder, saa lovforsvarligt som de kan til- og forsvare.«

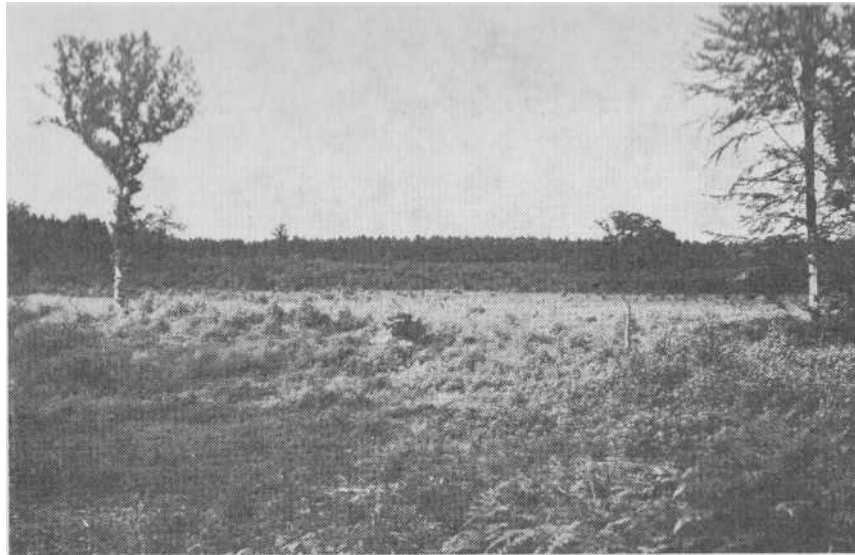
*Udsigt fra Broskov bakke mod vest over Broskovs enge ved Bundsås udspring. Her voksede engang »Plantagen« plantet af von Langen. Efterkommere af hans indplantede Avnbøg findes endnu i skovgærdet.
Foto H. C. R. 72.*

VENNELØS OG ENE

Men det gik ikke så godt for Søren Hansen Schytte, tilkomlingen fra Gladsaxe. Måske har hans tilnavn, Schytte, foruroliget de høje forst- folk, for allerede d. 22. aug. 1778 indkommer til Rentekammeret et promemoria¹⁶⁾ fra oberjægermester Gram modtaget fra hofjægermester greve Rantzau, hvori meldes: »at efter Skovriider Hilkiers og Vildt-mester Olsens Indberetninger vil en forehavende Gaards Udflytning fra Ganløse Bye paa Kiøbenhavn's Amt til Mølleletten i Gandløse Oren, som er et Overdrev, blive skadelig baade for Vildtbanen og Skoven, da dermed gives Leylighed til Vildt- og Skov Tyverie og tillige foraarsage Forvirring i Skov Indretningen, eftersom Gandløse Oren Skov er indeelt i visse Hoved Deelee og Hugster. Det tilstaaes vel, at Overdrevens Deeling og Fragrøvtning har Medhold i Landvæsensforordningerne, ligesom det og kan være tienligt, at Huuse opføres paa en Deel saadanne Steder, dog bør Udflytningerne ikke skee der hvor de kan blive til Skade, hvilket formeenes at ville have Sted i nævnte Tilfælde, da der i bemeldte Overdrev findes sund Ungskov, som er et Opholdssted for Vildtet der ved Jordeelingerne forjages alle andre Steder fra. Rantzau indstiller derfor, om ikke Gaarden maa borttages fra Gandløse Oren, og henflyttes til andet bequemt Sted uden for Overdrevet, samt om herefter maae giøres saadan Foranstaltning, at ingen maae tillades at bygge nye Gaarde i Overdrevene uden paa saadanne Steder, hvor det efter foregående Undersøgelser befindes at kunne skee uden Skade.

Ober jægermester en biefalder det af Rantzow anførte, og beder at den forlangte Foranstaltning maatte iværksættes.«

»5. Sept. 1778 *Collegii Resolution*: Amtmanden anmoedes, at lade ved Landvæsens Commissairerne undersøge, og hertil indberette, hvorvidt den angivne Skade paa Ung-Skoven ved den ombemeldte Gaards Opbygning kan finde Sted, Ved hvilken Forretning Skovriider Hilkie indkaldes, eller rettere af Oberjægermesteren. Man ser hvorledes den rette rangordning nøje overholdes. Kommandovejen er nøje udstykket: fra Rentekammeret til hofjægermesteren, fra hofjægermesteren til oberjægermesteren, fra oberjægermesteren til skovriideren, som *beordres*, og så går alle indberetninger gennem alle grader med påtegninger tilbage til Rentekammeret, hvor afgørelserne træffes.

Tyresletten (Tygesletten) i Ganløse Eged (ca. 30 tdr. land). De få store egetræer er rester af den første plantning, efter at jorden var frataget de Ganløsebønder. De er plantet kort efter at England havde stjålet den danske flåde (ca. 1810).

Foto H. C. R. 72.

FORVISNINGEN

Hvad de 2½ gård på det frederiksborgske distrikt angår så ser vi, at lysten til at flytte ud på de meget dårlige jorder ved Bastrup sø ganske manglede. Man vidste, hvad man havde, og nu vidste man også, *hvad man ville få* i stedet.

Af markbogen 1682 kan også *vi* i dag se, hvad de ville få, nemlig jorder betegnede som grus og sand, ond boghvedejord, jord, som blev sået 2 år i træk og derefter måtte hvile i 3, 6, 9 indtil 12 år for at kunne give en afgrøde igen. Det var helt andre betingelser end deres sædvanlige trevangsbrug: sås 2 år, hviler 1 år.

Det var ikke lystelige udsigter, at flytte fra sin gamle gård i Ganløse, sit hjem, til en usikker tilværelse langt borte på marken, uden venner og uden hjælp i påkommende tilfælde, at skulle begynde helt forfra, at rydde overdrev, at bygge og kline, at grave brønd og så siden i al fremtid være uden for al fællesskab. M,m ville ikke mere blive valgt til betroede poster og ikke mere være med til byens fælles anliggender, og hvad med kone og børn og skolegang, hjælp til høst og indfangning af kreaturer, og man skulle selv grave grøfter og selv sørge for inddigninger og gærder, og hoveriet skulle også passes.

For en mand som Peder Mogensen, der allerede en gang havde begyndt forfra, da han overtog Peder Nielsens forfaldne gård i 1763, må det have været en frygtelig tanke. Dengang var han en ung mand, siden har han slidt og arbejdet i 15 år, han følte sig derfor både udslidt og lidt gammel. At bygge en hel ny gård fra grunden kunne nok afskrække ham.

D. 18. aug. 1778 indberetter Regimentskriveren til Amtmanden således:¹⁷⁾ »at jeg efter den mig tillagte Ordre adskillige Gange har æsket besøgte Gaards Beboere Tilstaaelse om, hvor stor Udflytnings Hielp de ved Udflytning kunde blive trængende til, og har da omsider erhholdet det længe forventede Svar, at naar de endelig skulde udflytte, måtte hver af de heele Gaarde have 140 Rdlr., eller 100 Rdlr. i reede Penge og 160 alen Eegetømmer, og den halve 80 Rdlr., eller 60 Rdlr. i reede Penge og 100 Alen Eege-Tømmer og 3 Aars Skatte- og Hoveri- frihed; samt frie Grøfte Gravning, da derimod den berørte Gødning som en Sag der vilde medføre Vanskelighed kunde bortfalde.«

Hvad Gødningen her angår, var det jo noget som forlængst var lovet dem: at de andre bymænd, som blev i byen og beholdt den gode jord, i 2 a 3 år i forvejen skulle køre deres gødning ud på den dårlige jord for derved at hjælpe disse 3 til bedre at komme igang. Men de tre bønder var så meget realister, så de nok kunne se, at dette aldrig ville kunne lade sig gøre i praksis, dertil var gødning en alt for værdifuld ting, som enhver forbeholdt sin egen jord. Det var deres form for guld.

D. 25. aug. 1778¹⁸⁾ modtager Rentekammeret gennem amtmand Levetzow en indberetning fra regimentskriver Rosenquist, hvori det hedder »at berørte Gaarde bequæmmeligst kunde henflyttes i Byens saa kaldte Eeges Vang, og for deres nu havende Jorder, Enge og Overdrevs Jorder tildeeles Vederlag i Eeges Mørke, Roskovs Enge og Tygge Sletten, der grændser tæt op til Badstrup Byes Markeskial på Friderichsborg District, hvorved de ville blive Hovedgaarden ½ Miil nærmere beliggende. Men da disse Jorder ere Skovgrund bestaaende næsten af udyrket Gruus og Sand, saa har de i begyndelsen ikke været villige til denne Flytning men i Tilfælde

af, at de nødvendig skulle lade deres Jorder udskifte begiært at faa samme fra Gandløse ud til Søsums markeskæl, der og tilhører Friderichsborg Amt, hvor dog formeenes ikke at blive Jord nok for dem, med mindre de skulde omcirkle den halve Bye, hvorved baade de øvrige Beboernes Udflytning vilde hindres, og Amterne ey heller separeres.«

Gl. Kirkesti mod Slagslunde. Den vestlige del af Ganløse bys jorder mod Søsum og Slagslunde markskæl. I dalen Damvad å.

Foto H. C. R. 72.

Man ser, de slår sig i tøjret, der er ved at strammes om dem, for at blive fri for at flytte til de dårlige jorder ved Bastrup sø. Den halve mil, de ville blive deres hoveristed nærmere, synes ikke at virke tillokkende, der var jo alligevel så langt. Men det, det hele drejede sig om for en bonde, var at få så *god* jord som muligt. De ønsker vederlag for deres retmæssige jord, som de må afgive i deres mange strimler i Ganløse, de ønsker ligeså god jord efter taxation, og det skal siden vise sig, at de bare får så meget mere dårlig jord, dermed er deres ret til en bestemt mængde hartkorn sket fyldest. Jeg mener den dag i dag, at man gjorde disse tre gårde meget stor uret ved at flytte dem ud på den dårligste jord. Det, der var deres ældgamle ret, var retten til at dyrke 1/20 af al byens jord for derved at ernære sig, den gode jord med den onde jord, retfærdigt fordelt og uden hensyn til hvilket amt de administrativt hørte til. For med datidens redskaber, med det lidet staldgødning man havde, da kvæget gik frit ude omkring i overdrevene den meste tid af året, og uden kunstgødning, med plov og heste, kan en bonde ikke avle, *med samme arbejdsindsats*, lige saa meget på 140 tdr. Id. dårlig jord, som en anden med 80 tdr. Id. god jord, selvom det samlede hartkorn er det samme. For når man kommer ned under en vis bonitet, så jorden kun i *de bedste ar* giver lige så meget i udbytte, som man har sået, har man allerede stort underskud:

intet foder til hestene, som skal bearbejde jorden, intet korn til kongen, intet til folkene at spise, og intet til næste års udsæd. Kommer der så hertil tørkeår, som er meget hyppige her på de flade »højsletter«, er alt den rene ynkelighed.

Det skulle også senere vise sig, at således blev det. Gang på gang må bønderne bede det høje Rentekammer om hjælp, til såsæd, til indkøb af kreaturer og heste, de ansøger om hoverifrihed og om skattefrihed. Når de klager over misvækst får de den besked, at det ikke er en korngård, de har fået, men en græsnings- og tørveskærsejendom, og så må de prøve på at leve af det.

Men hvad var det egentlig, der var blevet dem frataget? Den gode kornjord.

Ser vi i *modelbog Nr. 1692 I*, Side 552 i Chr. d. V's Matrikel¹⁹), finder vi hvordan f. eks. gård nr. 5 i Ganløse havde sin jord fordelt.

Jorden var vurderet i 4 grupper efter bonitet.

af 1. Sortering	havde han 263.000 alen ² = ca. 19 tdr. ld.
af 2. Sortering	havde han 196.000 alen ² = ca. 14 tdr. ld.
af 3. Sortering	havde han 13.000 alen ² = ca. 1 tdr. ld.
af 4. Sortering	havde han 25.000 alen ² = ca. 2 tdr. ld.

1. sortering er den jord, som er betegnet som bygjord, 2. sortering er betegnet som blandsædsjord. Desuden har han sin andel af overdrev, skov og tørvemose og fuld græsning til 9½ høveder.

Fra den allerførste færd var byen lagt der, hvor den bedste jord var. Så var den igennem århundreder blevet dyrket, gødet og behandlet, mens den længst bortliggende jord med den dårligere grundbonitet aldrig var blevet behandlet på samme måde. Det var langt at komme herud, langt at køre gødning ud, og gødningen gjorde bedre nytte på den gode jord. Det var noget, som alle bønderne vidste, de havde alle været overalt på alle markerne og kendte det hele ud og ind.

I Modelbogen er også anført, hvorledes bønderne dyrkede markerne. Det er angivet i Tal således at den bedste jord dyrkedes 2 år i træk og så hvilede 1 år, normal trevangsdrift. En del af jorden i vangene var imidlertid så dårlig, at den efter at være dyrket i 2 år måtte hvile henholdsvis i 3, 6, 9 eller 12 år. Ved Udregning f. eks. for gård nr. 5 ses, at i Bondsvang havde den af sin jord 90 % god jord og 10 % ringere jord, medens den i Egetsvang og Orensvang havde sin jord med 67 % god jord og 33 % dårlig jord.

Man havde således allerede på forhånd frataget dem alt mod på at gå igang med den mægtige opgave.

Som en kgl. gunstbevisning gav man dem dog ret til at beholde som *ejendom* den fraflyttede gård med gårdsplads og have. Det hedder:²⁰) ». . . Ved Peder Mogensens udskiftning fra Gandløse Bye i fjor, blev det af Vedkommende som en Understøttelse lovet hannem saavel som de andre 2de Bønder ibid. fra Districtet, at maatte til Ejendom beholde Gaardspladsen og den jord den tilhørte tilligemed Friehed til at benytte sig af de derpaa staaende Bygninger.«

Måske har de hele tiden tænkt på dette lille gode, klamret sig til det som til et

Bereigningen til Hart Korn.

552

Quadrat Alne summerede til de 4. Sorter i Ead. Jorden.	Udsæd	Nye Maticul				Gammel Maticul				Proprie- tarien.
		2nd	3r.	4th	5th	2nd	3r.	4th	5th	
1. Sort. 263097180110		6	2	0	1					
2. Sort. 19603140001		3	0	3	1					
3. Sort. - 13076.071230		1	0	2	3					
4. Sort. - 25222161210		1	2	1	0					
Eas.		-	-	-	-					
Aarlig } Gar. Dec.		-	-	-	-					
	Morse. Foer.	-	-	-	-					
3 Waange } Gar. Dec.		0	2	0	2					
	Morse. Foer.	0	1	2	0					
Vaa Aarlig Graefning Høveder		0	4	3	0					
Summen		10	5	0	2					
Afdragis for Hæ. mangel		-	-	-	-					
Hart Korn efter 18. Novembr. Instrux Anno 1684.		10	0	0	2					
Svins Olden		-	-	-	-					

Laurits Hansen *Laurits Hansen*

10.0.0.2.2 *10.0.0.2.2*

125400. 8. 7. 2. 2. 0. 0. 5. 1. 0. 2. 2.

700. 3. 1. 5. 0. 1. 1. 0. 3. 2. 2.

0. 0. 0. 3. 0. 2. 2.

7. 1. 2. 2. 2.

0. 2. 1. 2. 0. 0.

8. 5. 1. 1. 1. 2.

0.

Beregning af hartkornet til gård nr. 5. Gl. matrikel viser hartkorn 13 tdr. 4 sk. Gården ejes af Laurs Christensens arvinger i København, og fæsteren hedder Laurits Hansen. Den 18. nov. 1684 var hartkornet 10.0.0.2.2. Nederst en indviklet omregning af hartkornet, som i året 1683 giver gården et hartkorn på 8 tdr. 5 sk. 1 fjd. 1 album 2 pægl. Nederst står svins olden 0. 1 tønne = 8 skæpper. 1 sk. = 4 fjerdingkar. 1 fj = 3 album. 1 alb. = 6 pægle.

BYGGERI

D. 3. sept. 1778 andrager Søren Schytte om mere hjælp, han er allerede ved at køre fast i arbejdet med at bygge sin nye gård. Han har store visioner, og han ved hvordan en ansøgning skal se ud, og han har forhørt sig godt for, om hvordan det er andre steder.

»Søren Hansen Schiøtt af Gandløse Bye²¹⁾ paa Kiøbenhavn's Amt andrager, at han paa den af Landvæsenskommissairerne til Udflytning udviiste Bygningsplads har allerede opført 2de Huuse, eet Stuehuus på 8 Fag og et Fæehuus paa 6 Fag, og siiden begyndt paa at opføre 16 Fag Ladehuus, i Mangel af hvis Istandbringelse han i Aar har maattet sin indhøstede Sæd og Foering i Stak.

Til Bygningens Fuldførelse er ham vel efter Amtmandens Foranstaltning af Forvalter Nordenberg forstrakt med 60 Rdlr., men samme er langt fra ikke tilstrækkeligt, da den i alt vil blive paa 50 Fag, hvilket hvert Fag beregnet til 6 Rdlr. vil koste ham i det ringeste 300 Rdlr. som han ikke har Evne til at udrede. Han ansøger derfor, at siden Maaløv Byes Udflyttere bekom hver 100 Rdlr. i Bygnings Hiælp, og disse dog kunde udflytte lettere end Supplicanten, eftersom han ikke som dem har kunnet benytte sig af det gamle Tømmer i Bygningen, og han desuden har maattet satt sig i Bekostning ved Tømmerets Anskaffelse, foruden at han har tilsat en Deel af sin Formue paa en Gaards Udflyttelse i Gladsaxe, som nu beboes af hans Svigersøn, ham da maatte forundes noget meere end dem.

Ligeledes begiærer han, at een Landmaaler maatte beordres til at tilmaale enhver sin Lod, saavel som Supplicanten Andeel af Møllesletten, da de ellers ikke kan faae Gødningen udført, og deres Rug-Sæd lagt.«

*Gl. udflyttergård på Møllesletten.
Foto Lise Rastad 12.*

Den af skovvæsenet beordrede åstedsforretning bliver afholdt d. 5. Sept. 1778²²⁾ og

det »befandtes, at bemeldte Gaards Udflytning ey kan tilføye Underskoven nogen Skade da Søren Schiøtte ved at han intet deraf maae bortrydde, og har ey heller forlangt det. Underskoven formenes og at blive mindre exponeret end forhen, da den bliver aleene til Græsning for hans Kreaturer, i Stæden for det forhen var et Fællig for samtlige Gandløse Bønders Kreaturer. Jordlodden er allerede afsat dærstæds Forretningerne udvisende d. d. 1. Julii sidstleden, omringet med Skov paa de 3 Sider og paa Sletten findes en Deel gamle Eege, som efter en vedlagt Attest af 4 Mænd ere nogle faa stk. undtagne, ikke tienlige til andet end Brænde, og staae aleene til Forringelse, hvoraf S. Schiøtte har kun proponeret en Snes Stk. at maatte borttages, som især staae til Hinder for Pløye-Landet.

Da Udfløtningen baade vil være til Lættelse i Fælledskabets Ophævelse i Byen, og Schiøtte allerede har opbyggt een Huus-Længde og et Udhuus på den ham udviiste Byggeplads, hvilke Bygninger han som en fattig Mand ikke kan taale at have giort forgiæves, saa formenede Amtmanden og Land Commissairerne at det faar at have sit Forblivende ved hvad der i denne Henseende allerede er skeet, saa meget meere som Deelingen er skeet i Følge Forordningen af 28. Julii 1769 og 13. May 1776 som befaler at saadanne Overdrevsjorder skal anvendes til større Nøtte end forhen, og Forandring heri vilde blive til Hinder i Fælledskabets Ophævelse i alle de Byer hvortil ere Overdreve, efterdi de Gaarde i saadanne Byer, som maae udflytte i de længst fra Overdrevene liggende Marker, og saaledes ikke kan betiene sig af Overdrevsgræsningen maae gives Agerland med sin Jordlod til Vederlag derfor, og altsaa maae noget af Overdrevene igien indtages til Pløye-Land, og tildeles de nærmest Overdrevene udflyttende Gaarde tillige med den Andeel af Overdrevet som disse Gaarde hver for sig desuden kan tilkomme.«

Det sees heraf, at Søren Schytte har været en behændig mand. Siden maj måned, da han begyndte at bygge, til nu i september har han bygget sig både et stuehus og et udhus. Skovvæsenet prøver anslag imod ham, og de får ikke medhold, han får lov at blive, hvor han har taget jord. Åstedsforretningen er meget samvittighedsfuldt udført og omhyggeligt begrundet, så nu kan Søren Schytte dristigt bygge videre.

Men det skulle siden gå helt anderledes. Han havde vundet over de høje herrer i forstvæsenet, og saadant gør en bonde ikke ustraffet.

Den 26. sept. 1778²³⁾ får de 3 Frederiksborgbønder svar på deres ansøgning om bygningshjælp og ansøgning om frihed for skatter og hoveri.

»De to heel Gaarde og en halv Gaard paa Friderichsborg District tilstaaes at have af Heelgaarden 100 Rdlr. og saa meget i Penge, som 2de Aars Skatte Frihed udgiør og halv Gaarden halv derimod. Frie Grøfte Gravning tilstaaes eller foranstaltes efter Forordningen af 13. May 1776, med Udvisning, Skatter og Hoverie Frihed er ey at tilstaae.

Geheimeraad Levetzow anmoedes med saadan Hielp ved Regimentskriveren at see besørget Gaardenes Udflytning paa dertil udseet Sted og Kammerherre Scheel Piessen communiceres at denne Udflytning skeer.«

*Indkørsel til Almager fra sydvest. Ud flyttet og bygget af unge Hans Jensen i 1778.
Foto H. C. R. 72.*

I slutningen af 1778 får Søren Schytte udbetalt 50 Rdlr. i Udflytningshjælp²⁴), og i begyndelsen af 1779 ansøger unge Hans Jensen om Bygningshjælp efter forordningen af 13. maj 1776²⁵) på hans anviste Udlod, Almagle kaldet.

»Af en af Landvæsens Commissairerne vedlagt Erklæring²⁶) sees, at Supplicanten har overtaget Gaarden med Restancer, som han nu har afbetalt, og den er nu i meget slet Tilstand, hvorførende de formene, at hand, der er en stræbsom Mand, og har viist sig villig til at udflytte, kunde forundes 2 Aars Afgiftsfrigatelse foruden anden Hielp.« Dette bevilges ham, og d. 8. juni 1779²⁷) meddeler Rentekammeret, at »han kan foretage Gaardens Opbygning paa det foreslagne Sted«, samt at han tildeles 2 års afgiftsfrihed. - Han har allerede nedbrudt sin gamle gård og er begyndt at opføre den på den ham anviste udflytterlod, men skovvæsenet har også her lagt sig i vejen, da skovlinjen endnu ikke er fastlagt.

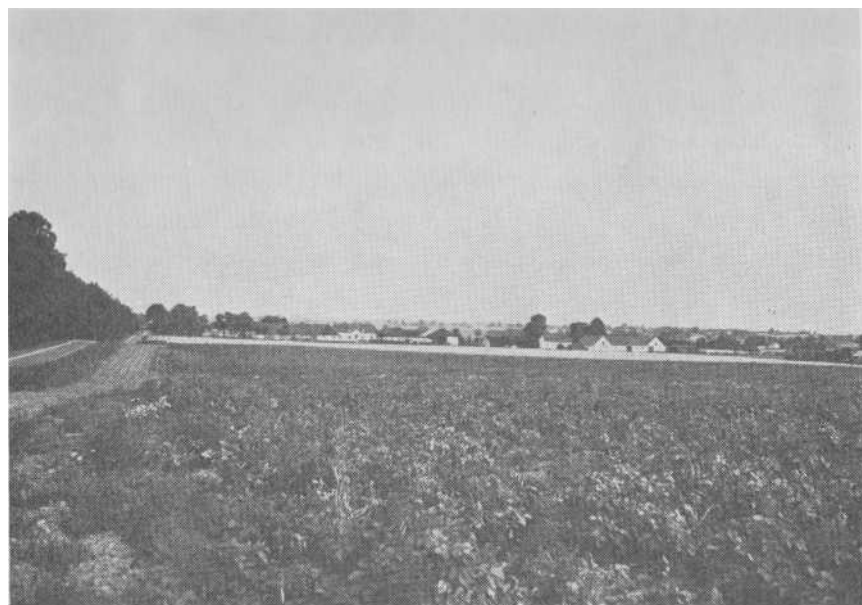
Amtmanden over Kbh. amt, Scheel Piessen, billiger i sin betænkning, at der fremdeles fortfares med udflytning og genopbygning, idet han formener, at dette ikke kan komme i vejen for indretningen de kongelige skove, hvordan nu samme måtte blive.

Den 2. febr. 1779²⁸) rykker de Ganløse bymænd påny om at få deres jorder opmålte og udskiftede af fælledskabet, og igen d. 23. juni 1779 ansøger Hans Jensen og 2 andre gårdmænd på samtlige bymænds vegne om at få udskiftet Ganløse ved landinspecteur Edinger²⁹), »paa det Eyerne kan viide, paa huilcke Jorder hand maae udage sin Giødning, som til stoer Skade for deres Jorder og Avling har lagt ude i 2 Aar.«

Nu kan man se, hvor ivrige de pludselig er blevet, men deres gamle bondesparsommelighed fornægter sig ikke; man skulle jo nødigt køre sin gødning ud på et stykke jord, som måske ikke ville tilfalde een selv. Samtidig holder de et skarpt øje med, hvad der sker ude i overdrevene, som de stadig er medejere af. Fra en

indberetning fra 12. april 1779 fremgår det ³⁰⁾, at »Søren Schytte, som har faaet Flytningshielp ved Begyndelsen af 1779, har opløyet Nye Vang, der ellers laae ud som Græsningsfællid for alle Gandløses Gaarde«, og der kommer en ansøgning fra Christen Pedersen i Gandløse »at Byemændene maatte forbydes at pløye og dyrke et Stykke Jord Nye Wang kaldet, som bør ligge til Fællig. Det har i 12 Aar ligget til Fællig og været brugt som fælleds Græsgang, og Nye Wangs Udlæggelse til Græsning formener han at blive saa meget mere nødvendig, som Overdrevet er blevet betydeligt mindre end det før haver været.«

Ja, den Søren Schytte er en driftig mand; samtidig med at han bygger på fuld kraft ser han sit snit til at sætte ploven i gammel agerjord, der nu ligger til fælled, i stedet for at holde sig til den del af overdrevet, som var ham udlagt.

*Den flade højslette syd for Bastrup sø med gårdene Egelund (Basel) og Undine (Udine) på deres anviste pladser. I baggrunden Uggeløse kirke. Til venstre Gandløse Eged og Frederiksborg landevej. Udenfor billedets højre side lå Peder Mogensens gård.
Foto H. C. R. 72.*

DE FORVISTE 3 BØNDER

Men hvordan er det nu gået med at få de 3 Frederiksborgbønderes gårde flyttet og genopbygget

Den 28. febr. 1780 ansøger Jens Willumsen, Ole Larsen og Peder Mogensen om »at der til deres Gaardes Udflytning maatte af den dem belovede Bygnings Hielp udbetales reede Penge i Steden for de dem af Regimentskriver Rosenquist givne Creditiver til Kiøbmændene i Friderichssund.« Og Regimentskriver Rosenquist bliver anmodet om at indberettet³¹), »om Supplicanterne ere anviiste Bygningspladser, saaledes at med Udflytningen kan begyndes, og den belovede Bygnings Hielp dem anviises. og paa huilcken Maaede Pengene til de udflyttende Bønder bedst vare at betale ved Regimentskriveren samt hvor mange Fiele Træer enhver af de udflyttende, saavel de 2de heele Gaarde, som den ene halve Gaards Beboere, efter deres herom giorte Ansøgning nødvendig kunde begiære.«

D. 22. marts 1780 afgår Regimentskriverens beretning tilbage til amtmanden. De 3 bønder får rigtig læst og påskrevet³²): »maa jeg underdanigt melde: Udi sidste Efteraar bleve disse trende Bønder, nemlig Jens Willumsen, Ole Larsen og Peder Mogensens Gaarde ikke alleniste til Udflytning ved Land Inspecteur Edinger fra den øvrige Gandløse Bye, der henhører under det Kiøbenhavniske Rytter District, men endog giort lige i Hartkorn, saa at i Stæden for 2½ Gaard nu er bleven 3 heele, hvorimod Bønderne icke have haft noget at erindre; og desforuden saaledes henlagt til dette Amt, at samme nu icke meere er blandet med det kiøbenhavniske, derefter har jeg vidnefast bekiendtgivet dem alle trende det kongelige Rentekammers Ordre af 26. sept. 1778. Og har samme Foged efter egen Tilstaaelse der indeholder at enhver paa de tvende heele Gaarde skulde have ialt til Bygnings Hielp og for Skatte- og Hoveri Frihed for tvende Aar, een Understøttelse af 150 Rdlr. 4 Mark og Beboerne paa den halve Gaard ligesaa, ialt 75 Rdlr. 2 Mark, som for dem alle trende bliver 376 Rdlr. 4 Mark, der altsaa blev deelt i trende lige Deele, og desforuden fornøden Hielp til Grøfte Gravning efter Forordningen af 13. May 1776 dens 12. Par., hvorimod dem ingen Skatte og Hoveri Frihed eller Udviisning af Tømmer blev bevilged, hvilket alt og Landvæsens Commissionen har dennem betydet ved Udskiftningen. Jeg har og derefter udviist dennem bequemme Byggepladser saaledes: at de dermed ere velfornøede, og formeente at Jorden skulde omtrent 14 Dage være og blive saa tør, at de kunde henhøre de fornødne Grundstene hvorpaa Bygningerne skulde staae, og i Vinter har jeg ved Districts Bønder ladet det meste af deres Giødning fra Gandløse Bye udføre paa deres Lodder, og til det øvrige loved dennem Hielp saasart Vejret tillader det. Ligesom og den fornødne Grøfte Gravning. Ligeledes har jeg givet dennem Beviiser fra mig, hvorefter de kunne hente det fornødne Bygnings Tømmer ved Friderichs- sund hvor samme alle Tiider faas for letteste Priiser og bæste Tømmer var at faae, og at Penge Acer. (-editiver) derfor hos mig kunne bekommes. Angående til Langhalm Indkiøb da har jeg vidnefast tilbudt disse trende Bønder, at mit Bud skulde være hos dem med Penge til sammes Betaling, naar de Aftenen tilforn vilde lade mig det vide, naar denne Langhalm blev dennem tilført eller skulde hentes, som de nu og selv tilstaaer. For trende Dage siden har jeg ved een af mine Udridere været hos dennem og set, at de langt fra icke mangler det fornødne saa

kaldede Halm Træer; thi iblandt deres Giærdsels Udviis- ning har vedkommende Skov Betient ladet dem bekomme endeel gammel Hasle, som dertil vare meget tienlige, og stode paa deris Lod dennem til Skade, og Skoven til ingen Nytte. Af det sidste Aars Indavling har de icke betalt nogen Skatt eller Afgift men beholdt samme til egen Brug og Nytte, da jeg derimod har betalt disse deris Skatter ialt 54 Rdlr. 4 Mark af de dennem tilstaaede og herudi benævnte 376 Rdlr. 4 Mark, som jeg har anslaaet for mere end tilstrækkeligt da de endnu ikke har sat sig i nogen Depence med Udflytningen.

*Ad dette gamle vejspor, gl. Frederiksborg landevej, gik de tre Frederiksborgbønder på hoveri på ladegården i Frederiksborg. Opgangen over Hekkebjerg mod højsletten syd for Bastrup sø.
Foto H. C. R. 72.*

*Gl. hasselskov på Rastad, brugt til udvisning af gærdsel og »halmtræer».
Foto Th. Andresen*

Naar nu Deres Excellence naadigst tænker at mig er paalagt ansvar, at den dennem tilstaaede Hielp bliver anvendt til Gaardenes Istandbringelse, og at det er muligt, at de kunde forøde samme Hielp til andet

Brug, eller og bortdøe førend Bygningerne bleve fuldførte, helst da alle 3 icke kan regnes iblandt de oekonomiske Bønder, saa gjør jeg mig underdanigst Forsikring at det indsees, at jeg hverken har sparet Umage eller Omhyggelighed for Kongens Cassa og disse Bønders Bedste. Jeg for min Deel tror at deris egen Concipist har af egen Nytte opbragt dennem til derom giorte Ansøgning indbildende dem at deris giorte Begiæring skulde uden nogen Undersøgning blive opfyldt. De mig beordrede 30 Rdlr. til enhver især for første at udbetales, skal uopholdelig efterkommes. Efter mine underdanige Tanker vil det ventelig blive bedst at disse 3nde Bønder lige saa vel som alle andre Udflyttere her paa Amtet beordres noget til Haandværksfolk og for det øvrige selv indseer og betinger, under min Opsigt hvad de maatte behøve til deris Bygninger og at jeg derover holder Bog og udgjør Betalinger, og derfor igien til sin tiid aflægger Rigtighed til Deres Excellence endskiønt det ville være mig saa stor en Lættelse, om jeg paa 1, 2 og 3 Gange maatte levere dem den bemeldte goede Hielp i rede Penge, hvilket er alt, hvad jeg til denne Sags Oplysning har kunnet indberette og hvornest bemeldte Ansøgning og Rentekammer Skrivelse underdanigst

remitteres.«

*Gl. hoverivej til Frederiksborg. Th. i skoven gi. landevejsspor, »oldtidsvej«.
Foto H. C. R. 72.*

Det ser jo heraf ud til, at de 3 endnu ikke er færdige med opbygningen af deres nye gårde, og man mærker Regimentskriverens Indignation, når han nu har hjulpet dem i alle måder, man mærker **deres** træge modstand mod alt dette, som er blevet dem påtvunget.

Fra Regimentskriverens efterladte, sirlige lille lommebog³³) kan vi se, hvorledes bygningshjælpen og skattehjælpen er blevet udbetalt til Peder Mogensen.

«Pcder Mogensen	Bygningshiælp 100 Rdlr.
Bygningshiælp ialt	og til Skatter 42 Rdlr.
derpaa bekommet:	

1.	Forstrakt i Penge	30 Rdlr.
2.	Betalt for ham 12 Stolper	7 -
3.	Betalt d. 8. May 1780 til Hagedorn efter kvitteret Regning for Tømmer med . .	30 -
4.	Leveret uden Beviis til Brædder d.12. Junii	10 -
	d. 7. Julii, leveret ham uden Beviis	6 -
5.	d. 30. Oct. 1780 for 2 Tdr. Sæde Rug a 15. Mk	3 -
		er 88 Rdlr.

Andersen.

saaledes rigtig tilstaaes.
P.M.S.

6.	d. 26. Oct. 1780 ham acr. uden Beviis . .	2 Rdlr.	
7.	d. 30. May 1780 med Dahl begiert til Langhalm	8 Rdlr.	
8.	d. 23. Dec. 1780 til Tømreren leveret . .	2 Rdlr. 100 Rdlr.	P.M.S.
9.	d. 10. Febr. 1781 betalt Hørning for hans Skatter og Afgivter 1779 og 1780 med og Resten betalt ham selv med	30 Rdl. 11 Rdl. 5 Mk. 14. Skiil. er 42 Rdlr.	2 Skill.
			som quitteres af P.M.S.«

Var dette virkelig al den hjælp en bonde fik til at opbygge sig en ny gård? Intet under, at alting gik uden lyst og glæde. Man kan heller ikke sige, at nogen var dem særlig behjælpelig eller venlig stemt.

21.
 1. Peder Mogensens
 Pensionsgjæld, i alt. . . . . 72 R.
 2. forfrætt, som fangs . . . . . x 30 R.
 3. Afkast for Gaar 12 Skolper i 1781. . . . . 7 R.
 4. Afkast af 8 Maj 1780. til Huseindan, og for
 kvinden til jærn, for Bønnen, med . . . . . x 30 R.
 5. Lønns som Bønnen, til Bønnen af 12 Juni . . . . . x 10 R.
 af 7 Juli, som er Gaar inden Bønnen . . . . . x 6 R.
 af 30 Maj 1780. for 2 R. Bønnen til 1/3 R. Bønnen . . . . .
 af 11 Juli 1780. . . . .
 6. af 26 Oct. 1780. Lønns som inden
 inden Bønnen . . . . . 7 R.
 af 30 Maj 1780, med dets Lønns til Bønnen . . . . . 8 R.
 af 23 Dec. 80. til Huseindan som . . . . . 2 R. 100
 af 10 Febr. 1781. Lønns som for Gaar Bønnen og af Bønnen
 1781 og 1780, med . . . . . 30 R. 2
 af 10 Maj 1781. Lønns som for Bønnen . . . . . 11 R. 5 1/2
 som kvitteret af P.M.S. . . . . .
 P.M.S.

En side af regimentskriver Rosenquists lille lommeregnskabsbog fra 1780. Man ser Peder Mogensen kvittere med P. M. S. Rtk. 2485.51 R.A.

I foråret 1780 ansøger de 3 i fællesskab om at måtte bruge deres gamle opdyrkede jordlod Tyresletten i Ganløse Eget, den som de også skulle have i vederlag for deres afgivne jorder, men som ved skovordningen nu var inde i skoven, til dyrkning, og Peder Mogensen alene ansøger om, at Christoffersen, som de har antaget til tømmermand, må blive fritaget for exercits som landsoldat. Den 18. april får de denne besked:³⁴⁾ »..... vil tillade dem for indeværende år indtil videre at betjene sig af bemeldte Tyre-Slette uden nogen afgift, imod at de ikke bruge denne Jord til andet end Boghvede Sæd, og at de tillige forpligte sig til naar Tyresletten engang med Skovfrøe skal besaaes da uden nogen Betaling at forrette den til saadan Besaaning fornødne Pløying.«

Men det var jo ikke extra arbejde for skoven de tre bønder havde ønsket sig, bare lidt god jord, som lå til ingen nytte, og som tidligere var dem lovet. De afslog, og så lyder det således fra det høje Rentekammer d. 24. juni 1780³⁵⁾ til amtmand Levetzow:

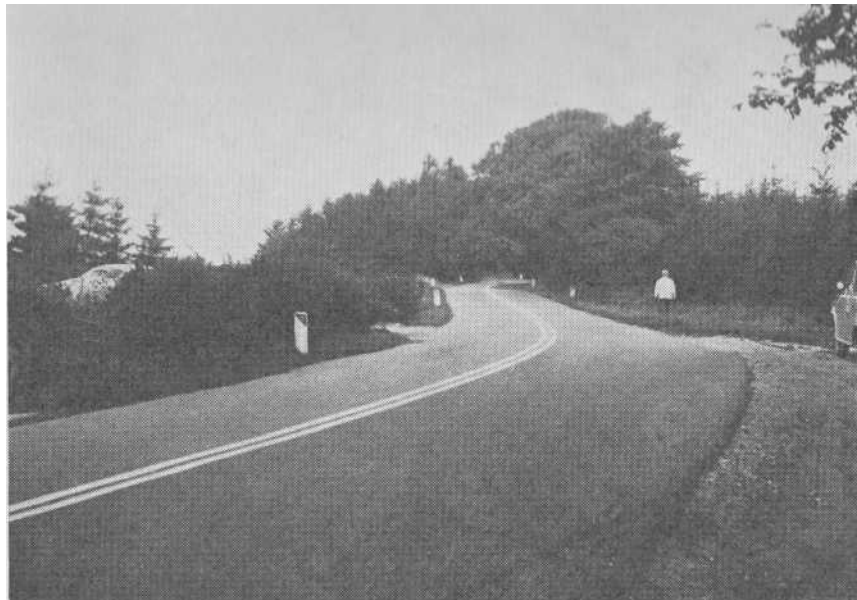

»Efter en fra Hr. Kammerherre og Ober-Forstmester Warnsted indkommen Beretning skal de 3 Bønder . . . icke ville bequemme sig til de Vilkaar paa hvilke Rentekammeret under 18. April har tilladt dem . . . Da disse Bønder altsaa icke med denne Tyreslette maae befatte sig, saa bliver samme . . . at bruge til fælleds Græsning for heele Gandløse Bye«

Da Peder Mogensen er flyttet ud til sin nye gård på Mørket, som stedet nu hedder, prøver hans svoger Peder Nielsen i Ganløse, som bor på aftægt i den gamle gård, at komme i besiddelse af denne. Peder Mogensen protesterer³⁶), vi finder Redegørelse for disputen dateret 20. juli 1780, og d. 5. aug. 1780 bifalder amtmanden, at Peder Mogensen beholder den ham engang givne gårdsplads.

Den 2. sept, modtager kammerherre og Oberforstmester Warnsted følgende fra rentekammeret³⁷): »De 3nde under Friderichsborg District henhørende Bønder af Gandløse Bye: Ole Larsen, Jens Willumsen og Peder Mogensen, som ved Fælledskabets Ophævelse i Byen udflytter deres Gaarde, have ved en Memorial af 30te Augustii sidstleden ansøgt at dem maatte forundes lidet Giærdsel til at hegne deres Sæd og Hø og til deres Gaarde, og da man har tilstaaet dem hvad de saaledes har søgt; saa skulde man herved tjenstligst have Hr. Kammerherre og Oberforstmester Warnsted anmoedet, De vilde behage at foranstalte, at disse 3nde Bønder saasnart muligt blive udviiste den til deres Sæd, Hø og Gavle fornødne Giærdsel.«

Naa, nu er de altså ved at sætte gavle i gårdene, så er de snart færdige.

*Hvor den nye Frederiksborg landevej snor sig op over Hekkebjerg og Broskov bakke.
Foto H. C. R. 72.*

OGSÅ DU ...

Hidindtil har disse 3 bønder arbejdet sammen om alting, og deres jord har ligget i fællesskab, men pludselig bryder den ene ud af fællesskabet. Jens Willumsen anmoder Rentekammeret om at få sin jord udskiftet fra de andre to, og 9. sept. 1780 anmodes amtmand Levetzow at foranstalte, at alle 3 bønder bliver udstykket hver for sig, og at landmåler antages dertil. Det er en ordre fra Rentekammeret.

Landmålings Archivet giver³⁸⁾ d. 24. nov. 1780 »Acces for Land- inspecteur Spårchs Regning dateret 10. Nov. 1780 paa Betaling for 3de Gaarde Nr. 1: Jens Willumsens, 2: Ole Larsens og 3: Peder Mogensens Udskiftning af Fællesskab paa Friderichsborg Amt i Gandløse Bye,

ialt 387 Tdr. Ld. a 9 Skilling ..... 32 Rdlr. 24 Skill.

Fornævnte 3de Lodder fandtes ved Udregning efter det af Landin- specteur Edinger forfattede Carte at indeholde det udi foranstaaende Regning anførte Arealindhold, naar Indkrympningen tillige indberegnes.«

Den 3. febr. 1781 ³⁹⁾ ansøger de 3 bønder igen om hjælp, «men da Supplicanterne allerede forhen Rentekammerets Skrivelse af 15. April 1780 er tilstaaet i Penge saa meget som Aars Skattefrihed udgjør; saa kand der ingen videre Frihed være at tilstaa,

.....

Indkørsel til Vesterager fra bygaden fra øst. tv. møddingen.

Foto H. C. R. 72

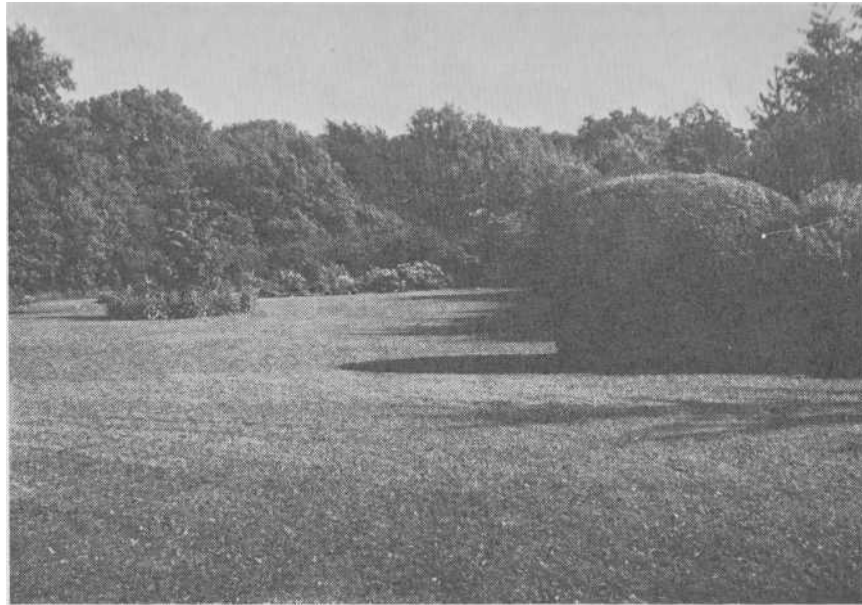
Med Ganløse bys udskiftning så det heller ikke alt for godt ud. Landinspecteur Edinger skal påny begive sig Ganløse ⁴⁰⁾. Den 31. marts 1781 bliver han tilskrevet således fra Rentekammeret: »Da Gandløse Byes Mark-Jorder befindes, når man undtager 2de Udlodder, hvorpaa nogle Gaarde fra Byen skal udflyttes, at være deelt i lange smalle Strimler, og Udskiftningen altsaa langt fra icke har for Beboerne den Bequemmelighed og de Fordeele, som med samme kunde opnaas, naar ved

Deelingen for samme Bye, der bestaar af mange Beboere og har sine fleeste Jorder beliggende paa dens eene Side, var indrettet fleere Udlodder, saa har man, for at skaffe Byen en fordelagtigere Deeling anmoedet Amtmanden Hans Excellence Geheimeraad Scheel Piessen, at ville tillige med Landvæsens Commissairerne forfatte en nye Deelings Plan for Byen, saaledes at der anlægges saa mange Udlodder, at Lodderne mod Byen kand faae en bequem Dannelselse, og at enhver af Beboerne tillige haver sin Anpart af de endnu uskiftede Enge og Tørvemoser paa behagelige Steeder. Denne Deelings-Plan er nu ved de 2de til den Ende foretagne Aestæds-Forretninger saaledes afgiort og bestemt, at Deelingen ifølge samme, og efter hvad der endviidere i Henseende til Lodderne maatte eragtes fornødent, kan iværksættes; Land-Inspecteur Edinger ville derfor jo før jo heller begive sig til Gandløse Bye . . . . .

*Gl. Gadehus under restaurering i Strædet syd for kirkegården i Gandløse.
Foto H. C. R. 72.*

Ude på overdrevet skændes bønderne om hegnet. Jacob Mortensen selvejerbonde klager over, at de fæstebønder fra Frederiksborg ikke vil deltage med ham i hegnene omkring »det gamle Indelukke og det saa kaldede Bukkesaaten . . .«. Det er den 15. maj 1781, og den 9. juli 1781 bliver klagen afvist fra Frb.amts Regimentskriver, »da Friderichsborg Amts Bønderne har sat det i stand, og samme er synet at være forsvarligt.«

*Fra Rastads have. Træerne i baggrunden står på det gamle vangegårde mellem Egets og Orens vang.
Foto H. C. R. 72.*

AGERDYRKNINGEN ER.....

»AGERDYRKNINGEN ER, NÆST DEN ALLERHØYESTES VELSIGNELSE, GRUNDSTØTTEN FOR VORT RIGE DANMARKS VELSTAND«⁴¹⁾

Da nu de 3 fæstebønder var blevet udskilt af deres indbyrdes Fællesskab, skulle man tro, at alt var i orden; men nu viser det sig, at Peder Mogensen er meget utilfreds med den del, som er blevet tildelt ham. Han klager til Rentekammeret⁴²⁾ og beder om, at der maa foretages en ny deling. Det er d. 25. juni 1781, og den 29. juni anmoder Jens Willumsen⁴³⁾ om at måtte benytte sig af det stykke af den kongelige skovindhegning, som er *tillagt hans lod*. Den 14. juli⁴⁴⁾ får han denne besked, »at da Oberforstmester Warnsted, hvis Betænkning man herom har indhentet ikke har noget imod at Supplicanten høster det græs, som befinde» på bemeldte stykke Jord, naar han ingen Skade til foyer de unge Planter, hvorfor han maa være *ansvarlig*, saa vil man tillade Jens Willumsen paa saadant Vilkaar at betiene sig af forberørte Jordsmon.«

Den 20. nov. 1781 har Ole Larsen og Peder Mogensen slået sig sammen om at kræve deres jorder påny omdelte, og de anmoder samtidig på grund af misvækst og de store bekostninger, de har haft med at få deres gårde udflyttet, om at måtte blive fri for skatter og rejser. Og Jens Willumsen klager også over misvækst, og nu vil han gerne helt ud af fællesskab med de andre og have sin egen græsvang.

Den 25. febr. 1782⁴⁵⁾ svarer amtmand Levetzow, som har modtaget klagerne: ». . saa er de og gandske ubeføede til at klage over Misvæxt . . i øvrigt bestaaer deres Gaardes egentlige Fordeele i Tørvelæg og Græsning, af hvilket sidste de i Særdeleshed har overflod, ligesom de tillige med den tredie under Friderichsborg Amt henhørende Gaardmand har søgt om at faa deres Græsvang, eller saakaldte Overdrev med hinanden indbyrdes udskiftet.«

Holder klagerne fra disse 3 bønder da aldrig op? Nej!

Der er bevaret et bønsskrift fra Ole Larsen af d. 2. april 1782. Selve Ole Larsens ansøgning er skrevet på papir fra Drewsen med rigsvåben i vandmærket, skriften snørklet og professionel⁴⁶⁾:

»Da jeg uagtet min allerunderdanigste Ansøgning om at blive befriet for de kongelige Skatter af min paaboende udfløttede Gaard i Ganløse Mørket Eje paa Friderichsborg Amt, er dog derfor i Løverdags for Præsten blevet fordret, og min Nabo Peder Mogensen skal for samme Aarsag have i Sinde at frasige sig sin Part sammestæds, saa, da Levebrødet er mig kiært, vil jeg just icke følge hånds Exempel, men allerunderdanigst igientage min forhengiorte Anmodning om Skattnes Eftergivelse; thi ellers bliver det mig plat umueligt at blive, besynderligt i dette haarde Aar, der Føde baade for Folk og Creaturer maae af mange i Særdeleshed af os Udfløttere kiøbes i dyre Maader og med Besværlighed handles, som visselig vil overgaae mine Kræfter, som en aldrende Mand med Hustru og mange smaae Børn. Kunde icke Eftergivelse opnaaes, som allerunderdanigst haabes, udbedes dog Dilation i det mindste et Aar, eller indtil bedre Tider indfalder; og over alt, at jeg kkc alt for pludselig inaae fordres, eller pandtes, førend jeg betiimeligt bliver advaret.

Mørket i Ganløse Eje
paa Eriderichsborg Amt

O. L. S.

Men sidst i april ser det igen sort ud for Peder Mogensen, han ansøger om hestehjælp⁴⁸) »ved Undersøgning er det befundet at sidste Aar haver han ved utient Svaghed og ulykkeligt tilfælde mistet trende af hånds bedste Bæster og at han igien til sin Avlings Drift ickun haver 5 smaa Bæster, og som hand er en Udfløtter og sidder i maadelige Omstændigheder, saa forestiller man ham at nyde en Hestehjælp af 20 Rigsd.«

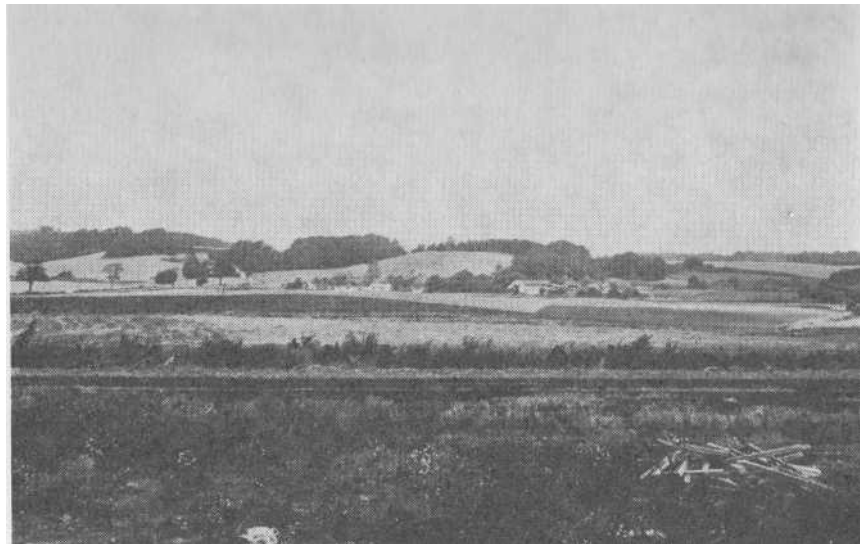
Endelig var der en barmhjertig sjæl, der så i nåde til Peder Mogensen.

Alle disse nødråb synes omsider at blive forstået i det høje Rentekammer, selv om man nok derinde ikke har kunnet føle det som bønderne på deres egen krop. Afstanden var stadig umådelig.

Endnu engang prøver Rentekammeret at gøre det, som de anså at være det bedste og retfærdigste for den fremtidige frie og selvejende bonde og dermed for hele landet. Det var det, det hele stiledede henimod.

Landinspektør Carsten Ehlers får den 13. april 1782 ordre til at begive sig til Ganløse for at undersøge, hvad der egentlig er i vejen derude hos de 3 fæstebønder, siden alting mislykkes for dem.⁴⁹)

I Ehlers's efterladte papirer⁵⁰) findes et lille menneskeligt dokument, skrevet med Ehlers's personlige håndskrift, om hvad han fandt ud af ved denne rejse, vel en kladde til hans indberetning:

*Hekkebjerg set fra Ganløse over Bundsådalen. Tv. Ganløse Eged. Bag skoven tilhøjre i baggrunden ligger Rastad og bågved Bastrup sø.
Foto H. C. R. 72.*

»Ved den Leylighed at jeg har været i Gangløse for at undersøge Christen Pedersens Klage, haver jeg tillige i underdanigst Følge det høye Rentekammers Ordre af 13. April undersøgt Deelingen, som er skeet imellem de af Gangløse Bye udflyttede og under det Friderichsborgske Destrik henhørende 3de Bønder, efter denne Undersøgelse kand jeg ikke sige at enten Ole Larsen eller Peder Mogensen er blevet for nær gaaet, vel haver Ole Larsen noget siettere Jord end Jens Willumsen, dog igien

meere, og Peder Mogensen har igien siettere, men igien meere, Ole Larsen var egentlig heller ikke den som beklagede sig meget, men fornemmelig Peder Mogensen og det ikke af den Aarsag at hand ikke faaet Jord nok, men fordi at hand ikke faaet uden et meget lille Stykke *god* Jord. Dette forholder sig ogsaa saaledes, thi i Henseende til Størrelsen kunde han ikke klage, men første Aarsagen ligger derudi, at da disse 3de Bønder bleve udflyttede fra de andre i Gangløse, fik de for største Deelen udslidt, mager og slet Jord. Kun i den eene Busk Skov er der noget goed Jord. Disse tre Bønder besluttede da at ville blive i Fællig med hinanden, paa det at de alle kunde faae noget af den gode Jord tillige med den onde, og derefter byggede de deres Gaarde i Enden af Jorden temmelig nær hinanden og ud mod Bastrup Søe og med den eene side af Gaardene at støde til Overdrevet, hvorefter Fæster Jens Willumsen, hvis Gaard laa ud for den gode Jord, begiærede at blive udskiftet fra de andre, og hermed kunde det ikke andet end ende med, at den gode Jord maatte falde i Jens Willumsens Lod, den ringere udi Ole Larsens Lod og den ringeste udi Peder Mogensens Lod, og dette kunde ikke forebygges paa anden Maade end at Ager og Eng Jorden maatte deeles saaledes at de fik den paa tvende Steder nu Indlod og nu Udlod saaledes som Blyants Stregerne paa dette derover forfattede Carte udviser, og skulde da Indlodder tillægges Ryttergaardens Beliggenhed, men Udlodderne tilskrives saaledes, at den der fik den ringeste Indlod fik den bedste Udlod og tværtimod, men denne Ordning var ikke engang Peder Mogensen som nu skal have frasagt sig Gaarden men dog endnu var ved og paa den ikke engang fornøyet, og paastoed, at om hand skulde blive ved Gaarden kunde han ikke blive fornøyet paa hvad Maade at Jorden end ogsaa blev deelt, naar det ikke kunde blive ved den første Deeling, og alle tiende blive i Fællig med hinanden.

Formedelst at denne Proposition ikke blev antaget, og formedelst det større Hegn som følger med tvende Lodder end med en Lod, gjorde jeg anden andtagelig Proposition, nemlig at Peder Mogensens Gaard kunde af Overdrevet faae ryddet 6 a 8 Tønder Land op til lians Lod, alt efter Landvæsens Commissionens nærmere Orientering, hvortil Bonde Peder Mogensen sagde at Gaarden dermed kunde være tient, ligesom de tvende andre sagde, at naar det skeete, da kunde de meget gerne bytte Lod med Peder Mogensens Lod. . «

Ehlers's rejse til de tre bønder havde været en slags forberedelse til den kommende åstedsforretning, som fandt sted d. 1. maj 1782. For amtmand Levetzow mødte fuldmægtig Nicolai Ulstrup, tilligemed Landvæsens Commissairerne regimentskriver Rosenquist og Holtzførster Salicath og Landinspecteur Ehlers samt de tre udflyttende bønder.

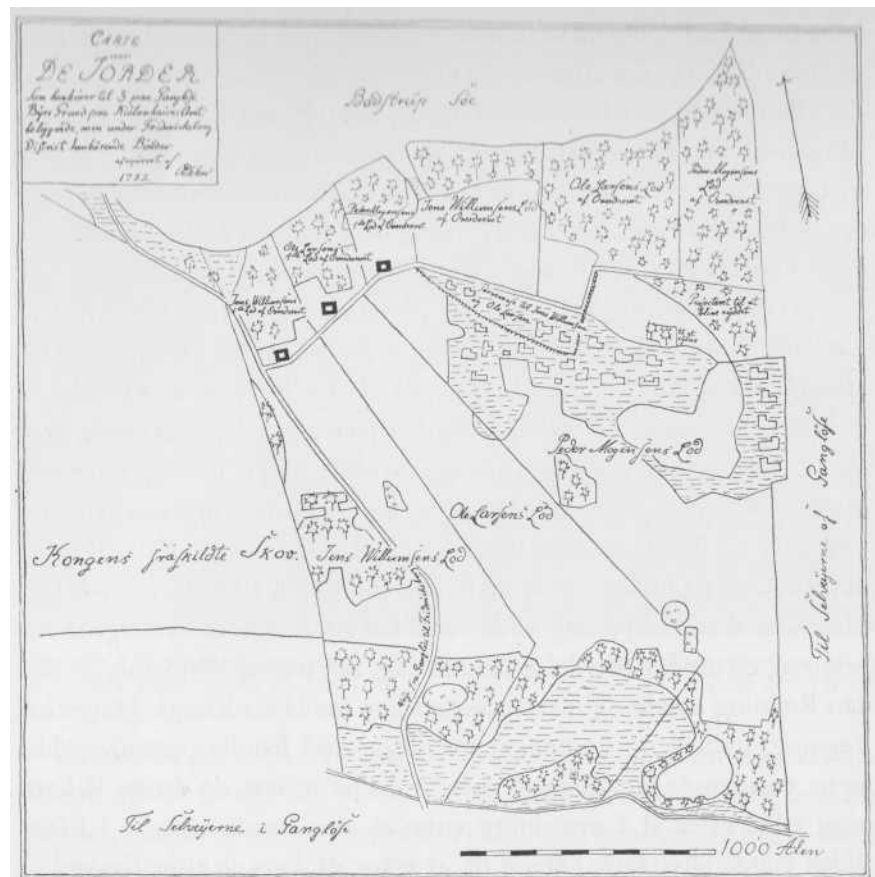
Del af Hekkebjerg set fra den nye Frederiksborg landevej mod øst. Denne sandbakke udlagt til agerjord for fæster Jens Willumsen 1782.

Foto H. C. R. 72.

Landinspektør Ehlers anmeldte for Commissionen⁵¹⁾ »at han paany havde i disse Dage ladet alle Jorderne, saavel af Ager og Eng, som Overdrev taxere ved uvillige og kyndige Mænd, som fra Friderichsborg Rytterdistrikts Birketings Rett dertil vare udmeldte og derefter beregnet de paa Marken og Cartet afsatte Lodder, men fandt ikke, at Ole Larsen og Peder Mogensens paaklagede Lodder vare mindre, end de efter Beregning og Taxation⁵²⁾ burde være; ligesom og, at Ole Larsen ikke kunde have nogen Grund til billig Klage over Fornærmelse med den sidste Deeling mellem de 3de Mænd indbydes; men uagtet at Peder Mogensens Lod efter Beregningerne er saa stor, som den bør være, saa kunde Landinspecteuren dog ikke nægte, at den jo var meget ringe, saasom Lodden næsten altsammen bestaaer af let Jord, og ikke formedelst sin Situation har været at forbedre, naar Jorden skulde være samled; ligesom og Landinspecteuren næppe troede, at nogen Bonde med denne Lod, uagtet dens fuldkomne Størrelse kunde leve og deraf svare til Hans Mayestæt hvis hand efter Fæstepligt burde, i saadan Forfatning som Lodden nu findes udi. Men for at afhjælpe denne Mangel, gjorde Landinspecteuren for Commissionen den Proposition at samtlige Jorder af Ager og Eng kunde omdeeles saaledes at hver fik sin Lod paa tvende Stæder, og desforuden hver en Lod i Overdrevet, som da blev den tredie Deel, hver skulde have.

Commissionen tilspurgte derefter Bønderne om de med saadan Deeling kunde finde sig fornøiede og bedre tient; men hvortil de alle trende samtlige svarede og erklærede, at saadan Inddeeling vilde ikke være dennem til synderlig Nytte, siden Hegnet imellem disse mange Lodder, som formedelst Fælledskabets Ophævelse skulle opgraves vilde blive dem alt for byrdefuld og for bekostelig; derhos Peder Mogensen og erklærede at denne Forandring vilde være til ubetydelig Fordel for

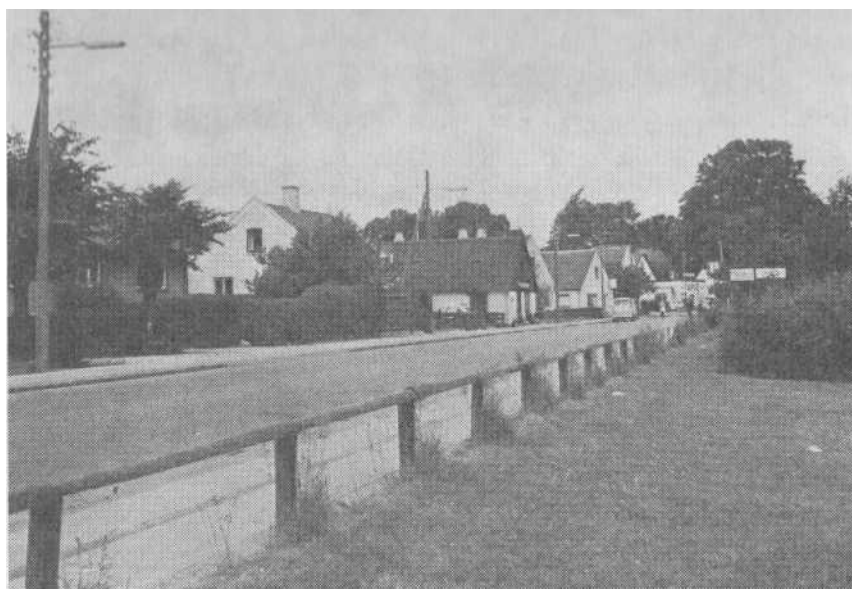
hans ringe Lod. - Og da Commissionen blev med bemeldte tiende Bønder herudi enige, saa efter at alle Omstændighederne pro et contra paa det allernøyeste vare bievne overvejede, saa udfandt Landinspecteuren, tilligemed Commissionen, saavelsom Bønderne, at den eneste Maade til fælles Nytté for alle trende Gaardes Conservation, vilde blive denne: at Peder Mogensens Gaards Trang blev hiulpen saaledes, at denne Gaard fik en Part af Overdrevet op til den Deel af sin Lod, som kaldes »Gamle Tofter«, og i hvilken Part Overdrev ryddes 6 a 8 Tdr. Land til Pløvejord, som Landinspecteuren tillige med Commissionen ikke indsaa at kunne være til nogen Skade for Skoven, da Overdrevet er uden for den nye Skovlinie, og den paa dette Sted staaende Skov kun bestaar af Hassel og Tiørnekrat, samt nogle næsten udgaaede Eegetræer, som i ingen Maade staa sig til Forbedring men til Forværrelse, og kunde saadan Rydning efter Bøndernes Formeening og nøyeste Overslag ikke beløbe sig højere end til 8 a 10 Rdlr. pr. Td. Ld.: Men som saadan Rydning vilde være for en Bonde et overlegent Arbejde og en alt for betydelig Bekostning, saa troede Bønderne, at saadan Rødning kunde og maatte alene staae for Hans Kongl. Mayestæts Regning, hvilket og Commissionen tilligemed Landinspecteuren ikke andet end kunde biefalde, og det saa meget meere, da denne Bekostning vilde efter al Formodning virke at alle trende Gaarde i Efter- tiiden kunde blive satte i Stand til, at svare alt, hvis de efter Fæstepligt vare pligtige, hvorfore og Commissionen vilde have dette Forslag re- commenderet til det kgl. Rentekammers høye Approbation. I Henseende til Overdrevets øvrige Deeling . . . .« Rentekammeret approberer denne Ordning d. 22. juni 1782.

Eblers's kort over de 3 udflyttede Frederiksborgbønders jorder 1782. M.A.
 Aftegnet af forf. 1972.

Denne skønne lyse midsommerdag blev for Peder Mogensen en sorgens dag. Afgørelsen var faldet, den måtte han rette sig efter. Han havde fået medhold i alle sine klagemål hvad hans jordlod angik, men selve afgørelsen var gået ham imod, han følte sig ensom, han følte sig uretfærdigt behandlet, det var blevet nøjagtig som han for længe siden havde forudset, ingen kunde leve af den jord, og nu skulle han prøve endnu engang, han var den som frem for alle andre var blevet forvist til sognets allerdårligste jord. Det ser ud til, at Peder Mogensen virkelig har gjort alvor af sin udtalelse om at frasige sig gården. Han forsvinder ud af de efterladte papirer, måske til sine drømmes hus i Ganløse, hans gamle hjem, hvorfra han engang var forvist.

Bygaden i Ganløse set mod nord. Til højre forten, tv. ældre håndværkerhuse på de udflyttede gårdes gamle pladser.

Foto H. C. R. 72.

Det sidste, vi hører fra ham, er følgende Købekontrakt⁵³⁾ skrevet den 11. jan. 1785 og tinglyst d. 18. sept. 1786, hvorved han sælger resten af sin gamle gårdsplads i Ganløse. Den lyder næsten som en røst fra graven, han havde allerede set Døden stå bag hushjørnet. Den lyder: »Vi undertegnede contraherede med hinanden på følgende Maade. Jeg underskrevne Peder Mogensen tilskiøder hermed og vitterliggiør at have solgt som jeg og herved sælger og aldeles afhænder fra mig og mine Arvinger til Ole Jacobsen og hans Arvinger, mit i Gandløse Sogn og Bye, nu paa Kiøbenhavn's Amts Hered District, imellem Gaardejer Lars Pedersens Gaard og Espen Andersens Plads beliggende 6 Fags Eiendomshuus med tilliggende Hauge, som at tilligemed Pladsen hvorpaa min udflyttede Gaard forhen har staaet, allernaadigst er skjænket, paa følgende Vilkaar:

- 1) Saasnart Ole Jacobsen sælger sit iboende Huus, betaler han mig straks for bemeldte Huus og Hauge 12 Rdlr. 1 Mk. 6 Sk. og min Svoger Peder Nielsen og Hustru Sidsel Mogensdatter, som derudi skal have Huusværelse og at 1 Mk. af Haugen deres Livstiid.
- 2) Svarer Ole Jacobsen mig og saalænge jeg lever aarligt til hvert Aars Mikkelsdag i Grundskat 4 Mk. hvilken Grundskats Svarelse tager sin Begyndelse fra næst tilstundende Mikkelsdag og til Mikkelsdag i Aaret 1786.
- 3) Til de 3 Fag af meerbemeldte Huus opbygger Ole Jacobsen næst- tilstundende Foraar paa sin egen Bekostning at reyse 1 Fag Huus, i hvilke 4 Fag Huus Peder Nielsen og Hustru Sidsel Mogensdatter skal have frie Huusværelse, tilligemed al Nytte af Haugen som er afstavet efter en liden gammel Piil paa den ene, og til midt for Lars Pedersens Bageovn paa den anden siide, deres Levetid, men efter deres Død tilfalder det heele Huus og Hauge Ole Jacobsen og hans Arvinger eller hvem han ved

lovlig Adkomst gjør dertil berettiget.

4) Saalænge Ole Jacobsen holder Heste og Vogn, hjemfører han for Peder Nielsen aarlig 12 Læs Tørv og udfører ham al den Giødning han samler uden Betaling.

At denne Contract af os undertegnede paa begge Siider uryggelig skal holdes, har vi den ey aleene med vores egne Hænder underskreven, men endog formaaet undertegnede med os til destomere Sikkerhed at underskrive.

Ganløse d. 11. Januarii 1785.

Peder P.M.S. Mogensens
Navn

og Ole O.J.S. Jacobsens
Navn

Til Vitterlighed underskriver
Vitus Jacobæus, Hans Jensen.«

Det blev hans sidste ord.

Nu havde han staldet ind.

Samme år 1786 dør han, af Forraadnæssesygge (Koldbrand), som der står i kirkebogen, kun 43 år gammel, og bliver begravet fra Ganløse kirke.

Han havde gjort sin sidste lange trællerejse med sine trætte bæster til sin konges ære! Han fik ikke oplevet at se stavnsbåndet løsnet og hoveriet ophævet, det man havde talt om så længe, længe, lige siden han som ung mand gik sin far tilhånde hjemme på gården.

1786 blev den store landbokommission med Reventlow i Spidsen nedsat. Den skulle prøve på at forbedre bøndernes kår.

Folketællingslisten over Ganløse 1787 viser os Bodil, afgangne Peder Mogensens, Enke, 45 Aar gl., Husmandsenke med lidet Jordbrug, og hendes 2 smaa Børn, Knud og Rasmus 8 og 6 Aar gamle. Hvem mon der siden sørgede for de 2 smaa Dreng?

KONGELIG FÆSTEBONDE

Skal man forsøge at give en karakteristik af Peder Mogensen, kgl. fæstebonde, har vi kun de få skrevne kilder, hvor han optræder, at holde os til.

Som ganske ung, 20 år gammel bliver han i 1763 pålagt at overtage en forfalden fæstegård i Ganløse efter sin svoger Peder Nielsen og sin 23 år ældre søster Sidsel Mogensdatter, som er kørt fast efter bare 1½ års arbejde på gården. Han beholder dem på aftægt, og da han flytter ud på sin gård på Mørket, overlader han dem husfrit at blive boende i det gamle hjem, som kongen har skænket ham til ejendom. Svogeren prøver på at tilrane sig huset, men så siger Peder Mogensen stop, huset er mit! Han får medhold, og dog lader han dem blive boende, og lige før sin død sørger han for, da han sælger huset, og får denne handel tinglyst, at hans søster og svoger kan få lov at blive husfrit i huset deres livstid, tilmed afsætter han et lidet havestykke til dem, som de også frit kan disponere over deres livstid. Redelighed og orden præger ham, og han var en kærlig yngre bror.

Hvad den udflyttede gård angår, så har han hele tiden protesteret mod den dårlige jord, som han skulle have i bytte for sin gode jord i Ganløse.

Så tidligt som i 1778 hedder det »men Bønderne har ey villet bequemme sig hertil«, og senere, da de stadig ikke ville, »kunde det dem som Fæstebønder paalægges at udflytte.«

4. aug. 1778 bestemmer amtmanden, at de 3 fæstebønder »faar deres Lodder udviste.«

18. aug. 1778 hedder det »at naar de endelig skulle flyttes.«

25. aug. 1778 begærer de at få anden bedre jord udvist.

I 1780 mens byggeriet af de nye gårde pågår har vi en lang historie fra regimentskriveren om »deres træge Modstand« og om »uøkonomiske Bønder.«, og i maj I 782 ved den store åstedsforretning, hvor det endelig blev bestemt, hvor hver enkelt gård skulle have jord og hvor- meget, hører vi kun fra Peder Mogensen »at gaarden dermed kunde være tient,« aldrig at han selv på noget tidspunkt havde været tilfreds med denne ordning. Han havde slidt, han havde haft misvækst, han var ikke forundet medhold i nogen af sine klager, kun een eneste gang havde han fået 20 Rigsd. til hjælp til en hest, som den største del af året skulle arbejde for hans konge, langt borte fra gården på ladegården i Frederiksborg.

Efter at fællesskabet mellem de 3 bønder var brudt, havde han fået nok, han der var oplært i fællesskab, alle hans værste anelser var gået i opfyldelse. Han havde slidt i de sidste 2 lange år med at opbygge sin gård, slæbt grundsten sammen, rejst bindingsværkstopper, kliner ler, lagt tag på, dyrket den magre jord, alt efter sin konges ordre. Han var en samvittighedsfuld mand, men det havde været til ingen verdens nytte, hans retfærdighedssans var dybt såret. Han havde stridt i det under stadige ydmygelser, og alt var jo blevet nøjagtig som han havde ventet og forudsagt: ingen kunne få sit levebrød af den jord og også svare kongen sit. Loyalt havde han dog udført, hvad hans konge havde *beordret* ham til: opbygget *ham* en ny gård på

den stenede jord.

Han opsagde sit fæstemål med sin konge, pakkede sammen og gik. Han var dengang 39 år gl. og havde kone og 2 små børn.

Peder Mogensen var både et loyalt menneske og en beslutsom mand.

*

I 1779 skrev Johannes Ewald syngestykket »Fiskerne«, og i 1780 blev det opført på Det kgl. Teater med Hartmanns musik.

Også dette stykke vakte en mægtig glæde i København. Der var en national patos over tiden. Nu sang man »Kong Christian stod ved højen Mast«, endelig havde Danmark fået en virkelig nationalsang, der kunne samle hele folket.

». . . Og Kamp og Sejer før mig til min Grav.«

EMIGRANTEN

Med Søren Schyttes udflyttede gård, som nu efter hans død ejedes af hans svigersøn Jacob Mortensen, så det heller ikke alt for godt ud.

Det skulle vise sig, at der kom meget i vejen for den, der flyttede ud på overdrevet, efter at have brudt det gamle fællesskab i Ganløse.

Opgaven med at bygge ny gård og samtidig brække gl. overdrevsjord op kunne nok bruge en mand. Dertil kom den slemme overraskelse, da først den århundredgamle grønsvær var vendt, at der bare var sand og sten nedenunder. Det havde bonden fra den fede Gladsaxejord ikke tænkt sig, og ingen fra Ganløse havde oplyst ham derom, de skulle nok tie stille. Hvad ville han dog der ?

Samtidig blev han jaget af det endnu mægtige jagt- og skovvæsen, kongens jagter frem for alt!

Een gang havde han fået ret mod skovvæsenet, men anden gang blev han den lille mand. På grund af misvækst er han ligesom de andre bønder kommet i en sølle tilstand.

Den 17. juni 1782⁵⁴) indsender Jacob Mortensen bønsskrift til Rentekammeret: »Eftersom jeg allernaadigst er blevet anbefalet, at fløtte min i Gandløse Oren opbygde Gaard, Oregaarden, fordi den skal ligge hans Mayestæts indhegnede og forbeholdene Skov alt for nær . . . . tillader jeg mig allerunderdanigst at bede om, at siden Tiiderne har været af den Beskaffenhed, at jeg og beslægtede maae kiøbe alle deres Nødvendigheder til Livets Ophold . . Hand er i kummerlig Stand og haaber Fritagelse for Hoveri indtil hans Gaard igien er opbyggt.«

Til hans bønsskrift har dommer Sundbye i Ballerup lagt en »*Underdanist Erklæring*«⁵⁵); »Det er en bekiendt Sandhed, at Supplicanten udi hermed tilbagefølgende Memorial har, tilligemed fleere, afvigte Aar ickun indavlet saare lidet af Sæd og Foering til Menneskers og Creaturers Underhold, hvorfor ey er at undre, at Jacob Mortensen, der især har bekommet en meget slet og til Sædeland ringe Jordlod, maae icke aleene kiøbe alt hvis for sin Familie af Fødevarer behøves, men og med Sorg har seet eendeel af sine Bæster deals af Ælde, men fornemmelig af Sult i dette Foraar, at bortdøe; og uagtet hand til sin Gaards Forflyttelse er af den kongelige Cassemester bevilget een Bygge Hielp, saa ere hånds Omstændigheder dog saa tryckende, at hand næppe formaaer, eller kand vente at faae den nedtaget og paa det bestemte Sted igien opbygget inden 2 de Aars Forløb, og i den Tiid faaer derved Ar- beide og Kiørsel nok at bestride. Hvorfor vi herved underdanigst tilbeder ham Deres Excellences naadige Forsorg for Hoverie og Frihed i dette og næstfølgende Aar 1783, at blive forskaanet.

Hvilket efter Deres Excellences naadige Skrivelse af 26. hujus hermed underdanigst gienmeldes.

Ballerup og Lille Værløse d. 28. Juni 1782.

N. Sundbye

A. Iversen.«

Han kom fra Gladsaxes fede jord, hvor han allerede havde været med til at udflytte en gård, som han siden havde overladt til en svigersøn. Da han således havde haft heldet med sig, så han sig omkring efter et nyt sted at virke. Nu så han sin fordel ved at drage videre ud i sin søgen efter lykken og de let tjente penge. I Ganløse fandt han en ødegård, som han købte, måske for små penge; og så gik han videre. Han gik selv ud i overdrevet og udsøgte sig det sted, hvor *han* kunne tænke sig at slå sig ned. Da hans gård var en ødegård, prøvede han her ved hjælp af de nye forordninger at få hjælp til at bygge sig en *ny* gård.

Han var den, som kendte til, hvordan den sag skulle gøres færdig. Han kendte vejen til rentekammeret. Læg mærke til, at det i virkeligheden ikke er til sig selv han bygger, han var allerede da en midaldrende mand, men til sin datter og Svigersøn. Det var spændingen og udfordringen, der drev ham. At så stedet ikke var det rigtigt valgte, og at han siden måtte flytte sin gård endnu en gang og kom til dårlig jord, er jo kun hvad en emigrant så ofte kom ud for. Ikke alle emigranter fandt lykken i det fremmede.

*Udflyttet gård på Møllesletten.
Foto Lise Rastad 12.*

Da han først har købt sin ødegård, *forlanger* han »at tildeles for sine i Byen beliggende Jorder af Ager og Eng samt Overdrevs Jorder Vederlag efter billig Maal og Taxation paa et Sted Møllesletten kaldet.« Men skulle dette sted ikke blive ham bevilget, *begjærede* han sin Lod tildeelt paa Almagle i Oere Vang. .« Det var en mand, der vidste hvad han ville.

I henseende til flytningshjælpen ønsker han »at han maatte nyde lige Understøttelse af Bygningsmaterialier, Penge og Friheder som Bønderne i Gladsaxe. .« Han forstår også at sammenligne og at kræve ind.

Vi ser, at Landinspektør Edinger »har udviist S. Schytte . . Byggeplads . . paa den først

forlangte Lod . . . . hvilket Sted var Schytte *meest bequemt*, da han derfra kunde faae Adgang til sin af Overdrevet tilkommende Anpart Græsning og tillige Vand.« Her kan man vel tænke sig til lidt krybskytteri.

Men det bliver ikke så let for ham. De høje forstfolk foreslår, at han må flytte fra dette sted, han vil »blive skadelig baade for Vildbanen og Skoven, da dermed gives Leylighed til Vildt og Skov Tyverie.«

Men han giver ikke så let op. Han bygger videre på sin gård i ro og mag, han får endog yderligere bygningshjælp, og han ligger ikke på den lade side, han prøver alt, hvad der kan give lidt fortjeneste, at skyde genvej til lykken. Han opløjer Nye Wang, som engang forhen har været dyrket, i stedet for sin egen over drevs jord.

Det er det sidste, vi hører om Søren Hansen Schytte. Han dør. Han når ikke at se det hele forlis. I 1787 sidder hans enke på aftægt hos svigersønnen Jacob Mortensen, Oregård.

Som man ser, er Søren Schyttes store visioner om at komme til Gan- løse og tage nyt land ind endt i den rene elendighed og fattigdom. Hverken Søren Schytte eller Jacob Mortensen har kunnet fravriste den magre jord guld, de havde drømt om.

Da Jacob Mortensen »allernaadigst er blevet anbefalet« at flytte sin gård, og hans dyr er døde for ham, og han hverken har at bide eller brænde, er bunden nået.

Dette er en *selvejende bonde* fra Ganløse, det er gået så galt for. Han havde frivilligt udbyttet sine gode jorder med disse elendige sandjorder, i uvidenhed, men han havde gjort det frivilligt, i håb og drøm om store fortjenester.

Søren Schytte var en foretagsom mand - og dog måtte han bide i det tørre Overdrevsgræs, også han, lykkeridderen fra Gladsaxe.

Udflyttet gård på Møllesletten, haveside med bryggersdør.

Foto Lise Rastad 72.

BETROEDE TALENTER

Hvor Peder Mogensen havde sluppet tøjlernerne måtte nu en anden spænde for med kongens heste, for at de lange rejser kunne fortsætte.

Det blev Isak Sørensen; nu skulle han tjene bage hestene.

Hvor regimentskriveren har fået denne midaldrende mand fra, kan vi måske gætte.

Var det en hjemvendt nationalsoldat, som nu med udtjent værnepligt, 46 år gammel, endelig blev fri og som en gunstbevisning fik denne gård i fæste, så han endelig kunne gifte sig? I folketællingslisten fra 1787 sidder han som bonde og gårdbruger 51 år gammel med kone 34 år og lille datter paa 3 år. Det er begges første ægteskab.

Selvom de 3 gårde nu havde deres agerjord og overdrevsjord helt adskilt fra hinanden, optræder de dog stadig samlet over for overmagten.

De prøver med alle midler at faa lidt ud af jorden.

Den 6. juni 1782⁵⁷⁾ ansøger bønderne Jens Willumsen, Ole Larsen og Isak Sørensen af Mørket, som stedet nu kaldes, om tilladelse til enten at brænde kul af de jordrødder, som de er tilladt at optage på deres jordlodder, eller og at sælge dem. Samtidig søger de om at måtte beholde den græsning, som dem på nogle år har været overladt på Tyre-Sletten og andre steder inden linien i Ganløse Eget skov.

Nøddåret 1782, det år da Peder Mogensen gik fra sin fæstegård, afspejler sig i en undersøgelse⁵⁸⁾, som amtet lod foranstalte over hvad hver enkelt bonde havde udsået og hvad han deraf ventede at høste. I gennemsnit for hele Frederiksborg distrikt ser tallene således ud: d. 11. sept. 1782 rug knap 3 fold, byg knap 4 fold og havre 2½ fold. Når vi så tager i betragtning, at denne gårds jord er en af de allerdårligste paa distriktet, kan der ikke være mange fold til Isak Sørensen. Det har været et sådant år, som de gamle talte om, hvor man ikke engang fik udsæden igen. Så stod sulten for døren for mand og dyr i bogstaveligste forstand.

Den 23. sept. 1782⁵⁹⁾ indkommer en »Allerunderdanigste Forestilling om ikke Jens Willumsen af Gandløse maatte ved Arbeid afbetale de 15 Rdlr., han er dømt i som Skov-Bøde, fordi han er en fattig Mand og har mange Børn«. Det har nok ikke været let for en bonde, at have fået nogen af Kongens træer på sin lod, men vi ved jo fra tidligere at han havde ansvar for dette. Bøden synes uhyrlig, lige så meget som en hest var værd; og til en fattig bonde i nøddår!

1787 kom forordning om at ingen måtte sættes fra sin gård uden ad lovens vej ved rettens betjente, og i 1788 fik bonden lov at staldfodre øxne, d.v.s. at opfodre til fedning, hvad der hidtil havde været herremænd forbeholdt. Det fik dog ingen Betydning her, da der af korn aldrig engang var nok til både konge og husbehov.

Endelig ved stavnsbåndets løsning d. 20. juni 1788 blev Danmarks bønder fri som landets øvrige borgere. Bønder over 36 år, udtjente landsoldater og bøndersønner under 14 år blev fuldkommen fri og kunne drage, hvorhen de ville. For de øvrige fastsattes der en række overgangsbestemmelser. Ved år 1800 skulle den sidste rest af stavnsbåndet være forsvundet.

*Del af stuelængen til Vesterager, set fra nord fra haven, tilhøjre tilbygget øverstestue med udgang til haven.
Foto H. C. R. 72.*

I Isak Sørensens tid bliver der foretaget ny vurdering af hans jord, vel på hans begæring. Nu er det efter den skala, som har 24 som takst for Landets allerbedste jord⁶⁰).

Den højeste takst hans jord kommer op på er 10. Af denne hans bedste jord har han kun 10 tdr. land. Til takst 6 har han 31 tdr. land, og til den allerdårligste vurdering takst 2-4 har han sin allermeste jord, nemlig 80 tdr. land. Hertil kommer udlod og fælles græsning og tørvemose med de andre 2 bønder.

Hvordan vil det være muligt at leve på en sådan gård mand, kone, børn og 3-4 ugifte tjenestefolk, som også skal have føden?

Isak Sørensen går til den. Han prøver alle muligheder. D. 29. nov. 1786⁶¹) anmoder han »at han maatte forundes Ret at græsse med flere Svin end forhen beloved«, om Rydningshielp 20 rdlr. og at »han maatte forundes nogen Hielp og Understøttelse til Hegnet imellem sig og angrendsende hans Naboer især Jacob Mortensen paa Kiøbenhavn Amt«.

Den 9. febr. 1789 ansøger Ole Larsen og Isak Sørensen om den dem tilståede hegnings- og grundforbedringshjælp må dem anvises til udbetaling.

14. april 1789 ansøger Isak Sørensen om forskud på den ham tilståede indhegningshjælp, og den 16. maj 1789 har Rentekammeret tilskrevet amtmanden »at det ansøgte ey kan tilstaaes«⁶²). Regimentskriveren var nu ved at opdage, at det ikke gik så godt for Isak Sørensen.

Men han ligger dog derfor ikke på den lade side. Han går i underhandling med husmændene i Ganløse om at sælge sin gård, så de kan få jord, og den 23. juni 1792⁶³) ansøger husmændene i Ganløse om »Laan af den kongelige Cassa for at tilkiøbe sig en Gaards Jorder«.

Den 21. juli 1792⁶⁴) indgår »Ganløse Husmænds Ansøgning om Approbation paa en

Kiøbecontract imellem Gaardmand Isak Sørensen og dem om hans Gaard«. Kan ikke approberes! Nu har han da vist vovet sig for langt ud - at prøve at sælge noget han ikke selv ejer!

Under den meget hårde storm, som går over landet d. 24. febr. 1793 er der af Isak Sørensens gård nedblæst 3 fag. Han søger, samtidig med mange andre, om hjælp; mens de andre får hjælp, får Isak Sørensen intet.

Nu er rebet ved at snøre sig sammen om Isak Sørensen. I 11 år har han nu været på gården, prøvet alle kneb, som kunne give lidt fremgang, og dog er det også gået helt galt for ham. Gården er ved at falde ned, meget forsømt, den er uden besætning, Peder Mogensen havde dog 8 heste. Der er intet sædekorn og intet foderkorn.

På gården findes endnu idag noget man kalder »Isaks Fiskedam«. I et hjørne af en tørvemose, helt op mod den dyrkede jord, har han engang gravet et lidet firkantet hul vel ca. 10x20 m. Her har han drømt om, at han ligesom Kongen kunne opdrætte fisk, måske til salg. Denne lille fiskedam er nu kun ved afsmeltningstider om foråret fyldt med lidt vand, der dog hurtigt tørrer bort. Heller ikke dette skulle lykkes for ham.

Lad navnet »Isaks Fiskedam« stå som et varigt minde om hans uformåenhed og magtesløshed!

Den 8. april 1793 sender regimentskriveren føllende brev til amt- manden:⁶⁶) »Den mig ved Deres Excellences gunstige Skrivelse af 4. hujus tilstillede Dom over Isak Sørensen Gaardmand i Gandløse følger underdanigst herhos tilbage med Paategning at den i Dag for ham er blevet forkyndt, hvoraf naadigst vil erfares: at han har svaret ikke at være fornøyet med Dommen, men ville appellere til høyeste Rett. - Hvorvidt nu denne hans Erklæring kan være andtagelig, dog kand hand ikke stille nogen sikkerhed for det Tab hans Mayestæt ved Sagens længere Henstand rimeligvis kand komme til at liide, maae jeg til Deres Excellences nærmere naadigste for godt befindende underdanigst indstille.«

Isak Sørensen var ved dom sat ud af sin gård!

Han var da 57 år gammel, havde kone og små børn. Hvorhen mon han tog vejen?

*

»Hvo intet ejer, fra ham
skal endog dette lidet tages,
Og kaster den unyttige tjener ud i
mørket udenfor, og der skal være . . . .«

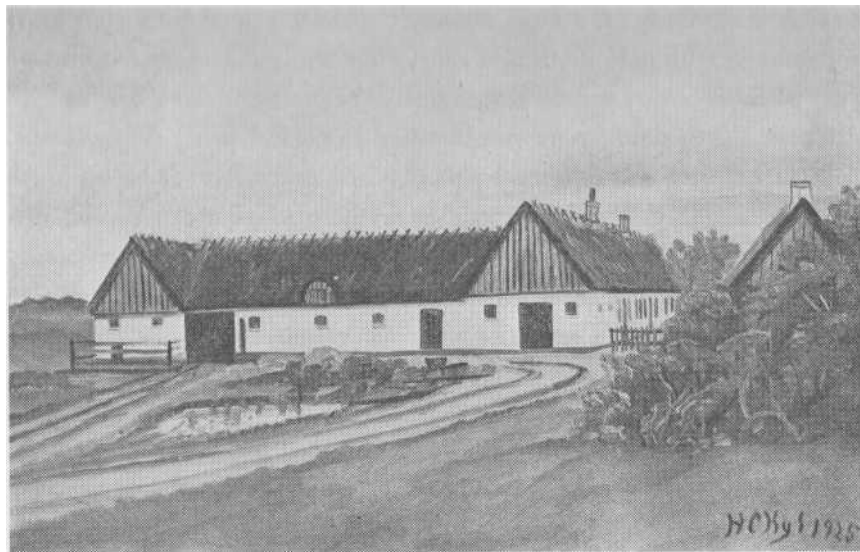
*Gamle huse, udflyttede fra Ganløse til Raahøj.
Foto H. C. R. 72.*

MED PENGESÆK OM HALSEN

Havde Isak Sørensen nu været en almindelig fæstebonde, gift i ordentlig tid, så havde han nu haft en voksen søn, der kunne have efterfulgt ham, og så havde man nok ladet nåden gå frem for retten: overladt fæstegården til sønnen, som så kunne beholde faderen, moderen og søskende på aftægt, hvor de endnu i mange år kunne gøre gavn for føden.

Nu måtte kongen i stedet se sig om efter en ny ung mand, og han skulle ikke blive svær at få fat på. Nu stod bondeungdom næsten i kø for at få en fæstegård, som i løbet af få år kunne blive deres ejendom.

De fleste fæstegårde på egnen var nu ved at overgå til selveje, masser var for længe siden selvejergårde, som man frit kunne handle med. Der var ved at komme pris på jord. Husmændene pressede på for at få jord, deres gamle rettigheder i byen havde man glemt, da man udskiftede byen.

*Naivt maleri fra 1925 af Rastad. Sådan har Jens Rasmussens nye gård set ud.
Foto Karen Sejerøe Mortensen 72.*

Hvis en ung bondeknøs kunne være heldig nu at komme, endog gratis og med yderligere hjælp fra kongens kasse, ind på en fæstegård, havde han vundet den store gevinst. I løbet af få år, når visse betingelser var blevet opfyldt, ville han være aldeles sikker på uden yderligere udgifter at blive ejer af en sådan selvejergård.

Napolonskrigene skabte nu inflation og opgangstider for bonden ved høje priser på alle landbrugsprodukter.

Set fra kongens kasse var det også en fordel at give bonden selveje. Igennem århundreder havde det været sådan, at en fæstebonde i almindelighed i løbet af sin fæstetid havde slidt så meget på gården, at kongens kasse ved hver ny indfæstning blev berøvet en stor sum penge til istandsættelsen. Der kunne være restancer i skatter, som bonden ikke havde kunnet betale, hvis der kom nødår eller sygdom hos ham eller dyrene, et tab igen for kongens kasse. Kunne man nu få gården afsat som

selveje med en *fast* årlig ydelse som en 1. prioritet, var alt det andet overladt til bonden selv. Her var for kongen intet at tabe; kunne bonden ikke betale sin afgift, kunne kongen bare lade gården sælge og tage sine penge først.

Denne faste afgift, som er nedfældet i de selvejerskøder, som nu lå og ventede på bønderne, skulle snart blive ændret. Den er fastsat som pris på korn efter kapitelstakst, og efter gennemsnittet af de sidste 10 års pris. Dette skulle være det første, der gik hul på⁶⁷). Efterhånden som inflationen skred frem op mod Statsbankerotten 1813 og kornpriserne steg, blev det det allersidste års kornpris, bonden skulle betale efter, og op igennem de følgende århundreder blev det en stadig øget og evigflydende strøm af penge til kongen først, siden med den frie forfatning til statskassen og det offentlige.

Men så fremsynet var naturligvis hverken kongen, Christian VII, eller kronprins Frederik.

Den 3. maj 1793 skriver regimentskriveren til amtmanden⁶⁸): »Ifølge Deres Excellences gunstige Befaling af 25. f. M. er Isaach Sørensen af Gandløse paa lovlige Maade frasadt Gaarden og Indsidder Jens Rasmussen af Lyngø tilsagt at besøge indtil videre Gaardens Drift og have med dens Tilhørende fornødent Tilsyn, hvilket alt den hermed følgende forretning nøyere oplyser. - Denne Jens Rasmussen, som nu bestyrer Gaarden, er en ung Mand, som for nogle Maanedes siiden har givet sig og ønsker nu at boesætte sig paa denne Gaard, mens han alleneste venter forundis en maadelig Hielp til dette forfaldne Stæds Istandsættelse, jeg har derfor paa det nøyeste erkyndiget mig om hans forfatning og Duelighed, og er eenstemmig bleven mig forsikret, at hand er skikkelig og en god Avls Mand, desuden er han selv ejende af 3 a 400 Rdlr. og haver paa Konens Side Familie af Gaardbeboere, som baade vil og kan understøtte ham. Da nu Isaach Sørensen udi medfølgende Forretning har erklæret at ville frafalde uden Appel paa Vilkaar som i Betragtning af at hos ham ingen Erstatning kan ventes, synes mig antagelige, saa er det jeg underdanigst tager mig den Frihed at recommendere ost. bemeldte Jens Rasmussen til at erholde Fæste eller Arvefæste Skiøde paa denne Gaard i Gandløse. For saa vidt som muligt at befri Kongens Kasse for de betydelige Udgifter det vilde foraarsage naar Gaarden som bestaar af ikke fulde 3 Længder og mangler Besætning samt Sæde og Føde Korn skulde som Fæstegaard forsynes med alt paa forordningsmæssig Maade, saa har jeg hørt Jens Rasmussens Tanker om hvad Understøttelse hand troede nødvendig at maatte have, og har hand erklæret, al dersom ham naadigst maatte forundes til den manglende Længde 40 Rdlr. i Penge og 40 Stk. 3½ Alens Egestolper, til 2de Pløyeheste 40 Rdlr., et Aars Frihed for Matricul Skat Landgilde, Kornskattepenge og Hoveripenge som til sammen udgjør 41 Rdlr. 2 Skiil. og at han i Stæden for disse maatte forundes Arvefæste Skiøde uden nogen Bekostning, saa vilde han fløtte heele Gaarden, som ligger noget ufordeelagtig hen paa et Stæd der for Gaardens Drift var meere bequemt og haabede han saa ved Hielp af sin Formue og den Understøttelse han ventede af sine Venner at bringe Gaarden i den Stand, at hand derved kunne have sit Udkomme. I Betragtning af Gaardens slette Tilstand, tror jeg at den her anførte Hielp, er saa ringe som mueligt, men Frygt for, at der vare andre, som ogsaa søgte denne Gaard, er nok Aarsag til at Jens Rasmussen er saa moderat i sine

Fordringer, thi uagtet jeg har trøstet ham med at Naboe Ole Larsens Gaard og Anders Nielsens i Steenløse nok inden en føye Tiid ville paa samme maade blive til Falds, har han dog skrevet, at den første Leylighed til Bosættelse var ham den kiæreste.«

Det var en god handel for begge parter, der her blev gjort!

Her kommer en ung, nygift energisk mand, han har store planer, som kun den tør tro på, som er ung og har pengepungen i orden. Han har rig familie og rige venner, og udsigten til om få år at få gården som ejendom, at blive selvejer, ejer af det, han selv har skabt, kan nok få ham til at ranke ryggen og tage fat.

Nu vil han helt befri sig for fællesskabet med de andre to. Elendigheden der oppe ved Bastrup sø er ikke til at holde ud at se på, væk med det hele, begynde helt forfra efter sit eget hoved, det var der noget ved. Han har allerede gået rundt og udset sig den allersmukkeste plads på hele »ejendommen«, ved en lille egeskov og et lille vandhul, på en tør sandbanke ved siden af en gl. kæmpehøj, som endnu havde sin krans af store sten. Her i ly skulle hans fremtidige hjem, hans selvejergård komme til at ligge. Han går straks igang. Af de tre gl. længder bygger han 3 udlænger og de 40 stk. egestolper han får bliver til en fjerde længe, stuehus og kostald ca. 35 m lang og knap 8 m bred. Nu har han en firelænget statelig gård, sammenbygget med 2 porte mod øst og vest. Her er stald til 5-6 store heste, til 20 køer, til svin, til får og ungkreaturer. Han vidste, hvad han ville. Han har været fremsynet.

Alt på gården er ordentligt og solidt bygget: stolperne stablet på solide grundsten, bjælkerne solidt bladet i stolperne, god høj tagrejsning og solide spær og hanebånd. Gavlene med lodrette brædder 1 på 2. Vægge lerklinede og hvidkalkede.

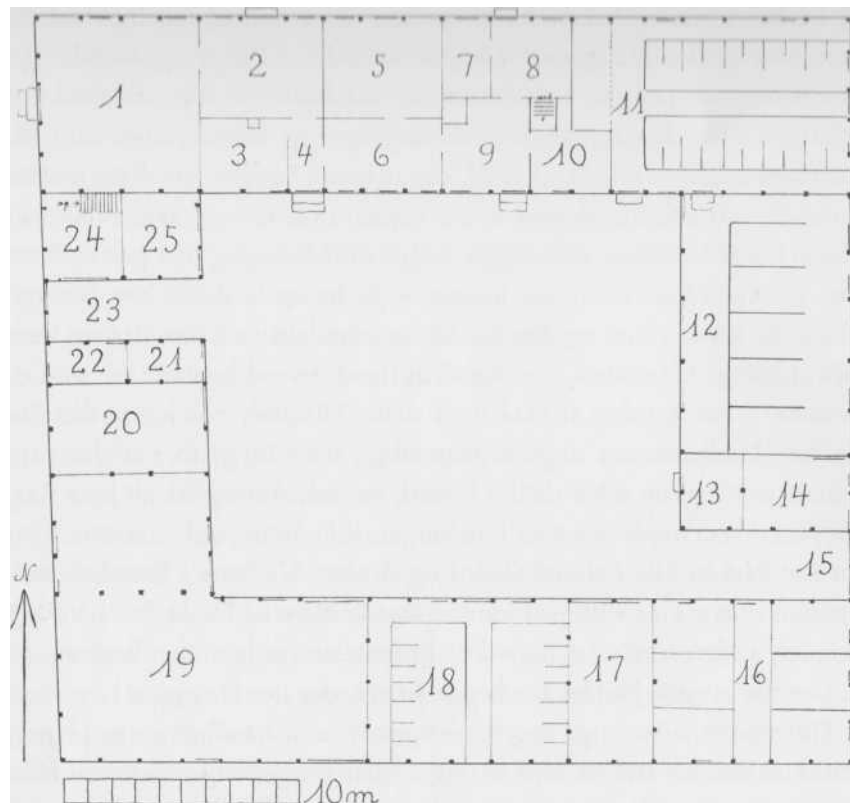
Kronen på værket blev hans panelstue. Her har han siddet som en høvding foran det store naivt malede rygstykke i rokokostil: et par store overflødigshorn fyldt med markens blomster og omvundet med bånd og sløjfer. Det har rejst sig højt over hans bordendebænk, øverst lyser hans og hans kones initialer J.R.S. og M.W.D., Jens Rasmussen og Maren Willumsdatter, og årstallet, da de var kommet så vidt, 1795.

Her har han siddet med sin hustru og karle og piger, og siden den voksende børneflokk, som efterhånden rykkede ind på panelbænken under vinduerne.

Da gården var færdig må det have været et stolt syn, rigtig en ny nordsjællandsk bondegård. Gården står næsten uforandret den dag i dag, næsten 200 år efter. Hvor mange penge mon der er rundet herfra og til kongens kasse siden dengang?

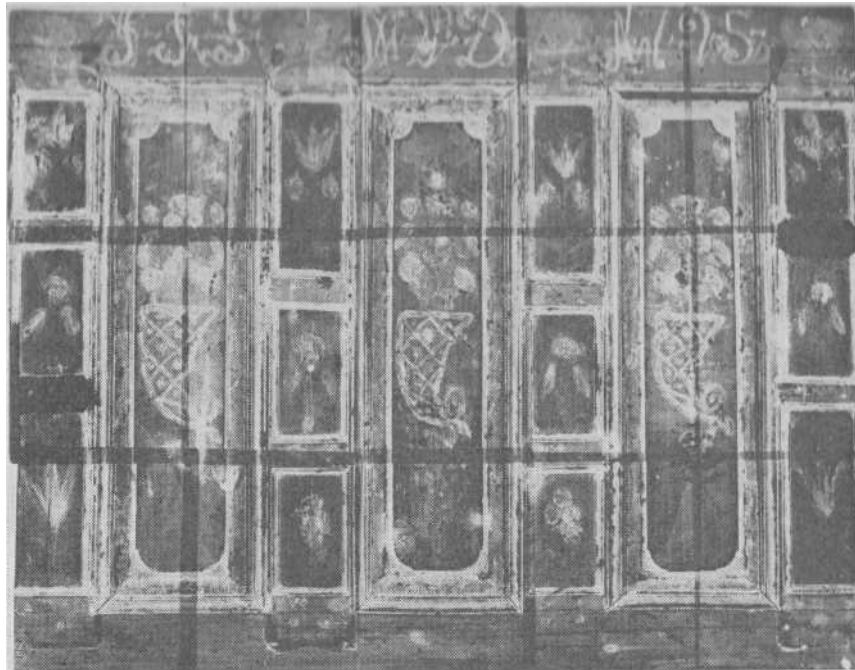
Naboen Ole Larsen sidder stadig i dårlige forhold. I 1795⁶⁹) begærer han at måtte afhænde en for ham ubekvemt liggende overdrevspart

Plan over Jens Rasmussens gård, bygget 1793—95, opmålt og tegnet af forf.

1. Øverstestue. — 2. Stue. — 3. Kammer. — 4. Gang. — 5. Soveværelse. — 6. Panel- stue. — 7. Pige. — 8. Bryggers. — 9. Køkken. — 10. Kammer. — 11. Køer. — 12. Heste. — 13. Selekammer. — 14. Folebox. — 15. Port. — 16. Svin. — 17. Vogne. — 18. Får. — 19. Lo og lade. — 20. Vogne. — 21. Karle. — 22. Høns. — 23. Port. — 24. Vogne, opgang til loft. — 25. Aftægt.

*Røntgenbillede af Jens Rasmussens panel fra 1795.
Foto Ole Alkær sig, Nationalmuseet i Brede 72.*

*Sydøstlige hjørne af Rastad.
Foto Th. Andresen.*

Den 4. januar 1799 må have været en stor dag. Man kan ligefrem af Landvæsenens Commissions Protokol 1799 læse og føle den højtid, der var om denne dag, hvor man var kommet så vidt.

Man var redet til Hillerød og havde staldet ind. De ringe fæstebønder var kaldt op til selveste Amtmand Levezow i Slotsherrens hus på Friderichsborg, ham som for dem i

alle årene havde været landsfaderen langt mere end den sindssyge konge Christian VII og kronprins Frederik. Det var gennem ham, de havde tigget og bedt, fået tilsagn og fået afslag; af hans vurderinger ahang deres liv og død.

*Slotsherrens hus i Frederiksborg.
Foto Lennart Larsen.*

Protokollatet ser således ud:⁷⁰⁾

«Anno 1799 d. 4de januarii var Landvæsens Møde hos Hans Excellence Hr. Geheimeraad Conference Raad og Amtmand Levetzow i Friederichsborg i Anledning af en fra det Kongelige Rentekammer under 15de f. M. indløben Pro Memoria saaledes lydende: »ved at indsende Skiøde-Kortene over 3de Gaardes Lodder i Gandløse Bye har Lieutenant Holten tillige indsendt vedlagte af Bønderne paategnede Efterretning, om Deelingen af en Tørvemose og nogle Enge, hvorover vi maae udbede os Deres Excellences behagelige Betænkning førend videre foranstaltes til Skiødernes Udstedelse.»

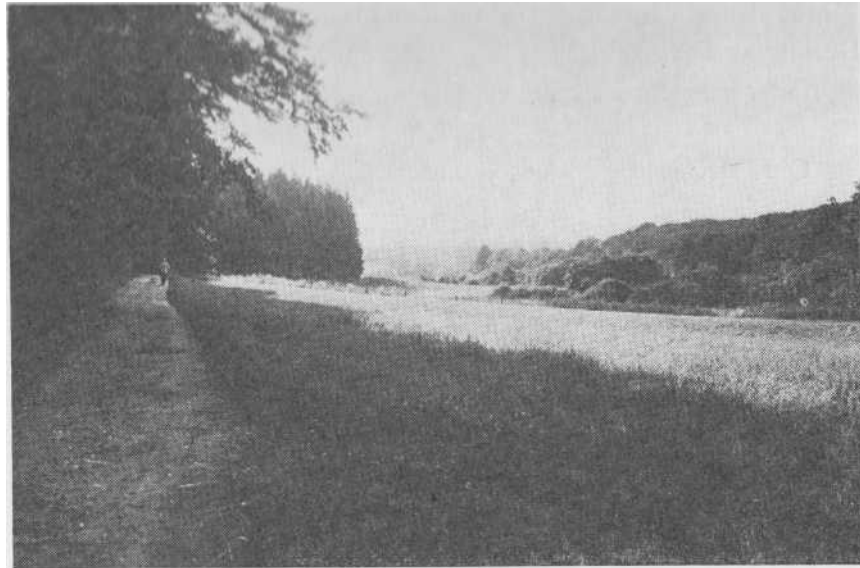
Ved Mødet vare forsamlede Geheime Conference Raad og Amtmand Levetzow, Amtets Landvæsens Commissairer Capitain Arentz og Staldskriver Dumetius, tilligemed de 2de af Gandløse Bønder, nemlig Jens Willumsen og Jens Rasmussen. De erklærede, at Ole Larsen var syg og sengeliggende og desformedelst ey kunde møde, men de forsikrede, at Ole Larsen var fuldkommen enig med dem i den passerede Deeling.

Alt for at giennemgaae og undersøge den af Hr. Lieutenant og Landmaaler Carl Holten forrettede Deeling af Fællets Engen ved Smaa-Sørne og en Tørvelod paa Gandløse Mark og at indhente Bøndernes Erklæring, om de med bemeldte Deeling vare fornøede.

*Amtmand Heinrich von Lewetzow 1734—1820. Malet af Rafn 1770. Arreskov. Nr. 21.
Foto Lennart Larsen.*

*Engene ved Småsøerne set mod vest. Til venstre Ganløse Eged, tilh. Krogenlund.
Foto H. C. R. 72.*

Hr. Lieutenant Holtens Indberetning om den foretagne Deeling af indbemeldte Lodder lyder saaledes:

«Ved den af mig, af det høye Kongelige Rente Kammer anbefalede Opmaaling til Skiøde paa de trende Udflytters Jorder fra Gandløse Bye, som ligger paa Friederichsborg Amt, forefandt jeg:

- 1) En Tørvelod, tillagt Ole Larsen og Jens Willumsen, hvilken jeg, da Mængden og Godheden af Tørvene i heele Lodden fandtes lige, deede i tvende lige store Lodder saaledes som de paa Skiøde kortene findes aftegnede.
- 2) Engene ved Smaa Søerne, som var aflagt til Græslod for alle Tre Mænd, men blot Tørvelod for Ole Larsen og Jens Willumsen, endnu i Fællesskab. Denne deede jeg, efter Mændenes egen Taxation i 3 Deelee, ligeledes som de paa Skiøde Kortene findes aftegnede.

d. 24. Nov. 1798. Carl Holten.«

Med den af Mr. Lieutenant og Landmualer Carl Holten forrettede Deeling af Tørvelodden og lingen ved Smaa Søerne ere vi fornøiede og finder intet imod samme at erindre.

	I.W.S.	I.R.S.
Ole Larsen.	Jens Willumsen.	Jens Rasmussen

Og da Commissionen intet fandt imod bemeldte Indberetning at erindre, blev Bøndernes Erklæring æsked, om de med den af Lieutenant Holten foretagne Inddeeling af deres Fællets Enge ved Smaa Søerne vare fornøiede, saaledes som samme paa Marken var afpælet, og paa de dem af Commissionen foreviste Skiøde Korter findes betegnet, hvor til Bønderne svarede: at de med indbemeldte Inddeeling

af deres Enge vare fuldkommen tilfredse; ligeledes erklærede Jens Willumsen paa egne og Ole Larsens Vegne sig fornøiede med Tørveloddernes Deeling. - -
Og da intet videre ved dette Møde var at iagttage, saa blev denne Forretning forsynet med Jens Willumsens og Jens Rasmussens Underskrift og deres Tegn, sluttet for at blive beskrevet og indsendt til det Kongelige Rente Kammers forventede Approbation.

Datum ut supra.

Levetzow.

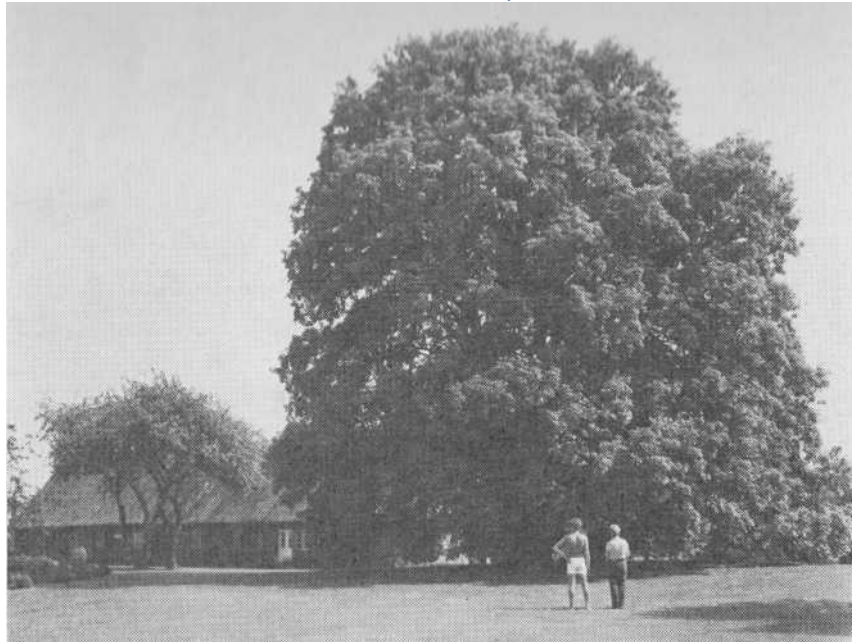
Arentz.

Dumetius.

Jens I.W.S. Willumsen

Jens I.R.S. Rasmussen.«

FRA FÆSTEBONDE TIL SELVEJERBONDE

*Rastad set fra nord. Træet står på den gamle kæmpehøj.
Foto Th. Andresen.*

Den store dag var forbi. Nu manglede de bare beviset på, at de var kendt værdige til at blive selvejere.

Men først skulle gårdene have navne.

Hvem der har givet alle disse hundredevis af navne til gårde i nord- sjælland, er ikke endnu oplyst, men navne på gårdene er tydeligvis ganske uundværlige ved skødeuddelingen i 1799-1800. Bonden overgår fra at være et nummer senere et navn til også nu at måtte tilføje til sit navn et gårdsnavn⁷¹). I mange tilfælde ligger det lige til, at gårdene har fået navne efter den mark, de er lagt på - men navnene til disse tre gårde: Basel, Udine og Rastad?

Det er jo navne på byer i mellemeuropa og i Sydeuropa. Nogen forbindelse med noget i Ganløse har de slet ikke. Men det var måske noget, der lå i tiden, en slags mode. I Linne's »Skånska Resa« fra 1749 beretter han: »Her begyndte landet bliva mera skogfullt, och torpen hade fått namn av Poltava, Bender, Jaffy (Jassy), Bocherest.« Det er navne fra Karl XII's krigshistorie i det fremmede, navne som på den tid var på alles læber.

Skulle vi nu på samme måde lede efter navne, som kort før 1800 har været velkendte og ofte hørte, finder vi fra napoleonskrigene netop disse 3 navne. Under fredsslutningen i Campo Formio 1797 boede Napoleon i Byen *Udine* i Norditalien. 1798 går *Basel* op i den helvetiske republik, og fredskongressen i *Rastatt* fandt sted i årene 1797-99.

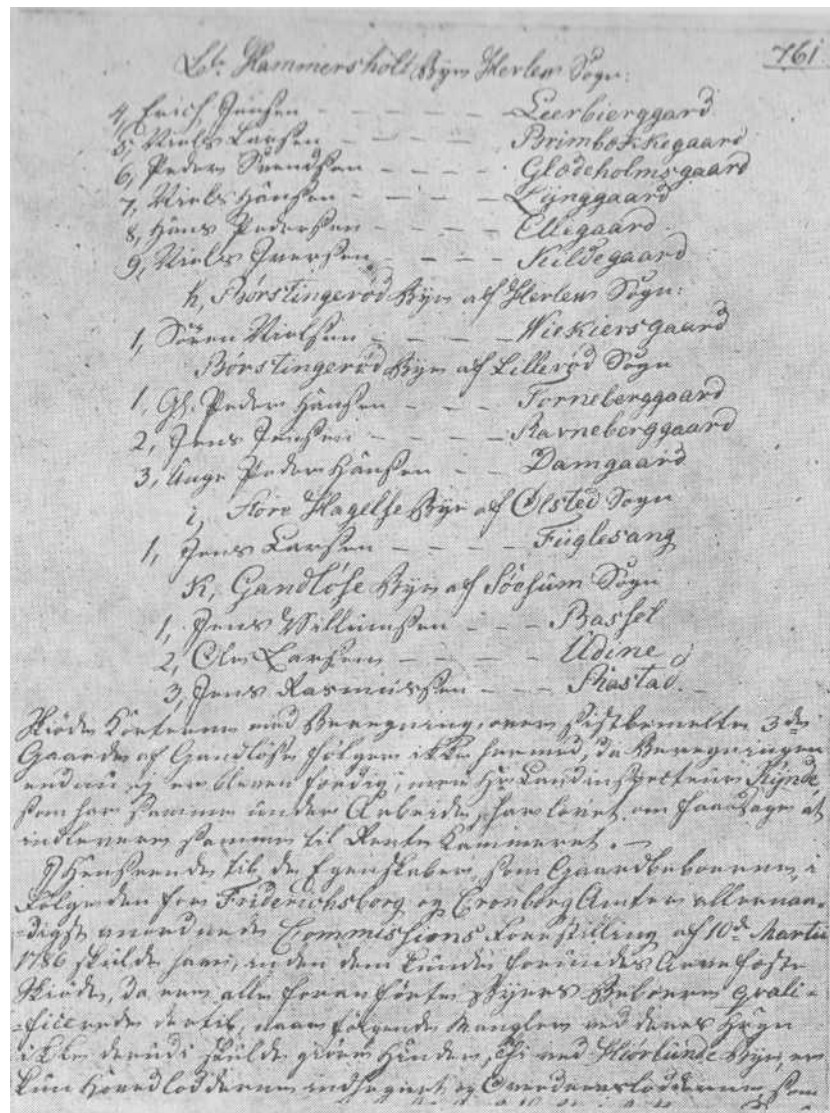
At disse navne var kendte herhjemme kan vi se i *Berlings Tidender* 1798. Avisen, der

udkom 2 gange om ugen, har i dette år meddelelser fra Basel 28 gange og fra Rastatt ikke mindre end 71 gange, meddelelser, der i hyppighed langt overgår, hvad der kom fra de store metropoler London, Paris, Wien og Rom.

Navnelisten over de gårde i Frederiksborg Amt, som i året 1799 fik selvejerskøde, indeholder lutter danske marknavne⁷¹), 57 pæne danske gårdnavne og så nederst på listen disse 3 fremmede. Hvorfor skulle netop disse 3 gårde skille sig ud fra alle de andre? Var det af Kongelig nåde? Var det fint at være udenlandsk? Var det en gunstbevisning, de fik efter alt det, de havde gennemgået? Og hvem var den dristige mand, som turde vælge netop disse 3 navne og sætte dem på papir, kort og skødebreve?

Hvad bønderne selv dengang har ment, ved vi ikke. Men idag er Basel blevet til Egelund, Udine er forvansket til Undinegård, kun Rastad har hele tiden beholdt sit engang givne navn.

Inden man kunne få skøde, var der visse fordringer til *bonden*, der skulle være opfyldt: Gården skulle være forsvarligt opbygget. Gården skulle være forsynet med nødvendig besætning. Hegnene skulle være i orden, vejene til gården i orden, og jorderne fuldstændig udskiftet af fællesskabet. Brandforsikringen skulle være i orden. Der skal være afsat plads til en huslod på 1½ td. ld. til takst 24.

Frederiksborg Amtsstues korrespondanceprotokol 1799 side 761. L. A.
 Sidste side af navneliste over de gårde i Frederiksborg Amt, som i 1799 indstilledes til Arvefæsteskode.

Desuden skal afgiftsberegningerne være udregnet, d.v.s hvad hver gård i fremtiden årlig skal betale til staten. Det var afløsning for landgilde og tiendepenge, således at den årlige afgift for Jens Rasmussen nu skal være:

- Rug 2 tdr. 6 Skp.
- Byg 2 tdr. 6 Skp.
- Havre 2 tdr. 6 Skp.
- Penge 0 Rdlr. 48 Skill.

Dette skal dog ikke leveres som korn, men som rede penge efter kapitelstakst.

De Arvefæste og Skiødebrevne, som nu blev udstedt, er noget mere omfattende end dem, selvejerne i Ganløse fik i 1767. Mens hine kun bestod af 10 punkter er disse meget udførlige, opsat i 22 lange artikler.

Med den ene hånd giver kongen dem gården til »evindeligt Arv og Ejendom«, og med den anden hånd tager han tilbage alt, hvad han stadig ønsker, de skal yde ham, eller det som stadig er ham forbeholdt.

Hoveriet var altså i virkeligheden ikke afskaffet, kun lidt mere præciseret. Artikel 2 indeholder f. Eks. at han mod billig betaling skal være villig at overlade grus og sand til vejarbejde. Art. 3. Jagten forbeholder kongen sig. Art. 7. Der skal stadig slæes hø til stutriet i Hillerød. Han skal køre 4 rejser årlig for kongen mod betaling »som skal være 1/3 mindre for hver Miil, end den Taxt, som for Vognmændene i Hillerød«, dog ikke i høsttiden. 9. Art. udføre deliquentkørsel og deliquenters underhold, han skal betale doctorgage, mestermands- og stokkemandspenge, samt dommerkorn. Sin del af skoleholders og jordemoders løn, samt af sygehuspenge og stempelpenge. Leverer tørv til hospitalet i Hillerød, til skole og skoleholder og jordemoder samt fourage til skoleholderen, køre brænde hjem til personer og stiftelser. Art. 10 skaffe befordring med heste og vogne til ved forefaldende konge og amtsrejser samt vildtrejser m.m. mere, deltage i klapjagter.

Art. 11. På sin huslod skal han bosætte en familie af bondestanden, hvis sønner kan blive pligtig til kgl. militærtjeneste. Art. 15. Alle herligheder forbeholder kongen sig.

-

Hvad der iøvrigt står er næsten identisk med, hvad der er nedfældet i senere landbrugslovgivning.

*Nordvestlige hjørne af Rastad.
Foto Th. Andresen.*

MÅLET NÅET!

Endelig blev skøderne overrakt de 3de bønder d. 28. jan. 1800. Det var den dag Kronprins Frederiks 32 års Fødselsdag. Den dag blev husket. Det var en kold vinterdag, men solen var for opgående, og foråret ventede forude.

Efter 24 års lange og trange tider var målet nået. De lange rejsers tid var forbi.

Under dette gamle tag, hvor jeg nu sidder og skriver denne beretning, har Jens Rasmussen for første gang siddet med det store skøde og det fine korti hånden.⁷²⁾

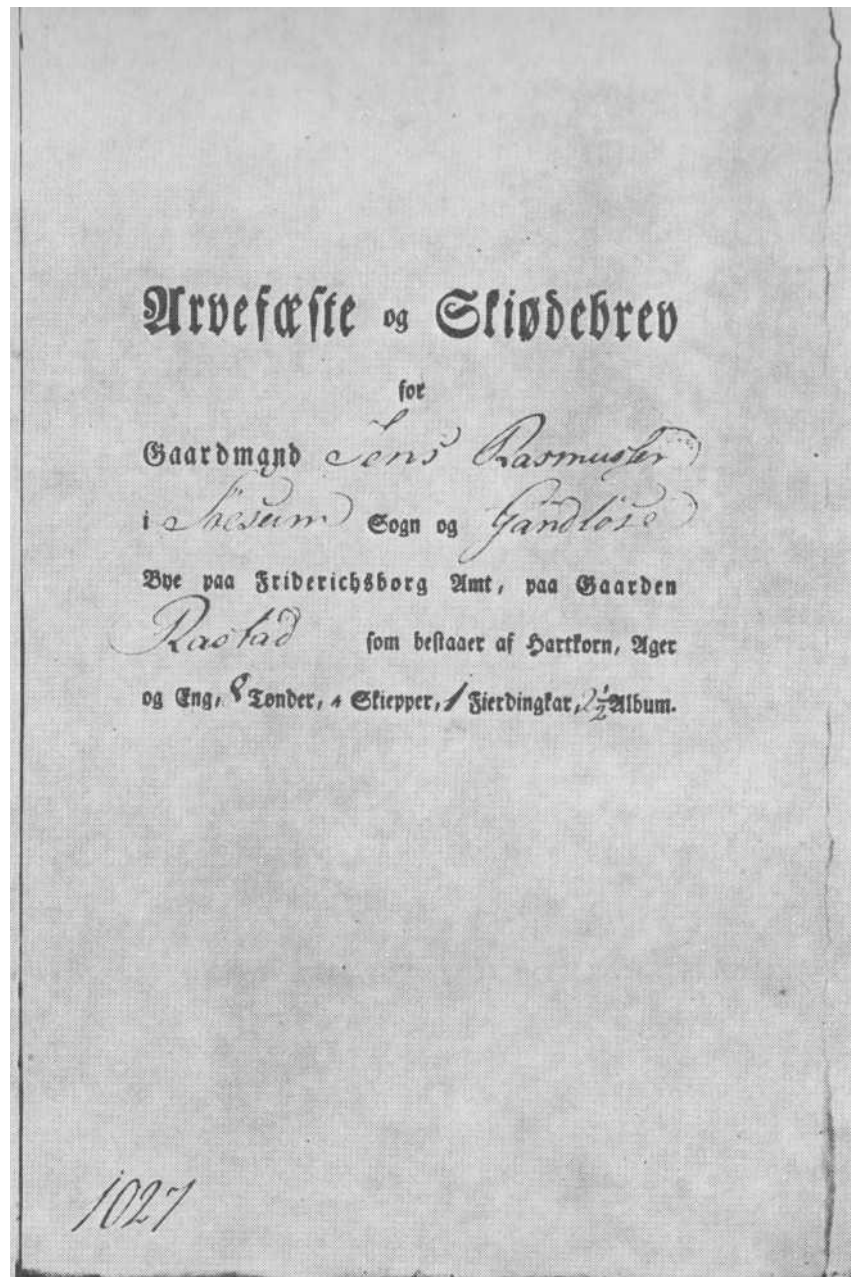
Han har læst den første side, hvor der med store smukt tegnede bogstaver står:

»Arvefæste og Skiødebrev

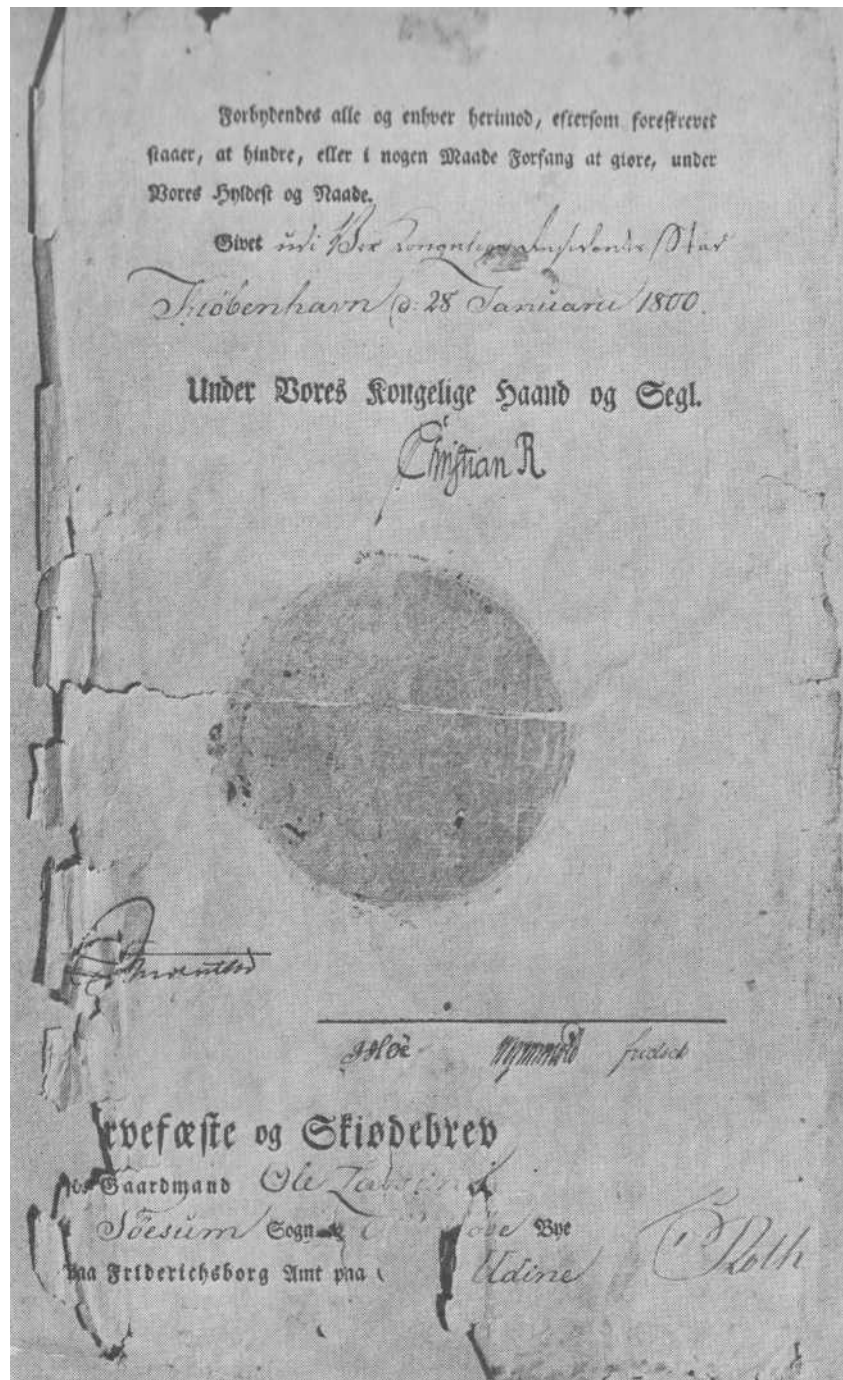
for

Gaardmand Jens Rasmussen . . Gandløse Bye paa Frederiksborg Amt,

paa Gaarden Rastad. .«

Rtk. 2482.723. Grå række I 28. Jan. 1800 Nr. 1027. R.A. Første side af Jens Rasmussens selvejerskøde
Foto Vang Larsen.

Sidste side af Ole Larsens originale Arve fæste- og skødebrev fra Undine gården.
Foto Vang Larsen.

Så blader han om og begynder at læse:

»Vi Christian den Syvende, af Guds Naade Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers, Hertug til Slesvig, Holsteen, Stormarn, Ditmersken og Oldenburg ;giøre

vitterligt: At vi af særdeles Kongelig Naade herved ganske og aldeles skiøde og afhænde fra Os og Vore Kongelige Arve - Successorer, til den hæderlige Bondemand Jens Rasmussen og hans Arvinger, den under Frederichsborg Amt beliggende, og hidindtil af ham selv i Fæste havte Gaard . . . . Rastad kaldet . . .«

Han forstår, at nu er hele gården hans. Alt det han selv har opbygget, stuehuset, hvor han sidder, kostald, hestestald, lade m. m. og al den jord, han allerede har dyrket igennem de sidste 7 år, alle 143 tdr. land, skal være for ham og hans familie.

Han blader videre og læser de 22 meget lange artikler igennem og forstår, at kongen dog har taget visse forbehold. Der er endnu mange forpligtelser lagt på ham, men han vil prøve at opfylde dem.

Og han blader om på den sidste side. Her ser han det skinnende røde, friske laksegl, som endnu dufter, og her står:

»Givet udi Vor Kongelige Residence Stad Kiøbenhavn d: 28. Januarii 1800.
Under Vores Kongelige Haand og Segl.
Christian R.«

Nederst er det underskrevet: »Reventlow, Hoe, Wormskiold, Fridsch.«

Og han husker, hvad der allerede stod skrevet på Frihedsstøtten i København:
»Kongen bød, Stavnsbaandet skal ophøre, Landbolovene gives Orden og Kraft, at den frie Bonde kan vorde kjek og oplyst, flittig og god, hæderlig Borger, lykkelig.«

*

Nu havde de 3 kongelige fæstebønder endelig fået deres egen identitet. For fremtiden kunne de med selvfølelse og stolthed som frie bønder underskrive sig:

»Jens Willumsen til Basel«
»Ole Larsen til Udine«
»Jens Rasmussen til Rastad«.

*Forstuen på Rastad med dele af Jens Rasmussens panelstue, sidste opmaling 1818, da havde han haft gården i 25 år.
Foto Th. Andresen.*

FORKORTELSER

R.A.: Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, København.

LA.: Landsarkivet for Sjælland, Jagtvej 10, København.

M.A.: Matrikeldirektoratet, Titangade 13, København.

KILDER

- 1) Ruller og Jordebøger over det sjællandske Regiment til Hest 1671. Rtk. 214.41. R.A.
- 2) Ruller og Jordebøger over det sjællandske Regiment til Hest 1672. Rtk. 214.42. R.A.
- 3) Jordebog over Ryttergods paa Sjælland 1680. Rtk. 2215.70. R.A.
- 3a) Jordebog paa det Oberst J. Rantzous Regiment tillagte Jordegods 1682. Rtk. 2215.79. R.A.
- 3b) Jordebog over Kongelig Mayestæts beholdne Jordegods paa Kiøbenhavns Amt 1687. Rtk. 2215.10. R.A.
- 3c) Jordebogs Afslag for Kongens Bønder paa Kiøbenhavns Amt 1692. Rtk. 2215.11 S. 78-79. R.A.
- 3d) Hoved Krigs Portions Jordebog 1718. Rtk. 2215.156. R.A.
- 3e) Chr. V's Matrikel Markbog 16/Ganløse. R.A.
- 3f) Chr. V's Matrikel. Matrikelsextract Nr. 1793 A Nr. 1 Ganløse. R.A.
- 3g) Chr. V's Matrikel Kbh. Amt. R.A.
- 4) Chr. V's Matrikel Modelbog Nr. 1692 (I). Ganløse. R.A.
- 5) Frits Hastrup: Danske Landsbytyper. Århus 1964. Side 125.
- 6) Folketællingsliste 1787. R.A.
- 7) Trykt Skødeblanket for selvejerbønder på Kbh. Amt. I Diverse Sager navnlig vedrørende Kbh. og Fbg. amter 1673-1835. Rtk. 2422.738. R.A.
- 8) Frederiksborg Amtsstues Korrespondanceprotokol 1777-84. Side 629-633. L.A.
- 9) Rtk. Landv. ktr. Journ. Litra E nr. 16-17. 1776. Rtk. 2481.26. R.A.
- 10) Rtk. Landv. ktr. Journalsag Litra E nr. 16-17 1776. Rtk. 2481.72. R.A.
- 11) Rtk. Landv.ktr.journ. Litra H. nr. 42. Rtk. 2481.29. R.A.
- 12) Rtk. Landv.ktr.journ. Litra H. nr. 139. Rtk. 2481.29. R.A.
- 13) Rtk. Landv.ktr.journ. Litra H nr. 225. Rtk. 2481.29. R.A.
- 14) se 13.
- 15) Udskiftningspapirer for Ganløse Kbh. Amt, Retsbogudskrift Nr. 4588, år 1779. M.A.
- 16) Rtk.lanv. ktr. Journ. Litra H nr. 263. 1778. R.a.
- 17) Frederiksborg Amtsstus Korrespondanceprotekol 1777-84. Side 215-217 Kaldes også Regimentsskriverens Kopibog. R.A.
- 18) Rtk. Landv.ktr.joum. Litra II nr. 287. Rtk. 2481.29. R.A.
- 19) sc nr. 4.
- 20) se nr. 8.
- 21) Rtk. Landv.ktr.joum. Litra H nr. 277. 1778. Rtk. 2481.29. R.A.
- 22) Rtk. Landv.ktr.joum. Litra H nr. 317. 1778. Rtk. 2481.29. R.A.

- 23) se 18.
- 24) Rtk. Landv.ktr.journ. Litra K nr. 150. Rtk. 2481.31. R.A.
- 25) Rtk. Landv.ktr.journ. Litra K nr. 187. Rtk. 2481.31. R.A.
- 26) Rtk. Landv.ktr.journ. Litra L nr. 80. R.A.
- 27) Rtk. Landv.ktr. Kopibog (Registrant) 1779. R.A.
- 28) Rtk. Landv.ktr.journ. Litra K nr. 105. R.A.
- 29) Rtk. Landv.ktr.journ. Litra L nr. 240. R.A.
- 30) Rtk. Landv.ktr.journ. Litra L nr. 15. R.A.
- 31) Rtk. Landv.ktr. Kopibog (Registrant) 1780 nr. 165. R.A.
- 32) Frederiksborg Amtsstues Korrespondanceprotokol 1777-84. Side 555-563.
L.A.
- 33) Regnskabssager vedrørende Bygningshjælp paa Frederiksborg Amt.
Rtk. 2485.51. R.A.
- 34) Rtk., Landv.ktr. Kopibog, 1780, nr. 325. 1780. Rtk. 2481.8. R.A.
- 35) Rtk., Landv.ktr. Kopibog, 1780 nr. 559. Rtk. 2481.8. R.A.
- 36) se nr. 8.
- 37) Rtk. Landv.ktr. Registrant 1780. Rtk. 2481.8. R.A.
- 38) Landmaalingsarkivets Sager Nr. 9/41. 1780. M.A.
- 39) Rtk., Landv.ktr. Kopibog, 1781 Nr. 43. Rtk. 2481.9. R.A.
- 40) Rtk., Landv.ktr. Kopibog, 1781 Nr. 264. Rtk. 2481.9. R.A.
- 41) Forordning om Fællesskabets Ophævelse af 23. apr. 1781.
- 42) Rtk., Landv.ktr. Kopibog, 1781, nr. 680. Rtk. 2481.9. R.A.
- 43) Rtk., Landv.ktr. Kopibog, 1781, nr 681. Rtk. 2481.9. R.A.
- 44) Rtk., Landv.ktr. Kopibog, 1781, nr. 745. Rtk. 2481.9. R.A.
- 45) Rtk. Landv.ktr. journ. Litra U nr. 236-239, 1782. Rtk. 2481.41. R.A.
- 46) Rtk. Landv.ktr. journalsager Litra V nr. 226. Rtk. 2481.118. R.A.
- 47) Københavns Rytterdistrikts Birk. Fortegnelse over Skøder og Adkomster
1695-1791. Side 103. 25. Marts 1782. L.A.
- 48) Frederiksborg Amtsstues Korrespondanceprotokol 1782 nr. 28. Side 1195.
L.A.
- 49) Ehlers's efterladte Papirer. Ganløse. M.A.
- 50) Ehlers's efterladte Papirer. Ganløse. M.A. Desuden ret udførligt refereret i
Kik. Landv.ktr. journ. U Nr. 604 d. 8. maj 1782. Rtk. 2481.4 1. K.A.
- 51) Frederiksborg-Kronborg Amts Udskiftningsforretninger C. Landinspektør
Selmers Distrikt Nr. 1-33 Ølstykke Herred 1780-85 Nr. 3. L.A.
- 52) Ehlers's efterladte Papirer. Ganløse. M.A.
- 53) Hillerød Købstad og Frederiksborg Birk. Skøde- og Panteprotokol for
Farum, Ganløse og Slagslunde Sogne A 1709-1810 nr. 326. L.A.
- 54) Rtk. Landv.ktr. journalsag Litra V 282. Rtk. 2481.118. R.A.
- 55) se 54.
- 56) Originalt Skøde i Karen Seierøe Mortensens eje (død Maj 1972).
- 57) Rtk. Sjæll. Renteskriverkontor jour. fra 2/1 1782 til 5/1 1783 indkomne
Breve nr. 976 og 977. R.A.
- 58) Frederiksborg Amtsstues Korrespondanceprotokol 11. sept. 1782. L.A.
- 59) Frederiksborg Amtsstues Korrespondanceprotokol nr. 754, 1782. L.A.
- 60) Beregninger m. m. vedrørende Opmaaling og Udskiftning af en Del Byer

- paa Frederiksborg Amt formentlig fra Landinspektør Selmers Arkiv, angaar især Lynge-Frederiksborg og Ølstykke Herred. Rtk. 2485.49. R.A.
- 61) Rtk. Landv.ktr. journ. 1786-87 Nr. 159. R.A.
- 62) Rtk. Landv.ktr. Hovedjournal. Nr. 162, 542, 653 i Rtk. 2481.217. R.A.
- 63) Rtk. Sjæll.Landv.ktr. journ. Nr. 937 i Rtk. 2482.118. R.A.
- 64) Rtk. Sjæll.Landv.ktr. journ. Nr. 1081 i Rtk. 2482.118. R.A.
- 65) Frederiksborg Amtsstues Korrespondanceprotokol den 26. marts 1793. Side 78. L.A.
- 66) Frederiksborg Amtsstues Korrespondanceprotokol d. 8. apr. 1793. L.A.
- 67) Skrevne tilføjelser og tinglysninger på bagsiden af Ole Larsens originale Arvefæste og Skiøde Brev på Udinegården d. 16. jan. 1813.
- 68) Frederiksborg Amtsstues Korrespondanceprotokol 1793 Side 98-100. L.A.
- 69) Rtk. Landv.ktr. journ. 1795 Nr. 1361 og 1537. R.A.
- 70) Frederiksborg Amts Landvæsenkommissions Protokol 1799. L.A.
- 71) Frederiksborg Amtsstues Korrespondanceprotokol 1799 Side 759-763. L.A.
- 72) Arvefæste og Skiødebrev grå række I, 28. jan. 1800 nr. 1027. Rtk. 2482.723. og Kortprotokol, grå række I, jan. 1800 nr. 1027. Rtk. 2482.736. R.A.

*

I Arvefæste og Skiødebrev paa de tre gårde er disse betegnede som hørende til Søsum Sogn, Ganløse By, Frbg.Amt. Også i Frederiksborg Amtsstues Korrespondanceprotokol findes denne Fejl, bl. a. i Årene 1782 og 1793. I Frederiksborg Amts Jordebog 1796 findes følgende rettelse: »Nota: Ifølge Arvefæste- skiøderne skulde de her anførte Gandløse Gaarde Mørket kaldet høre under Søsum Sogn, men dette maa være en Feyl, da der ikke eksisterer et saadant Sogn.«

EFTERSKRIFT

Rastad fra vest.

I august måned 1973 blev stavnsbåndet påny indført, denne gang af en socialdemokratisk regering.